

TESEV DEMOKRATİKLEŞME PROGRAMI
SİYASA RAPORLARI SERİSİ

KÜRT SORUNU 3

KÜRTLER NE KADAR HAKLI? TÜRKİYE'NİN BATISI KÜRT SORUNU'NA BAKIYOR

YILMAZ ENSAROĞLU
DİLEK KURBAN

TESEV

**KÜRTLER NE KADAR HAKLI?
TÜRKİYE'NİN BATISI KÜRT SORUNU'NA BAKIYOR**

YILMAZ ENSAROĞLU - DİLEK KURBAN

NİSAN 2011

**TESEV
YAYINLARI**

KÜRTLER NE KADAR HAKLI? TÜRKİYE'NİN BATISI KÜRT SORUNU'NA BAKIYOR

ISBN: 978-605-5832-67-4

TESEV YAYINLARI

Yazarlar: Yılmaz Ensaroğlu, Dilek Kurban

Yayına Hazırlayan: Ebru İlhan

Düzelti: Elçin Gen

Yayın Kimliği Tasarımı ve Tasarım Danışmanı: Rauf Kösemen, Myra

Kapak Tasarımı: Banu Yılmaz Ocak, Myra

Basıma Hazırlayan: Myra

Basım Yeri: Yelken Basım

TESEV

**Türkiye Ekonomik ve
Sosyal Etüdler Vakfı**

Demokratikleşme Programı

Bankalar Cad. Minerva Han No: 2 Kat: 3

Karaköy 34420, İstanbul

Tel: +90 212 292 89 03 PBX

Fax: +90 212 292 90 46

info@tesev.org.tr

www.tesev.org.tr

Copyright © Nisan 2011

Bu yayının tüm hakları saklıdır. Yayının hiçbir bölümü Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı'nın (TESEV) izni olmadan elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt veya bilgi depolama, vb.) yollarla çoğaltılamaz.

Bu raporda yer alan görüşler bir kurum olarak TESEV'in görüşleriyle birebir örtüşmeyebilir.

TESEV, bu raporun yayımlanmasındaki katkılarından ötürü İsveç İstanbul Başkonsolosluğu'na, Heinrich Böll Stiftung Derneği'ne, Friedrich Naumann Vakfı Türkiye Temsilciliđi'ne, Açık Toplum Vakfı'na ve TESEV Danışma Kurulu'na teşekkür eder.

İçindekiler

Teşekkür, 5

Giriş, 7

Metodoloji ve Amaç, 9

BİRİNCİ BÖLÜM, 11

Kürt Sorunu'na Dair Genel Değerlendirmeler, 13

Sorunun Adı ve Tanımı, 13

“Sorun, Kürt Sorunu’dur”, 13

“Sorun demokratikleşme ve insan hakları sorunudur”, 14

“Kürt Sorunu, dış güçlerin bir oyunudur”, 16

Sorunun Kaynakları/Nedenleri, 17

Sorunun Tarafları/Muhatapları, 20

Hükümetin Politikaları/Açılım Süreci, 21

Tartışma Üslubu/Çözüm Dili, 22

İKİNCİ BÖLÜM, 23

Rapora İlişkin Değerlendirmeler, 25

Rapor’un “Giriş” Bölümü, 25

Rapor’un “Genel İlkeler” Bölümü, 26

Rapor’un “Metodoloji ve Amaç” Bölümü, 27

Rapor’un “Siyasi Adımlar” Bölümü, 28

PKK’nın Silahsızlandırılması, 28

Kürt Siyasi Partileri ve Sivil Toplum Kuruluşlarıyla Diyalog, 29

Rapor’un “Anayasal ve Yasal Reformlar” Bölümü, 30

Yeni Anayasa, 30

Yasal Reformlar, 31

Rapor’un “Ekonomik Reformlar” Bölümü, 31

Rapor’un “Sosyal Politikalar” Bölümü, 32

Eğitim, 32

Yoksullukla Mücadele, 32

Çocuklar, 33

Kadınlar, 33

Mevsimlik İşçiler, 33

Rapor’un “Zorunlu Göç” Bölümü, 34

Kürt Mülteciler, 34

Mayınlı Alanlar ve Ormanlar, 35

Rapor’un “Yerel Yönetimlerin Güçlendirilmesi” Bölümü, 35

Raporda Yer Almayan Konular, 35

Din, 35

Medya, 36

Kürtlerin Hangi Talepleri Ne Kadar Makul? (Taleplerin Analizi), 36

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM, 39

BÖLGESEL DEĞERLENDİRMELER, 41

“Sorun Bilinmiyor”, 41

Dil ve Üslup, 41

Sorunun Toplumsallaşması, 42

Karşılıklı Önyargılar ve Algı Problemleri, 42

Kürtlere Yönelik Ayrımcılıklar, Baskı ve Saldırıları, 44

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM, 47

ÇÖZÜME YÖNELİK DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER, 49

Sorunun Tanımı ve Kaynağı, 49

Sorunun Tarafları ve Kürtlerin Temsili (PKK ve DTP), 49

Toplumun ve Medyanın Sorumluluğu, 50

Kürtlerden Beklentiler, 51

Çözüm İçin Yeni Bir Dil İnşası, 51

Hükümetten ve Devlet Kurumlarından Beklentiler, 51

BEŞİNCİ BÖLÜM, 53

KARAR ALICILAR VE KÜRT SORUNU, 55

Durum Değerlendirmesi, 55

Aktörlerin Analizi, 55

Çözüm İçin Yapılması Gerekenler, 56

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME, 58

Yazarlar Hakkında, 59

Teşekkür...

Bir ekip çalışmasının ürünü olan bu rapor, aynı zamanda, oldukça uzun ve zahmetli bir hazırlık sürecinin sonucunda düzenlenen toplantılara dayanmaktadır. Bir sene içerisinde dört ilde düzenlenen beş toplantıda, toplam 14 ilden büyük çoğunluğu birbirlerini ve bizleri tanımayan 104 kişinin bir araya getirilmesi ve üstelik hazırlıkların İstanbul'dan yürütülmesi, yoğun bir emek, koordinasyon ve tabii ikna gücü gerektirdi. TESEV Demokratikleşme Programı'ndan Özlem Ülker'e bu süreci olağanüstü bir şevk, sabır ve güler yüzlülükle yürüttüğü için yürektek teşekkür ederiz. Yine TESEV Demokratikleşme Programı'ndan, projenin bütününi başından itibaren yöneten Serkan Yolaçan'a, toplantıların hazırlığı ve düzenlenmesinde destek ve emek veren Esra Bakkalbaşıoğlu'na ve projenin yönetimini raporun tamamlanması aşamasında devralarak sonlandıran Ebru İlhan'a çok teşekkür ederiz. Stajı sırasında toplantı hazırlıklarına yardımcı olan Yeşim Kanburoğlu'na da teşekkürler. TESEV ekibi, bu çalışmaya bir 'proje' olarak değil, Kürt Sorunu'nun çözümüne yönelik toplumsal mücadelenin bir parçası olarak yaklaştı. Onların heyecanı, inancı, şevki olmaksızın bu çalışmayı yürütmemiz mümkün olamazdı.

Aynı şekilde, yerelde tecrübeleri, birikimleri ve sağduyuları ile bizlere yol gösteren dostlarımızın rehberliği olmaksızın böylesi bir çalışmanın altından kalkamazdık. Katılımcıların belirlenmesinde bizlere yardımcı olan Mersin'den Ömer Ayaz'a; Trabzon'dan Mehmet Çınar, Şinasi Haznedar, Mehmet Kazancı, Ali Öztürk ve Asım Yolsal'a; İzmir'den Selvet Çetin, Melek Göregenli ve Ahmet Uhri'ye; Samsun'dan Ömer İdris Akdin ve Mustafa Öner'e çok teşekkür ederiz. Ömer Ayaz, Ali Öztürk, Mehmet Kazancı ve Ahmet Uhri, isim önermekle kalmayıp katılımlarını sağlamak için bu isimlerle bizzat temasa geçtiler, çalışmayı bizler kadar sahiplendiler, sağ olsunlar. Melek Göregenli'ye raporu okuyarak değerli görüş ve önerilerini bizimle paylaştığı için ayrıca teşekkür ederiz.

Son olarak, bizleri ve TESEV'i tanımadıkları halde, Kürt Sorunu'na ilişkin görüşlerini büyük bir açık yüreklilikle paylaştıkları için bütün katılımcılara gönülden teşekkür ederiz. Bizlere duydukları güveni boşa çıkartmadığımızı umuyoruz.

YILMAZ ENSAROĞLU - DİLEK KURBAN

2008 yılı sonunda “Kürt Sorunu’nun Çözümüne Dair bir Yol Haritası: Bölgeden Hükümete Öneriler” başlıklı bir rapor kaleme almıştık (bundan böyle “TESEV 2008 Raporu” veya “Rapor” olarak anılacak).¹ TESEV Demokratikleşme Programı tarafından yayımlanan söz konusu rapor, Kürt kamuoyu içerisinde olabildiğince farklı siyasi eğilimlere sahip ve kayda değer temsil gücü olan kişilerle yaptığımız toplantıların ve yazışmaların sonucunda tespit ettiğimiz Kürt Sorunu’na dair görüş, talep ve analizlerin bir sistematik içinde bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştu. Yayımlanmasının ardından önemli tartışmaları tetiklemiş olan Rapor’a, hâlâ pek çok çalışmada atıfta bulunulmaktadır. Bunun en önemli nedeni ise, Rapor’un farklı sosyal, siyasal ve felsefi düşünceler taşıyan, toplumsal hayatın değişik alanlarında ciddi birikim ve deneyim sahibi Kürt siyasetçi, akademisyen, yerel yönetici, uzman ve sivil toplum temsilcilerinin öncelikli ve önemli gördükleri hususlarla ilgili öneri ve taleplerini, olduğu gibi aktarıyor olmasıydı.

Rapor’un yayımlanmasından bir süre sonra, hükümet, “Kürt Açılımı” olarak adlandırılan bir süreç başlattı. Kısa sürede sürecin adı, önce “Demokratik Açılım”, daha sonra da “Millî Birlik ve Kardeşlik Projesi” olarak değiştirildi. Hangi isim konulursa konulsun, bu sürecin, Kürt Sorunu’nun toplumun çok daha geniş kesimlerince bilinir ve konuşulur hale gelmesini sağladığını not etmek gerekir. Bununla birlikte, pek çok kişi ve kuruluş, hükümeti, ‘açılım’ etrafında düzenlediği çok sayıda arama toplantısına ve aradan yaklaşık iki sene geçmesine rağmen, sorunun çözümüne yönelik somut politikalar oluşturmamakla, bu yöndeki plan ve projelerini kamuoyuyla paylaşmamakla suçlamıştır. Bir başka anlatımla, hükümetin başlattığı girişimin, genel olarak kamuoyunda ama özellikle Kürt toplu- munda, çözüme yönelik olarak oluşan beklentileri karşılıksız bıraktığı sıkça ileri sürülmüştür. Öte yandan, siyasi çevrelerin kendi aralarındaki kısır çekişmeler ve güvenlikçi, kutuplaştırıcı, gerilimi tırmandırıcı tartışmalar, toplumun geniş kesimlerinin sorunla ilgili sağlıklı bilgi sahibi olmasını, serinkanlı ve çözüm odaklı tartışma yapıp fikir geliştir- mesini de engellemiştir. Sonuç olarak, ‘açılım süreci’, Kürt Sorunu’nu önemli ölçüde toplumsallaştırmış ve yeni ve güçlü bir farkındalık yaratmıştır. Bununla birlikte, genel olarak toplumun sorunu nasıl algıladığı, Kürtlerin taleplerini nasıl karşıladığı ya da ne zaman uygulanacak hangi politikalarla nasıl bir çözüme ulaşılabileceği konularında yeterli bilgi ve düşünce üretilmesini sağlayamamıştır.

2011 genel seçimlerine yaklaştığımız bugünlerde, hükümetin de demokratik çözüm yanlısı muhalefetin de Kürt Sorunu’na dair ayrıntılı değerlendirmeleri ve çözüm politikaları hâlâ yeterince bilinmemektedir. Ancak sadece şiddet ve çatışmadan ya da ekonomik geri kalmışlıktan ibaret olmayan bu sorunu, siyaset dünyasının içine hapsetmek doğru da değildir. Sorunun toplumsal boyutunu ihmal ederek, bu ülkede yaşayan Kürtler dışındaki insanları ve toplumsal kesimleri göz ardı ederek, bu kesimlerin, sorunu ve Kürtlerin taleplerini nasıl algıladıklarını görmezden gelerek bir çözüm bulmak mümkün olmayacaktır.

Bunca acıya, can ve mal kayıplarına, özetle, ödenen büyük ve ağır bedellere rağmen, Türkiye toplumunun büyük çoğunluğu Kürt Sorunu’yla henüz doğrudan karşılaşmış değildir. Öte yandan, Kürtlerin ülkenin batısına önceleri ekonomik nedenlerle, 1990’lardan itibaren de güvenlik gerekçesiyle zorla göç ettirilmelerinden itibaren, mevsimlik ve geçici tarım işlerinde çalıştıkları kıyı bölgelerinde yaşayan yerli halkın, sınırlı da olsa Kürtlerle bir arada yaşama tecrübesi olduğundan söz edilebilse de, bu karşılaşma, özellikle Kürtler açısından yer yer zorlu ve travmatik olabilmektedir.² Ayrıca, Karadeniz, Ege ve Akdeniz’deki yerli halkın zorunlu göç mağduru Kürtlerle ‘karşılaşması’, çoğu zaman, bu karşılaşmanın altında yatan Kürt Sorunu’nu gördükleri anlamına gelmemektedir. Oysa çözüm için önce sorunla yüzleşmek ve sağlıklı bir teşhis koyarak sorunu olabildiğince doğru bir şekilde tanımlamak şarttır. Bundan kaç(ın)manın, başka bir anlatımla, sorunu görmezden gelmenin ya da gizlemenin çözümsüzlükten başka

1 Yılmaz Ensaroğlu ve Dilek Kurban, *Kürt Sorununun Çözümüne Dair bir Yol Haritası: Bölgeden Hükümete Öneriler* (TESEV, 2008) (bundan böyle, “TESEV 2008 Ra- poru” olarak anılacak).

2 Bu çalışma çerçevesinde toplantıların yapıldığı batı illeri olan Mersin, Trabzon ve İzmir’e Kürtlerin göçleri farklı zamanlarda, farklı dinamiklerle ve farklı ne- denlerle gerçekleşmiştir. Aynı şekilde, bu illere göç eden Kürtlerle yerli halk arasındaki ilişkiler de, hem iller arasında hem de aynı ilde zaman içerisinde fark- lılaşmıştır. Kuşkusuz bu çalışma, batı illerine gerçekleşen Kürt göçünün niteliği, nedenleri ve dinamiklerine ya da sonuçlarına ilişkin bir sosyolojik analiz olarak değil, sadece proje çerçevesinde düzenlenen toplantılarda katılımcıların dile getirdikleri görüşlerin tasnif ve değerlendirilmesiyle sınırlı olan bir analiz olarak görülmelidir.

bir sonuç vermeyeceği açıktır. O yüzden de, Kürt Sorunu'nu yakından izleyen az sayıdaki kişi ve kuruluş bir kenara konulacak olursa, Türkiye toplumu, konuyla ilgili bilgi ve kanaatlerini sadece ana-akım medya üzerinden edinmekte, sorunun kendisiyle de ancak köyüne, kentine bir asker cenazesi geldiğinde karşılaşmaktadır. Bu karşılaşmanın sadece sorunlu değil, aynı zamanda, toplumsal barış açısından son derece riskli olduğu açıktır. Kaldı ki, toplumun farklı kesimlerinin birbirlerinin düşüncelerini doğrudan öğrenip tartışması, demokratik kültürün yerleşmesi ve birlikte yaşamının koşullarının oluşması açısından da yararlı olacaktır. Karar alıcılarca geliştirilecek çözüm politikalarının toplumsal meşruiyeti de ancak bu ve benzeri yöntemlerle sağlanabilir.

Öte yandan, yakın zamana kadar Kürt Sorunu, ağırlıklı olarak devlet ile Kürtler, hatta Kürtlerin de sadece bir kısmı arasındaki ilişkilerle sınırlıydı ve toplumsal bir soruna dönüşmemişti. Son dönemlerde, özellikle Türkiye'nin batı illerinde yaşanan gelişmeler, bir Türk-Kürt geriliminin, hatta çatışmasının ortaya çıkma tehlikesine işaret etmektedir. Toplumsal barış zedelenmeden çözüme ulaşmanın yolu, toplumun farklı kesimlerinin tartışma ve çözüm sürecine katılması, deyim yerindeyse, herkesin bu sorunu çözmek üzere birbiriyle konuşmasının sağlanmasıdır. Bu konuda en önemli görev ve sorumluluk, hükümet başta olmak üzere siyaset dünyasına düşüyor olsa da, medya, aydınlar, üniversiteler ve özellikle sivil toplum örgütleri de kuşkusuz önemli roller oynayabilirler.

Bu düşüncelerden hareketle, uzun bir çalışma sonucu hazırladığımız ve Kürtlerin düşünce ve taleplerini içeren TESEV 2008 Raporu'nu, Kürtlerin, nüfusun yoğunluğunu oluşturmadığı batı illerinde tartışmaya açtık. Bu amaçla, ikisi İzmir'de olmak üzere, Mersin'de, Trabzon'da ve Ankara'da, o illerden ve civar kentlerden katılımcılarla toplam beş adet yuvarlak masa toplantısı düzenledik. Bu toplantılara etnik, kültürel ve siyasal açıdan olabildiğince farklı kesimlerden kişileri davet edip, katılımcıların hem 2008 tarihli rapor üzerinden Kürtlerin taleplerini hem de birbirlerinin yaklaşımlarını, itirazlarını, kaygılarını ve beklentilerini tartışmalarını hedefledik.

Rapor'un hazırlanması ve yayımlanmasında gözetilen temel amaç, sorunun birinci derecede muhatabı olan Kürtlerin seslerinin, Türkiye genelinde nasıl algılandığını, hangi taleplerinin makul karşılandığını, buna karşılık hangi istemlerinin kabul edilemez olarak değerlendirildiğini olabildiğince doğru bir biçimde tespit edebilmek, Kürtler dışındaki kesimlerin de Kürt Sorunu'na ilişkin düşüncelerini kamuoyuna duyurmalarına aracılık etmektir.

Metodoloji ve Amaç

Mart 2009–Şubat 2010 arasında geçen yaklaşık bir sene boyunca, İzmir, Mersin, Ankara ve Trabzon’da toplam beş adet birer günlük yuvarlak masa toplantısı yapılmıştır. Toplantılar sırasıyla şu tarihlerde gerçekleşmiştir: 7 Mart 2009 (İzmir); 9 Mayıs 2009 (Mersin); 14 Mayıs 2009 (Ankara); 14 Kasım 2009 (İzmir–Ege bölge toplantısı) ve 13 Şubat 2010 (Trabzon–Karadeniz bölge toplantısı). İlk başta il temelli yapılması planlanan toplantılar, İzmir’deki birinci toplantıda Kürt Sorunu’nun Ege bölgesi genelinde taşıdığı hassasiyete dikkat çeken katılımcıların önerisi üzerine bölgesel olarak da düzenlenmiştir. İzmir’deki ikinci toplantı ile Trabzon’daki toplantıya çevre illerden katılımcılar da davet edilmiştir. Ege bölge toplantısında İzmir, Aydın, Uşak, Muğla, Denizli ve Kütahya illerinden, Karadeniz bölge toplantısında da Trabzon, Rize, Giresun, Ordu, Samsun ve Gümüşhane’den katılımcılar hazır bulunmuştur.

Toplantıların gerçekleştirildiği kentler ve bölgeler rasgele seçilmemiştir. İzmir ve Mersin, toplantılarda katılımcılar tarafından da sıkça vurgulandığı üzere, yoğun Kürt göçü almış ve Kürtlerle Kürt olmayanlar arasında ciddi gerilimlerin yaşandığı kentler olarak öne çıkmaktadırlar. Ayrıca, kamuoyunda Karadeniz bölgesiyle, özellikle de Trabzon’la ilgili olarak, milliyetçi akımların ülke genelinden daha güçlü olduğuna ve bu soruna yönelik olarak daha uzlaşmaz görüşlerin savunulduğuna dair yaygın önyargıların olduğu bilinmektedir. Bu yüzden Trabzon’da bir bölge toplantısı yapılmasının, Kürtlerin taleplerine karşı muhtemel en sert tepkilerin tespit edilmesi açısından yararlı olacağı düşünülmüştür. Devletin merkezi olması hasebiyle de Ankara’da, üst düzey bürokratlar, siyasetçiler ve bilim insanlarıyla bir toplantı gerçekleştirilmiş, 2008 tarihli raporda Kürt kanaat önderlerinin dile getirdiği talepler karar alıcılarla paylaşılmıştır.

Bütün toplantılar davetiye usulüyle ve kapalı olarak gerçekleştirilmiştir. Tüm katılımcılar, bağlı oldukları kurumlar adına değil, kişisel görüşlerini paylaşmak üzere şahısları adına davet edilmiş, bu durum kendilerine gerek hazırlık aşamalarında gerekse toplantılar sırasında açıkça belirtilmiştir.

Farklı nitelikte olmalarından ötürü, Ankara toplantısı ile diğer toplantıların katılımcılarının belirlenmesi ve davet edilmesinde farklı metotlar izlenmiştir. Mersin, Trabzon ve İzmir’de gerçekleştirilen toplantılara davet edilen kişilerin seçiminde, çoğunlukla toplantının yapıldığı ilde yaşayan ve o ilin siyasi ve sosyal dinamiklerini yakından bilen kişilerin öneri ve aracılığına başvurulmuştur. Kimi zaman katılımcılar, söz konusu ilde yaşamaları da, o ili iyi tanıyan kişilerin önerileri doğrultusunda belirlenmiştir. Katılımcılara, söz konusu aracı kişiler vasıtasıyla ulaşılmıştır. Telefon ve e-posta üzerinden gerçekleştirilen bu görüşmelerde, TESEV 2008 Raporu’ndan başlayarak o güne kadar geçen süreçte yapılan çalışmalar anlatılmış, davet edildikleri toplantının amacı ve gündemi aktarılmış ve aynı toplantıya davet edilebilecek diğer isimler konusunda kendilerinden görüş ve öneriler alınmıştır. Bu anlamda, katılımcıların belirlenmesinde kartopu metodu izlenmiştir. Toplantıya katılmayı kabul eden kişilerin, toplantı öncesinde TESEV 2008 Raporu’nu okuyabilmeleri için, Rapor e-posta ve posta aracılığıyla önceden gönderilmiştir.

Toplantılara farklı etnik kökenlere sahip kişilerin davet edilmesine mümkün olduğunca özen gösterilmiştir. Kuşkusuz, katılımcıların yegâne ayırt edici özellikleri, etnik kökenlerinin ve ana dillerinin farklılığı olmamıştır. Toplantılara davet edilenler, aynı zamanda, farklı siyasi/ideolojik düşünceleri benimseyen, farklı kültürlerden gelen, değişik mesleklere mensup ve birbirinden oldukça farklı birikimlere, deneyimlere sahip kişilerdir. Beş toplantıya katılan toplam 104 kişinin illere ve toplantılara göre dağılımı ise şöyledir: İzmir I (12); Mersin (16); Ankara (14); İzmir II (Ege bölge toplantısı) (25); Trabzon (Karadeniz bölge toplantısı) (37). Katılımcıların mesleki dağılımları ise şu şekildedir: Sivil toplum kuruluşları temsilcileri (42); siyasetçiler (15); bürokratlar (2); akademisyenler (4); avukatlar (8); yerel yönetim temsilcileri (5); meslek kuruluşları temsilcileri (4), sendika temsilcileri (8), eğitimciler (3), iş adamları (1); gazeteciler (5); yazarlar (6) ve karikatüristler (1).

Ankara toplantısına ise, siyasi görüş farklılıkları ve Kürt Sorunu’na ilişkin bilgi, birikim ve/ya ilgileri gözetilerek belirlenen ve Meclis’te grubu bulunan siyasi partilere mensup milletvekilleri davet edilmiştir. Diğer illerdeki toplantılarda olduğu üzere, milletvekilleri bağlı oldukları siyasi partileri temsilen değil, şahısları adına davet edilmiş, yine bu durum kendilerine gerek hazırlık aşamasında gerekse toplantı sırasında açıkça belirtilmiştir. Davete AK Parti

ve DTP'den bazı milletvekilleri icabet ederken, davet edilen CHP'li ve MHP'li milletvekilleri toplantıya katılmamışlardır. Ankara'daki toplantıya ayrıca, 2008 tarihli raporda dile getirilen yasal düzenleme taleplerinin muhatabı olan Başbakanlık, İçişleri Bakanlığı, RTÜK, TRT, Adalet Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği (ABGS), GAP Bölge Kalkınma İdaresi gibi kurumlardan üst düzey bürokratlar davet edilmiş, ancak sadece İçişleri Bakanlığından görevlendirilen iki temsilci katılmıştır. Ankara'da bulunan ve Kürt Sorunu konusunda bilgi, birikim ve uzmanlıkları olan akademisyenler ve sivil toplum kuruluşları temsilcileri de, tartışmalara katkıda bulunmaları amacıyla toplantılara davet edilmiştir.

Söz konusu toplantılar, genel olarak üç oturum halinde gerçekleştirilmiştir. Birinci oturumda, katılımcıların Kürt Sorunu'na ve açılım sürecine ilişkin genel değerlendirmeleri alınmıştır. İkinci oturumda katılımcılar, TESEV 2008 Raporu'na yönelik görüş ve eleştirilerini paylaşmışlardır. Üçüncü ve son oturumda ise, özellikle toplantının yapıldığı bölgede yaşayan Kürtlerin karşılaştıkları özel sorunlar ve toplumun geri kalan kısmıyla ilişkileri ele alınmıştır. Toplantılarda dile getirilen ve daha sonraki günlerde yazılı olarak TESEV'e ulaştırılan görüş ve öneriler, yazarlar tarafından derlenip düzenlenerek bir metinde toplanmıştır. Elinizdeki rapor, katılımcıların ortaklaşa hazırladıkları ve sonunda onayladıkları bir metin olmaktan çok, onların düşüncelerinden hareketle, yazarlar tarafından hazırlanmış bir çalışmadır. Toplantıları değerli görüşleriyle zenginleştiren tüm katılımcıların konuyla ilgili görüşleri değerlendirmeye alınmıştır. Ancak benzer ya da birbirine yakın düşüncelerden en kapsamlı olanı esas alınmış, diğerleri o metnin içine yedirilmiştir. Bir diğer ifadeyle, katılımcıların görüşlerini içeren özet alıntılarının yer aldığı paragraflar bir tek kişinin görüşlerini ifade etmediği gibi, bazı paragraflarda birden fazla katılımcının analizlerine de yer verilmiştir. Böylece, dile getirilen herhangi bir görüşün Rapor'un dışında kalmamasına özen gösterilmiştir.

Rapor'un bundan sonraki bölümlerinde, katılımcıların görüş ve değerlendirmeleri içerik ve yaklaşımları açısından kendi içlerinde gruplandırılarak dört bölüm halinde değerlendirilmektedir. Birinci bölümde, Kürt Sorunu'yla ilgili genel değerlendirmeler tartışılmaktadır. Kürt sorunu dendiğinde katılımcılar ne anlamaktadırlar? Bu sorunu nasıl tanımlamakta, farklı adlandırmalar etrafında neler düşünmektedirler? Bu ve benzeri soruların yanı sıra, katılımcıların, 2009 yılı boyunca uzun süre ülkenin siyasi gündeminin ilk sırasını işgal eden 'açılım' konusundaki düşünceleri ele alınmaktadır.

İkinci bölümde, temel olarak katılımcıların TESEV 2008 Raporu hakkındaki değerlendirmeleri tartışılmaktadır. Söz konusu raporda derlenmiş olan taleplerin hangilerinin karşılanması zorunlu görülmekte, hangi istemler kabul edilebilir ya da makul bulunmakta ve buna karşılık, hangi talepler radikal ve kabul edilemez olarak görülmektedir? Bu ve benzeri sorular etrafında katılımcıların görüşleri, kaygıları ve beklentileri, yine Rapor'daki başlıklar esas alınarak tasnif edilip tartışılmaktadır.

Üçüncü bölümde, Kürt Sorunu'nun yerel/bölgesel tezahürleri, yine yerel deneyimler ve sorunlar üzerinden ele alınmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu bölgelerinin dışındaki yerlerde yaşayan Kürtlerin ne gibi sorunları bulunmaktadır? Yurt içinde zorunlu olarak veya zorla başka yerlere göç etmiş Kürtler ne gibi sorunlar yaşamaktadırlar ve birlikte yaşadıkları insanlar, Kürtlerin bölgelerindeki varlıklarından kaynaklandığını düşündükleri ne tür sorunlardan yakınmaktadırlar? Özetle, bu kentlerde ya da bölgelerde ikamet eden insanların Kürt, Kürt Sorunu, Kürtlerin sorunları, Kürtler yüzünden çıkan sorunlar etrafındaki algı ve değerlendirmeleri irdelenmeye çalışılmaktadır.

Dördüncü bölümde, toplantılarda dile getirilen çözüme yönelik değerlendirme ve öneriler ele alınmaktadır. Daha sonra, beşinci bölümde, Ankara toplantısı değerlendirilmekte, siyasi karar alıcıların Kürtlerin taleplerinin gerçekleştirilebilirliği hakkındaki görüşlerine yer verilmektedir. Rapor'un son bölümünde ise, genel bir değerlendirme yapılarak Kürt Sorunu'nun çözümü için gerekli olan toplumsal koşulların ve mutabakatın oluşturulmasına yönelik politika önerilerinde bulunmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

Kürt Sorunu'na Dair Genel Değerlendirmeler

Genel olarak tüm toplantılarda, Kürt Sorunu'nun, Türkiye'nin en önemli sorunu olduğu ve birçok açıdan ülkenin önünü tıkadığı, artık bir an önce çözülmesi gerektiği konusunda bir uzlaşma olduğu söylenebilir. Ancak sorunu adlandırma ve tanımlama, ortaya çıkış nedenleri, sorunun kaynakları ya da çözüm yolları konularında katılımcılar, oldukça farklı değerlendirmelerde bulunmuşlar, çeşitli ve bazen birbirine tamamen zıt yaklaşımlar sergilemişlerdir. Bununla birlikte, konunun detaylarına girildiğinde, söz konusu karşıt görüşlerin pek çok noktada birleştiğini, hatta uzlaşma bildiğini söylemek mümkündür. Bu durum, yıllardır uygulanan korku toplumu yaratma politikalarının bir yere kadar etkili olduğunu ama toplumu tamamen teslim alamadığını göstermektedir. Nitekim Kürt Sorunu konusunda çok olumsuz düşüncelerin yaygın olduğu varsayılan şehirlerdeki toplantılarda, kendilerini milliyetçi ya da ulusalcı olarak tanımlayan ve Kürtlerin taleplerine en sert ve uzlaşmaz tepkileri vermesi beklenen katılımcıların kırmızı çizgilerinin dahi, çoğu kez oldukça makul bir yerde durduğunu not etmek gerekmektedir. Örneğin, söz konusu katılımcıların büyük çoğunluğu, genel olarak Kürtlerin insan haklarıyla ve Türkiye'nin demokratikleşmesiyle ilgili istemlerini haklı talepler olarak gördüklerini ve tepkilerinin veya çekincelerinin 'terör', PKK ve Abdullah Öcalan'la ilgili istemlerle sınırlı olduğunu çok açık biçimde ortaya koymuşlardır.

Kürt Sorunu'yla ilgili genel değerlendirmelere yönelik görüş ve yaklaşımlar şu başlıklar altında ele alınabilir:

SORUNUN ADI VE TANIMI

“SORUN, KÜRT SORUNU'DUR”

Katılımcıların büyük bir bölümü, sorunun çözülebilmesi için önce doğru adlandırılması gereği üzerinde durmuş ve sorunun adının 'Kürt Sorunu' olarak konulmasının zorunlu olduğunu vurgulamışlardır. Bu kişilerin görüşleri, temel olarak, kalıcı çözümler için sağlıklı teşhise ve doğru adlandırmaya ihtiyaç olduğu tezine dayanmaktadır. Öte yandan, bu görüşler farklı şekilde gerekçelendirilmiştir. Kimi katılımcılar, tarihsel bir analizle, meselenin ulus-devlet inşası sürecinde benimsenen etnik milliyetçi devlet felsefesinden kaynaklandığını belirtirken, kimileri, önemli olanın sorunun mağduru olan insanların kendi yaşadıklarına verdikleri isim olduğunu ve bu nedenle meselenin adının Kürt Sorunu olarak konulması gerektiğini dile getirmişlerdir.

İslami kesimden bir katılımcı, Kürt Sorunu'nun temelinde bir kimlik sorunu olduğundan hareketle Türkiye'nin diğer demokratikleşme meselelerinden ayrıştığına dikkat çekmiş, hükümet yetkililerince de dile getirilen Türklerin ve Kürtlerin “din kardeşi” olduğu söyleminin sorunu anlamakta ve anlatmakta yetersiz kaldığını vurgulamıştır:

Adını Kürt Sorunu olarak telaffuz etmemiz, sorunun yarısını çözmemiz demektir. Kürt Sorunu çatısı altında ifade edilen sorunların birçoğunun, toplumun genelinin sorunları olduğu sıkça ileri sürülmektedir. Ancak, onların yaşadığı ayrı bir durum var, o da Kürtlerin bu sorunlarını ve taleplerini dile getirememiş olmasıdır. Bunun baskılanmış olmasıdır. Diğer sorunlar demokratikleşme çerçevesinde ele alınabilir. Din kardeşliği tek başına yeterli değildir. Âdem ve Havva'dan gelmiş olmak Kürtleri tatmin etmiyor. 12 Eylül'den önce birlikte olduğumuz ve o gün İslamcı olan Kürt kardeşlerimiz, şimdi öncelikle Kürtçüler, daha sonra İslamcılar. Ancak PKK ve Öcalan sorunu, Kürt Sorunu içinde ele alınır ve devrimci, hızlı bir değişim gerçekleşsin istenirse, bunu toplum kolay kaldıramaz ve ciddi bir Türk sorunuyla karşı karşıya kalırız. O yüzden bu sorunları genel bir demokratikleşme çerçevesi içinde çözmek gerekir.

Yine İslami kesimden bir diğer katılımcı ise, Türkiye Cumhuriyeti devletinin kuruluşundan itibaren Kürtlere uyguladığı baskıcı ve asimilasyoncu politikalar dikkate alındığında, sorunu bu şekilde adlandırmanın kaçınılmaz olduğunu vurgulamıştır:

Meseleyi iyi anlayabilmek için sorunun ismini doğru koymak gerekiyor. Kürt Sorunu demek yanlış olmasa gerek; zira Kürt Sorunu, Türkiye modernleşmesinin sorunudur. Türk dediğiniz yerde, Kürt kelimesinin kullanılması çok doğaldır ve haktır. Kürtler tepeden inme modernleştirici tavra tepki göstermişlerdir. Tarihsel olarak merkezden uzak ve kendi başına yaşayan Kürt halkı, merkezi hükümetin modernleşme çabalarına tepki göstermiştir. Kürtler, Türk modern-

leşme hareketi karşısında iki kere hedef olmuşlardır: Türk olmadıkları için, Müslüman oldukları için. Sayısal olarak az olmadıklarından ötürü de asimile edilememişlerdir.

Benzer bir görüşü dile getiren sosyalist bir katılımcı ise, Kürtlere yönelik bu asimilasyonist politikaların cumhuriyetin kuruluşundan itibaren aşama aşama nasıl hayata geçirildiğine dikkat çekerek, bugün hâlâ sorunun nasıl adlandırılması gerektiğini tartışmanın anlamsızlığına işaret etmiştir:

1921'de Meclis'te Kürdistan milletvekilleri var, 1924'te 'herkes Türk'tür'. Sonra Kürt isimleri Türkçeleştirilir, sonra 'Kürt yoktur' denilir, daha sonra Kenan Evren Kürtçeyi yasaklar, cezaevinde Nevruz kutlayanlar katledilir. Derken on yedi bin faili meçhul. Biz hâlâ sorunun ismini tartışıyoruz.

Kürtlerin öznel algısının esas alınması gerektiğine işaret eden başka bir katılımcı ise, bu insanların kendi yaşadıkları soruna verdikleri ismin bu konuda belirleyici olduğunu dile getirmiştir:

Türkiye Kürtleri ayrılmak istemiyor, hatta ayrılmama mücadelesi veriyorlar. Bunu görmek gerekir. Eğer bölgedeki insanlar yaşadıkları soruna Kürt Sorunu diyorlarsa, bunu böylece kabul etmek lazım.

“SORUN DEMOKRATİKLEŞME VE İNSAN HAKLARI SORUNUDUR”

Sorunun 'Kürt Sorunu' olarak adlandırılmasına karşı çıkan katılımcıların önemli bir bölümü, meselenin demokratikleşme ve insan hakları çerçevesinde tanımlanmasını tercih etmişlerdir. Bu görüşü savunanları da iki grup halinde değerlendirmek gerekmektedir: Birinci grupta yer alanların temel kaygılarının, ülkenin ve toplumun bölünüp ayrışması ve milliyetçiliklerin birbirini tımandırması korkusu olduğu söylenebilir. Bir katılımcının aşağıdaki değerlendirmeleri, bu görüşü derli toplu bir biçimde özetlemektedir:

Farklılıkları olumlu karşılamak gerekiyor. Şiddeti bir metot olarak kullanmamalıyız. Şiddetin olduğu yerde kimse birbirini duymuyor, dinleme gereği duymuyor. Toprak temelli değil, insan temelli bir çözüm aramak gerekiyor. Milliyetçilik, şovenizm, karşı bir milliyetçilik üretiyor. Çözüm olarak kullanacağımız dil çok önemli. Sorunu, hak ve hukuk meselesi olarak görmek, o zeminde çözmeye çalışmak gerekiyor. Herkes hakkını hukukunu aramalı ancak küresel kapitalizmin ve emperyalizmin kendi bekası için kıskırttığı mikro-milliyetçiliği de görmeli, onun tuzağına düşmemeliyiz. Herkes hakkını serbestçe yaşayabilmeli, bunun önü açılmalı ama insanları parçalama anlamındaki oyunlara da karşı gelmek lazım. Bunun için hem gerekli anayasal değişiklikler yapılmalı hem de yerel yönetimler güçlendirilerek insanların ihtiyaç duydukları ortamlar yaratılmalıdır.

İkinci grubu ise, soruna tamamen ilkeler ve değerler üzerinden, demokrasi ve insan hakları temelinde yaklaşanlar oluşturmaktadır. Bu kişiler, Kürt Sorunu'nun kalıcı çözümünün, Kürtlerin farklı kimliklerinden kaynaklanan hak taleplerinin karşılanmasından geçtiğini belirtmişlerdir. Söz konusu katılımcılara göre, Kürtlerin yakındığı sorunlar, aslında tüm ülkeyi ve toplumun tamamını kuşatıp etkilemektedir. Dolayısıyla çözüm de, herkesi kapsayacak düzenlemelerle ve politikalarla mümkündür.

Bu düşüncede olan katılımcıların bazıları, diğer bütün insanlar gibi Kürtlerin de kendi dil ve kültürlerini yaşama ve geliştirme haklarının engellenemeyeceğini savunmuşlardır:

Kürtler Türklerle beraber yaşamak istiyorlar ancak eşit haklara da sahip olmayı arzu ediyorlar. Yani kendi haklarını kullanarak yaşamak istiyorlar. Diğer bir ifadeyle, Kürtler, Türkler kadar insan olmak, insanca yaşamak; aynen Türkler gibi, kendi kültürleriyle, kendi dilleriyle faaliyet yapmak istiyor ve bu kültür ve dili geliştirmek istiyorlar. Çünkü insan, diliyle, kültürüyle, inancıyla insandır. Allah insanları birbirleriyle tanışsınlar, konuşsunlar, kaynaşsınlar diye kavim kavim yaratmıştır. Keşke hükümet Kürt aydınlarını, Kürtleri muhatap alsaydı. O zaman sorun demokratik temelde daha kolayca çözülecekti.

Demokratikleşme, Türkiye'nin bütünlüğü içinde ele alınmalıdır. Etnik kökenleri kıskırtmadan kültürel zenginliğimize sahip çıkmamız; kültürel zenginliğimizi de ekonomik kalkınmayla bütünleştirmemiz gerekir.

Bazıları ise, Türkiye'deki temel sorunun toplumu tektipleştirmeye yönelik egemen zihniyet ve devlet politikaları olduğunun altını çizmiş, Kürtlerin de bu sistemden paylarına düşen asimilasyonu ve baskıyı gördüklerini, ancak bunda yalnız olmadıklarını vurgulamıştır:

Ayrımcılık veya antidemokratik uygulamalar sadece Kürtleri etkilemiyor. Bu yüzden de, eğer Türkiye'de gerçek anlamda bir barış sağlanırsa, Kürtlere uygulanacak rehabilitasyonla eşzamanlı olarak batıda da bir rehabilitasyon programının uygulanması gerekir. Çünkü toplumda ayrımcılık ancak bu şekilde bitirilebilir.

Aslında, halklar arasında bir sorun yok; Türkiye’de bir zihniyet sorunu var. Herkesi tek ulus yapmak uğruna birçok kimlik dışlandı. Bunlardan birisi dil sorunu. Ama benim de dil sorunum var. Örneğin benim çocuğum Mehmet Akif okuyamıyor. Sistematik olarak Kürtlerin ve Türklerin sorunlarının ayrıştırılması doğru ancak, Kürtler Türklerden hak talep ediyormuş ve Türklerin hiçbir sorunu yokmuş gibi düşünmek çok yanlıştır. Bununla birlikte, bizler her zaman hak talep edenin yanında olup, hâkim gücü tenkit etmeliyiz. Ancak bunu yapmak için de bir dil sorunu var. Raporda Kürt kadını, Kürt çocuğu vurgusu var. Diyarbakır varoşlarındaki Süryani veya Arap, Türk, Türkmen kadınların sorunları farklı mı? Bu mücadeleyi, Sünni, Alevi, Kürt, Türk tüm Anadolu çocuklarının iktidara ortak olma talebi olarak görmemiz gerekir.

Sorun Kürtler yüzünden çıkan bir sorun değil. Sorun kimlik sorunudur ve bunun da üç boyutu var: Zihinleri inşa yoluyla oluşturulmuş bir resmi kimlik var. Bir de doğal kimlik var ki, bu kimsenin elinde olan bir şey değildir. Doğal kimliklerin inkârının veya başka bir kimliğin dayatılmasının insanlık dışı olduğunu bilmek gerekir. Bir de iradi kimlik var; bir arada yaşama kültürü/talebi gibi.

Sorunu, demokratikleşme ve özgürlük sorunu olarak değerlendiren bu ikinci grupta yer alan İslami kesimden dindar/ muhafazakâr bazı katılımcılar, şu görüşleri ileri sürmüşlerdir:

Kürt Sorunu deyince, Kürtlerin kendisinin, varlıklarının bir sorun olduğunu da ima etmiş oluyoruz. O yüzden, bu isimden kaçınarak, ancak Kürtlerle ilgili olarak ve problemin esasen devletin yapısından ve anlayışından kaynaklandığını ima ederek formüle etmek gerekiyor. Kapsamlı bir çözüm, problemi sistemde görmekle mümkündür. Yani problemin Kürtlerde değil, devlet yapısında ve anlayışında olduğunu görmemiz lazım. Sorunu devlette görmezsek, sorun alt seviyelerde devam eder. Öyle öneriler getirilmelidir ki, bunun neticesinde, Kürt Sorunu da, diğer sorunlar da çözülsün. Bu bakımdan, Türkiye’nin resmi ideolojisinin bakış açısının değiştirilmesi lazım. Sadece Kürt Sorunu olarak bakmayalım. Sorun, komple bir anayasal ve yasal sistem sorunudur; özgürlük ve demokrasi sorunudur. O yüzden de ‘Kürt Sorunu’ andandırması, iki taraf için de sakıncalı bir tanımlamadır. Türkiye’de şemsiye sorun demokratikleşmedir.

Benzer yaklaşımlar, bazı sosyalist katılımcılar tarafından da sergilenmiştir:

Kendi ideolojilerimizin dışına çıkarak olaya bakabilirsek sorunu çözebiliriz. Irk temeli üzerinden yapacağımız çözüm önerileri, sorunun çözümüne katkı sağlamayacaktır. Sorun, ezen ve ezilen sorunudur. Sorun Kürt Sorunu değil, demokratikleşme sorunudur. Sorunu sömürücülerin istemediği şekilde, yani ulusal temelde kavramamız ve çözmemiz gerekiyor.

Bununla birlikte aynı katılımcılar, Kürt Sorunu’nun etnik temelde tanımlanmasına da karşı çıkmışlardır:

Kimse bu sorunda bağımsız inisiyatif sahibi değil. Sosyalistler, sorunu sınıf temelinde görüyor ve herkesin eşitlik ve özgürlük içinde yaşamasını arzuluyorlar; din, etnisite vs. ayrımlarının olmadığı bir dünya arzuluyorlar. Dindarlar, bunu İslam çatısı altında, Allah’ın kulları olarak ele alıp çözmeyi tahayyül ediyorlar. Ancak ne o, ne de bu, realitelerin karmaşıklığını karşılayabiliyor. Siyasallaşan kesim, Kürtlerde bilinçli bir kesim. Otuz yıl önce sosyalistler olarak Kürtçülükle suçlandık. Bu ülkede sosyalistler, Kürtler nedeniyle, sınıf temelli mücadelelerinde birçok bedel ödediler ve pek çok baskıdan geçtiler. İnsanları anlamamız lazım. Kürt Sorunu Kürtlerin çıkardığı bir sorun tabii. Çünkü sonuçta devlete karşı “beni tanı” diye başkaldırıyor. Ancak ben, Türk-Kürt üzerinden siyaset yapılmasına karşıyım. Bu ülkede ortak değerler üzerinden siyaset yapılmalıdır. İnsanların kimlikleri, din algıları, siyasi görüşleri sorgulanmamalıdır. Hukukun üstünlüğüne göre yargılanmalıdır insanlar. Bu nedenle, öncelikle sorunu etnisiteden, bayrak edebiyatından kurtarmak lazım.

PKK ve şiddet olgusu, devleti ve toplumu bu sorun üzerine düşünmeye zorlamıştır. Siyasallaşmış Kürtler, bu kimlikle sisteme seslenmekte ve devletin kendilerini tanımalarını talep etmektedirler. Yeni bir anayasa istemektedirler. Ancak ben bir sosyalist olarak, ayrı bir Kürt varlığının anayasaya yazılmasına karşıyım. Ülkede ortak olan değerler üzerinden siyaset yapmak zorundayız. Sorun demokrasi ve örgütlenme sorunudur. Konuyu din ve etnisite ekseninden çıkarıp hak eksenine sokmak gerekir.

Sorunun kimlik boyutunun öne çıkartılmamasını savunan bu görüşlere, bazı İslamcı katılımcılar ise, şu gerekçelerle itiraz etmişlerdir:

Evet, resmi ideoloji karşısında Sünniler, Aleviler, solcular sistematik olarak baskı gördüler ama yine de ana dillerini konuşmaya devam ettiler. Oysa Kürtler, bütün bu baskıların yanında, bir de dillerini konuşamamak gibi ikinci bir travmaya tabi tutuldular. Dili yasaklamak, temelde asimile etmekle ilgili bir yaklaşımdır aslında. Dönüştürmeyi amaçlar. Dili yasakladığımızda, o toplumun yüzlerce yıldır ürettiği bütün kültürel belleği ve aynı zamanda bu bellek sayesinde işleyen bir pratiği de yasaklamış oluruz. Bu yasağın, kendisini dil üzerinden var etmeye çalışan bir kimlik sorunu olarak karşımıza çıkması kaçınılmazdır. Bu yüzden de Kürt Sorunu, bir dönem çokça iddia edildiği gibi, ekonomik geri kalmışlıkla ilgili değildir. Yoksa ülkenin başkaca geri kalmış yerlerinde de bu ve benzeri sorunlarla karşılaştık. Karşılaşmadığımızı göre, mesele kimlikle ve kimliğin kendisini bulduğu, yaşatmaya gayret ettiği dille ilgilidir.

Yine bir İslamcı katılımcı, gelinen aşamada temel sorumluluğun, dillerinin yasaklanmasının ve kimliklerinin inkâr edilmesinin Kürtlere yaşattığı acıları anlamak için çaba harcaması gereken Türklerde olduğunu vurgulamıştır:

Sadece Kürt Sorunu'yla ilgili değil, bu toprakların en eski kavimlerinden birisi olan Yezidilerin, Osmanlı tecrübesinde, atalarının topraklarında yüzlerce yıl huzur içerisinde yaşamalarına rağmen, Cumhuriyet'ten sonra neden Avrupa ülkelerine dağılmak zorunda kaldıklarını bugün artık Türklerin yüksek sesle sorgulaması gerekmektedir. Meselenin evvela biz Türklerin empati yapmaya başlamasıyla kalıcı bir çözüme ulaşabileceğini unutmamalıyız. Örneğin, Kürt yazar Muhsin Kızılkaya'nın yatılı okulda kendisini ziyarete gelen annesiyle Kürtçe konuşmaya, koklaşmaya, halleşmeye, bir anne ve çocuk arasında geçebilecek en insani, en masum, en varoluşsal diyalogu kurmaya çalışırken, sadece dilini konuştuğu için görevli öğretmen tarafından feci şekilde dövülmesinin acısını biz Türkler kalbimizde hissetmedikçe, mesele vicdanlarda tamamlanamayacaktır.

“KÜRT SORUNU, DIŞ GÜÇLERİN BİR OYUNUDUR”

Bazı katılımcılar ise, Kürt Sorunu'nu tamamen dış güçlerin Türkiye'nin başına açtığı ve çözülmemesi için de hâlâ çaba gösterdikleri bir 'emperyalist oyun' olarak değerlendirmişlerdir. Bu görüşü savunanlara göre, Türkiye devletini zayıflatmak isteyen yabancı devletlerin ve onlarla ilişkili terör örgütlerinin faaliyetleri olmasaydı, Kürt Sorunu bir mesele olmaz, sadece Türkler ve Kürtler arasında değil, Müslümanlar ile gayrimüslimler, Sünniler ile Aleviler arasında da herhangi bir sorun olmazdı. Daha çok kendilerini milliyetçi ya da ulusalcı olarak tanımlayan katılımcılar tarafından bu eksenle dile getirilen düşünceler de şu şekilde özetlenebilir:

'Kürt Sorunu' teriminin, sorunun adı olarak konulması sakıncalıdır. Darbe sorunu neyse, Kürt Sorunu da öyle bir sorundur. Hatta demokrasiyi kesintiye uğratan darbeler sorunu, Kürt Sorunu'ndan daha başat bir sorundur. Güneydoğu'da nedenini bilmeden sokağa çıkan 15 yaşındaki bir çocukla 80 yaşındaki ninenin yaptığı işaret bilinçli bir hareket midir yoksa bir etkileşim sorunu mudur? Neden Kürt Sorunu güncel bir sorun haline geldi? Örneğin Karadeniz ya da Ege, Trakya insanı, herhangi bir problem çıktığında sineye çekti, eline silah alıp çıkmadı sokağa. Ama Güneydoğu'da böyle olmadı. Dış güçler buna sebep oldu.

Sorunun ne sorunu olduğunu doğru anlayabilmek için soruna sebep olan kaynakların ortaya konulması önemlidir. Kürt Sorunu, yüz yıla yakın bir zamandır süren bir sorundur. Daha öncesi de vardır. Bu sorundaki aktörler kimlerdir? Emperyalist güçler, uluslararası düzeni kurarken bunun bir ayağını da Kürt bölgesine yönelik olarak tasarlamışlardır. Kürt Sorunu olarak ortaya konan ve diğer halkların da ortak sorunu olan refah sorununun dışında kalan kısımları, emperyalist bir projenin Türkiye'yi zayıflatma girişiminin bir sonucu ve tezahürüdür. Bu ülkede 40 yılda 300 milyar dolarlık bir bedel ödenmiştir. Bu ülkenin bölge dışında yaşayan Kürtlerinin bakış açısının bu soruna önemli katkı yapacağına inanıyorum. Özetlersek; birincisi, dış güçlerden kaynaklanıyor bu sorun. İkincisi, Kürt Sorunu tüm Türkiye'yi ilgilendiren demokratik haklar sorunudur.

Bazı katılımcılar, söz konusu “dış güçler”i Batılı devletler olarak tanımlamış, onların Türkiye'nin iç işlerine müdahalesini Türkiye'nin siyasetçilerinin basiretsizliğine bağlamışlardır:

Gücü ellerinde bulunduranlar (Batı devletleri), egemenliklerinin devamı açısından, kendileri dışındaki ülkeleri çok iyi izliyorlar ve analiz ediyorlar. Onlara göre, Türkiye de kendi egemenlik alanları dâhilindedir. Öyle de kalmasını istiyorlar. Çeşitli çatışma alanlarını (Alevi-Sünni, Türk-Kürt vb.) gerekli gördükleri zamanlarda alevlendirerek kendi egemenliklerini genişletiyorlar, sağlamlaştırıyorlar. Sorun, bizim siyasetçilerimizin basiretli olup bu meseleleri başkaları müdahil olmadan öngörüp, analiz edip çözememelerinde yatmaktadır.

Hem dışarıdan, hem içeriden bu süreci sabote edenler, aslında bir arada yaşamının altını oyuyorlar. Dış dinamikler, sorunun kendi istedikleri gibi çözülmesi için içerideki aktörleri etkilemektedirler.

Bir katılımcıya göre, Kürt Sorunu “emperyalistlerin” Türkiye üzerinde oynadıkları ne ilk ne de son ‘oyun’dur.

Sorunun terörle ilgili kısmı misyonunu tamamlamıştır. Bu, bizim konuşmalarımızla ortadan kalkacak bir sorun değildir. 1980'lerden önce ASALA vardı; o, misyonunu tamamladıktan sonra, 1980'den itibaren Kürtçe yasaklarıyla ve Kürt kimliğinin bastırılmasıyla Türkiye'nin uğraşacağı başka bir sorun yaratıldı. Bugün Kürt Sorunu da misyonunu tamamlamıştır. Bundan sonrasına yönelik bölgesel liderlik kisvesi altında yeni bir emperyalist çaba başlamaktadır. Başta ABD olmak üzere, emperyalist güçler şimdi Türkiye'yi bölgede lider yapmak istiyorlar. Bundan istifade edebilir miyiz? Edebiliriz tabii ama eğer irade ve kontrol bizde olacaksa... Türkiye'nin, Arap ve Müslüman âlemindeki misyonunu gerçekleştirebilmesi için kendi sorunlarından arınması gerekiyor. Tüm bunlara rağmen, Kürt ve Türk halklarının ortak yaşamaması için sebep yok.

Bir katılımcı, sorunun kaynağının uluslararası güçler olduğunu belirtmekle birlikte çözümün de dış güçlere bağlı olduğunu ve içinde bulunduğumuz anın bu imkânı sağladığını belirtmiştir:

Dünyanın egemen güçleri, her toplumun yumuşak karnını tespit ederek, o toplumlara müdahale etme imkânlarını bulmaya çalışmaktadırlar. Yapılacak müdahalelerde, kendilerine o ülke içerisinde yardımcı olacak işbirlikçileri de her zaman buldurmaktadırlar. Böylece toplumların hareket alanları daralmakta, kendileri olarak problemlerine çözüm üretmeleri engellenmekte, özgüvenleri yok edilmektedir. Kürt-Türk, Alevi-Sünni, Müslüman-gayrimüslim tanımlamaları ve gerilimleri, bu ülkenin çatışma noktaları, dış müdahaleye açık alanları olarak görülmektedir. Bunlara laik-anti laik ayrımını da eklemek mümkündür. Tarihi süreç içerisinde bu çatışma konularında stratejimiz, sadece inkâr ve görmezden gelme şeklinde olmuştur. Ezberimizi bozmadan ve fazla yorumlamadan durum idare edilmiş ve çatışma çözüm stratejileri çeşitlendirilmemiştir. Bu güdük strateji, bu ülke üzerinde planları olan egemen güçlerin iştahını kabartmış, hedeflerine ulaşmak adına işlerine geldiği her zaman diliminde, istedikleri oyunları milletimiz üzerinde oynamışlardır. Dolayısıyla yaşadığımız problemlerin uluslararası boyutu göz ardı edilerek, hamaset, kuru milliyetçilik ve ayakları yere basmayan eski yöntemlerle çözüm mümkün görünmemektedir. Bununla birlikte, çözüm için uluslararası konjonktürün uygun olduğu anlaşılmaktadır.

Bunların dışında, Kürt Sorunu tanımlamasına daha çok siyasi ya da ideolojik nedenlerle karşı çıkan ama doğru adlandırmanın ne olduğuna dair görüş açıklamayan katılımcılar da olmuştur. Toplumun büyük bir kısmında var olan kimi tepkileri ve kaygıları görmek bakımından bunları da dikkate almak gerekmektedir. Bu çerçeveye alınabilecek bazı düşünceleri de şöyle özetleyebiliriz:

Bu soruna hangi ismi koyarsak koyalım; Kürt Sorunu, Güneydoğu sorunu, sömürge sorunu... Hangi açıdan baktığınızı önemlidir. Kürtlerin devletle ilişkisine bakarsanız, sandalyenin dört ayağından birine bakmış olur, bir tek onu çözmüş olursunuz. Bir kere, Kürt bölgesini bir bütün olarak düşününce –bu bölgeyi ‘Kürdistan’ diye tanımlayan arkadaşlar da var ki, ben katılmıyorum– oradaki Arapları, Süryanileri ne yapacağız, nasıl ele alacağız? Onları da Kürt mü sayacağız? Beyaz Kürtlerin böyle bir problemi var mı? Beyaz Kürt mafyasının böyle bir sorunu yok. Ben bunu bölgesel bir problem ve bir demokrasi sorunu olarak görüyorum. Bunu böyle görmenin çözümü hizmet edeceğini düşünüyorum. Ancak bu bakışla, bu toplumu ikna edebilirsiniz. Bu toplumu ikna etmeden de, çözümü sağlayamazsınız.

Diyarbakır’ın bir köyünde yapılan haksızlık, Gümüşhane’de yaşayan bir vatandaşın da hayatını ilgilendirmektedir. Bu genel bir demokratikleşme sorunudur. Demokrasiye ulaşma açısından Diyarbakır’daki insanla, Bayburt’un Üzenği köyündeki insanın şartları aynıdır. Türkiye’de sandıktan çıkanı meşru kabul ediyoruz. Sandıktan çıkanları seçenler kimler? Partilerin genel başkanları milletvekillerini, bakanları, belediye başkanlarını, il ve ilçe başkanlarını seçiyor, bunun adına da demokrasi deniyor. Türkiye’de bir lider teokrasisi [oligarşisi] var. Utanmasalar muhtarları da seçecekler. Dolayısıyla seçmiş oluyorsunuz, sadece sandıkta oy kullanıyorsunuz. Bu demokrasi olmuyor. Partiler, lider sultası altında. Demokrasiyi kimlerle savunacaksınız. İnsanı yok sayan bir sistemle demokrasiyi savunamazsınız. Demokrasi, ancak demokrat insanlarla savunulabilir. PKK’nın yüzde 70’i Türkiye vatandaşı değil; Kürt Sorunu’nu savunanların da yarısı Kürt değil.

Ben ‘Kürt Sorunu’ ifadesine karşıyım. Mutlaka bir terim kullanacaksak ‘Kürtlerin sorunu’ demek daha doğru olacaktır. Bugün PKK insanları dağa nasıl çıkarıyor, insanlar neden çıkıyor, bunu anlamaya çalışıyor muyuz? Kürtlerin birey olarak kendilerini ifade etme özgürlüğü var mıdır? Toplumsal ve siyasal feodalizm gerçeğini görmezden gelemez. Sandığa giden Kürtlerin kime oy atacağını nasıl belirlendiğini iyi biliyoruz. Kürtlerin Sorunu’nu Kürt Sorunu olarak göstererek bundan nemalanan uluslararası bir oyun var. Bu toplantı da dâhil olmak üzere, çeşitli illerde ‘Kürt Sorunu’ adıyla toplantılar yapılmasının bu politikalara katkı yaptığını düşünüyorum.

Sorunu adlandırma ve tanımlama çabalarına karşı çıkan ve sorunun doğal seyrinde tartışılıp ağır ağır olgunlaşmasının daha kalıcı sonuçlar doğuracağını vurgulayan katılımcılar da olmuştur. Bu görüşte olan katılımcıların değerlendirmelerini, aşağıdaki ifadelerle özetlemek mümkündür:

Bir sosyal bilimci olarak, tanımlama tartışmasının faydasız olmadığını düşünüyorum. Adlandırmanıza bağlı olarak, soruna muhatap olarak sosyalistler dâhil oluyor, İslami kesim dâhil oluyor vs. Sürecin yavaş olmasını hayra yorumuyorum. Bunun, sürecin incelikli örüldüğüne ve hazmedilmesinin hedeflendiğine işaret ettiğini düşünüyorum. Ayrıntılı ve kapsamlı bir tartışma olması iyidir. Kürtler, aslında tüm ülkede daha fazla demokrasi talebinin aracısı oldular.

SORUNUN KAYNAKLARI/NEDENLERİ

Kürt Sorunu’nun ana nedeninin, devletin homojen bir toplum oluşturma projesi doğrultusunda yıllardır izlediği inkâr, imha ve asimilasyon politikaları olduğu görüşü, sadece Kürt katılımcılar tarafından değil, kendilerini demokrat, liberal, sosyalist ya da İslamcı olarak tanımlayan ve Kürt olmayan pek çok katılımcı tarafından da dile getirilmiştir. Dahası, bu analizler, sorunu dış güçlerin bir oyunu olarak gören daha milliyetçi eğilimli katılımcıların çok ciddi itirazlarıyla da karşılaşmamıştır. Bu ekseninde dile getirilen görüşlerin şu argümanlar etrafında toplandığını söylemek mümkündür:

Kronikleşmiş pek çok sorun gibi, Kürt Sorunu da, Türkiye’de devletin toplumu homojenleştirme çabasından kaynaklanan bir problemdir. Devletin Türkiye’de yaşayan farklı etnik kökenlerden gelen vatandaşlara karşı güvensiz tutumu, onların tarihlerini, dillerini, coğrafyalarını yok sayması, hem Kürt Sorunu’nun hem de diğer etnik kökenlerden gelen toplulukların sorunlarının kaynağını teşkil etmektedir. Bu nedenle, Kürt Sorunu’nun çözümü için öncelikle devletçi söylemin hedef alınması gerekmektedir. Çünkü devletin genelde tüm farklı etnik kimliklere, özelde ise Kürt kimliğine yönelik inkârcı ve ayrımcı söylemi, gittikçe toplum tabanına da yayılmaya başlamıştır.

Cumhuriyet tarihi boyunca imha ve inkâra dayalı politikalarla ve şiddetle Kürt Sorunu’nun çözülemeyeceği net bir şekilde ortaya çıkmıştır. Artık şiddet dışı çözüm yollarını denemek akıl, mantık ve sağduyunun gereğidir. “Kürtler, dağ Türkleridir” deyip Kürtlerin en doğal insanı, kültürel, hatta ekonomik talepleri görmezden gelinmiş, Kürt dilinin asimilasyonu ve yok edilmesi için bütün yollar denenmiş, eğitimde ve bütün kamusal hayatta Kürt dili yasaklanmış, Türkçe bilmeyen Kürt çocukları, ilkokullarda dayak atılarak, para cezası verilerek aşağılık kompleksine sokulmuştur. Bunun yanı sıra, Kürtler, koruculuk sistemiyle birbirlerine düşman edilmiştir. Kürtlerin haklarının gasp edilmesi, şiddet, katliam ve ayrımcılığın temelini oluşturmuştur. Nitekim cumhuriyet tarihi boyunca bu durum, isyanlara ve çatışmalara neden olmuş, iç ve dış çıkar odakları, bu sorunun barışçıl-demokratik yollardan çözümlenmesi için her türlü engeli ortaya koymuş ve bu çatışmalardan ve dökülen kandan büyük rantlar elde etmişlerdir.

Katılımcılar, sorunun kaynağını devletin baskıcı politikaları olarak belirlerken, çözüm için de bazı önerilerde bulunmuşlardır. Bu bağlamda, gerek sorunun kaynağı, gerekse çözümü olarak Kürtlere yönelik kullanılan dilin önemine işaret etmişlerdir:

Kürtlere ‘sorun’ gibi bakılmamalıdır. Asıl sorun, Türkiye’de devletin ırkçı ve tekilci anlayışıdır. Dolayısıyla Kürtlere atfedilen ‘bölücü’ damgası, hem yanlış hem de çok rahatsız edicidir. Devlet Kürtleri belalı, ıslah edilmesi gereken insanlarmış gibi görmekte ve onları ‘sorun’ olarak, ‘bölücü’ olarak tanımlayarak terörle itham etmektedir. Bu dilin terk edilmesi ve yeni bir dilin geliştirilmesi gerekmektedir.

Bazı katılımcılar, Kürt Sorunu’nun hem nedeni hem de çözüm aracı olarak eğitim sisteminin ve başta tarih dersi kitapları olmak üzere ders kitaplarının önemine işaret etmişlerdir. Ders kitaplarının yeni baştan yazılması gerektiğini vurgulayan katılımcıların kimileri, bunun Kürtlere dair yeni bir dilin geliştirilmesi açısından önem taşıdığını vurgularken, diğerleri gerçeği yansıtmayan resmi anlatıyla kandırılmış olan Türkiye toplumunun gerçek tarihiyle yüzleşmesi için gerekli olduğunu ifade etmişlerdir.

Anayasa’ya ve tarih kitaplarına sinmiş olan tekçi ve ayrımcı dilin ve söylemin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Hem Anayasa’daki ayrımcı, tekçi, tek milletçi ifadeler değiştirilmeli hem de tarih kitaplarında Kürtlerin tarihlerine de yer verilmelidir. Aynı şekilde, dil meselesinde gereken adımlar atılmalı ve Kürtlerin kendi dillerini kullanabilmelelerinin önü açılmalıdır. Kaldı ki, bu değişiklikleri yapmak, yalnızca Kürtlerin değil, pek çok değişik etnik kökenden gelen, farklı kültürlere sahip vatandaşlarımızın da sorunlarını çözecektir. Tarih kitaplarının tarih algısı tamamen ulusçu ve Türk eksenli olup, her şeyi Orta Asya’ya dayandırmaktadır. Tarih kitaplarında Kürtler ve diğer gruplarla ilgili hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Tersine, onlar hakkında olumsuz ve ırkçı söylemler yer almaktadır. Kürtler gerçekten ‘kardeş’ olarak görülüyorsa, tarih kitaplarında kendilerine kardeşçe yer verilmelidir. Kürtlerin tarih ve dil olarak kendilerini daha rahat ifade edebilmeleri gerekir. Devletin kendisi, Kürtlerin bölücü olduğu fikrini toplumda yayıyor. Özetle, Türkiye’de Kürtlerin tarihlerine karşı yıllardır sürdürülen inkâra son verilmeli; artık Kürtlerin ayrı bir millet olduklarına dair bir tarih algısı oluşturulmalı ve bu tarih kitaplarına da yansmalıdır.

Bize öğretilen tarihin hepsinin yalan olduğunu artık biliyoruz. Tarih bize tamamen yanlış anlatılıyor. En ünlü tarihçilerimizin hiçbir yayınında Kürt kelimesi geçmemektedir. Hatta Kürt açılımının koordinatörü olan İçişleri Bakanı dahi bir saat açılım üzerine konuşmakta ama ağızından bir tek defa Kürt sözcüğü çıkmamaktadır. Dersim’de elli bin insanın öldürüldüğünü bile uzun yıllar sonra öğrendik.

Katılımcıların bazıları, Kürt Sorunu’nun, devletin toplumu kontrol etmek amacıyla yarattığı suni korku ortamından beslendiğine işaret etmişlerdir:

İç ve dış düşmanlar üzerinden korku toplumuna dönüştürüldük. Bu tehdit algılamaları, özellikle toplumun daha kolay idare edilmesi için geliştirilmektedir. Öncelikle toplumun bu korkulardan kurtulması gerekir. Söz konusu korkuların ne olduğu, neden kaynaklandığı, gerçek olup olmadığı araştırılıp anlaşılmazsa, üzerine gidilmezse, toplum bizzat bu korkular tarafından idare edilmeye başlar.

Aynı doğrultuda, bazı katılımcılar, devletin tektipleştirici korku politikalarının yegâne hedefinin Kürtler olmadığını, diğer halkların da baskı gördüklerini belirtmişlerdir:

Ben Rizeli’yim. Seksen sene boyunca bu ülkede tarih ve toplum algısı daraltıldı. Biz hepimiz, ilkokulda arkadaşlarımızı Lazca konuştukları için ihbar ettik. Hepimiz küçük birer JİTEM’ciydik adeta. Çünkü okuldaki yöneticiler, üstlerimiz,

bizi öyle yönlendiriyorlardı. Bir kere bu sorun, tektipleştirme, farklılıkları tek potada eritme zihniyeti sorunudur. (...) Bugün de Karadeniz’de en cahil çocuklar bile askere gittiğinde komutanlarca militarist ve aşırı sağ bir söylemlerle adeta beyinleri yıkıyor ve birer kahraman olduklarına inandırılarak silah altına alınıyorlar.

Kendimi İslamcılıkla tanımlıyorum. On beş yıl ülkücülük yaptım; Ankara’da Gazi Üniversitesi’nde okudum. Ama biliyorum ki, “Hepinizi ayrı ayrı kavimler olarak yarattım, tanışsınız diye” diyor Kur’an. Benden farklı olanların dilini koruma ve yaşatma sorumluluğu, vebali var üzerimde. Kürt–Türk ayrımının bir imtihan olduğunu bilerek, birbirimizi ötekileştirmeden hepimizin yaratılış özelliklerini nasıl koruyabileceğimizin yollarını bulmamız lazım. Benim İslamcı anlayışım, bir kişi bile olsa, ateşe tapan adamın da hakkını hukukunu korumayı emreder. Ama bizler de bunları yeni yeni konuşuyoruz. Bunlarla yüzleşmemiz lazım. Resmi ideolojik tedrisattan geçen bizler tektipleştirildik; orta yolu bulamadık. Oysa Türklerin ve Kürtlerin yüz yıllık kardeşlik hukuku var.

Aslında Trabzonlu’nun ne Diyarbakırlı’yla, ne Hakkâri’yle, ne de Tuncelili’yle bir sorunu var. Zannediyorum ki, oradakilerin de Trabzonlularla bir sorunu yok. Kürtlerin yönetimle sorunu var ve Kürt’ün Kürt’le sorunu var. Cumhuriyetin kuruluşundan beri, bazı aşiretler devletin yanında olmuş, bazıları ise [devlete] karşı durmuştur. Ve karşı duranların yanında da hep sosyalistler vardı. Tabii, özellikle 1980’lerden sonra Kürtçe’nin yasaklanması, köy isimlerinin değiştirilmesi kesinlikle kabul edilemez yüz karası uygulamalardır. Bu nedenle, Kürtlerin kimlik taleplerinin hepsi çok haklı taleplerdir. Ama anadilde eğitim konusunda farklı düşünüyorum. Anadilde eğitimle neyi elde edebilirsiniz? Kürtçe hukuk okumuş bir çocuğu Güneydoğu’ya hapsedersiniz, çünkü gelip de Trabzon’da hâkimlik yapamaz. O zaman anadilde eğitim, bölgesel özerklik ve ayrışmadan başka bir işe yaramaz.

Kimi katılımcılarsa Kürt Sorunu’nun ana nedeninin, devletin güvenlikçi politikaları olduğunu, PKK ile Silahlı Kuvvetler arasındaki çatışmalar sırasında milyonlarca Kürt’ün zorla sürülmesinin, meseleyi büsbütün çözümsüz kıldığını dile getirmişlerdir. Özellikle basın ve millî eğitim aracılığıyla yayılan Kürtlere yönelik düşmanca ve ayrımcı tutumların topluma sirayet ettiğini dile getiren bu katılımcılar, sorunun çözümünün önündeki temel engelin toplumsal zihniyet olduğunu belirtmişlerdir:

Sorun, yıllarca bir güvenlik ve asayiş sorununa indirgenmiş ve uzun yıllar ülke içinde terörle mücadele adına, adeta bir savaş sürdürülmüştür. Bu çatışma ve şiddet ortamı yüzünden milyonlarca göç mağduru çoluk-çocuk, kadın, genç, ihtiyar yaratılmış, bunların bir kısmı zorunlu göçlerle Batı’ya sürülmüş, fakat buralara göç ettirilen insanlar, insanca ve sağlıklı yaşam koşullarından yoksun, aç, sefil, perişan bir şekilde, adeta sürgün bir hayatı yaşamaya mahkûm edilmişlerdir. Çarpık kentleşme, insanları hırsızlık, kapkaç, fuhuş, uyuşturucu ortamına sürüklemiş, bu da sosyal, ekonomik ve kültürel yozlaşmaya neden olmuştur. Yerel yönetimler, bu insanların sorunlarını çözemedikleri için zorlanmış, sosyoekonomik ve kültürel yapıdan kaynaklanan gerginlikler ve çatışmalar yaşanmıştır. Bu tür problemler, bazı yerlerde hâlâ yaşanmaktadır. On binlerce insanımız ölmüş, binlerce yerleşim alanı yakılıp yıkılmış, milyarlarca dolar heba edilmiş, siyasal kamplaşmalar oluşmuş, devlet içerisinde çeteleşmeler ve toplum içinde bunların kendi uzantılarını oluşturmaları neticesinde halk sürekli manipüle edilmiş, Mersin gibi yerlerde bayrak provokasyonları yapılmıştır. Sorunun tartışılması, anlaşılması, demokratik ve barışçı yollardan çözülmesi engellenmiş, resmi ideolojiye aykırı görüş açıklayan aydınlar, gazeteciler işten çıkartılmış, cezaevlerine atılmış, susturulmuş, ortadan kaldırılmış ve hatta öldürülmüşlerdir.

Yıllar boyu sorunu sadece bir güvenlik sorunu olarak görme ve çözümü de güvenlik kuvvetlerine havale etme politikasına paralel biçimde, ülkenin genelinde devlet eliyle, medya ve eğitim aracılığıyla şiddetli bir Kürt düşmanlığı yaratılmıştır. Bilinçaltlarına yerleşen şovenizm ve ırkçılığı gidermek için hepimize büyük bir görev düşmektedir.

Türkiye’de devlet eliyle yaratılmış ve bitmesi istenmeyen bir düşmanlık var. Cemaatin hep Kürtlerden oluştuğu bir yerde imam, memurların varlığı nedeniyle Türkçe vaaz veriyor. Cemaat de imama değil, buna sebep olan memurlara tepki gösteriyor ve ‘Batılı’ memurlar camiden çıkmak zorunda kalıyorlar. Bu, iki kesimin –Müslüman Türk ve Kürt kesimlerin– ortak noktası ve sembolik olarak da birleştirici rolü hep kabul edilen bir noktada bile nasıl kolayca ayrılabilmişinin bir göstergesidir. Bu da gösteriyor ki, devletin bugüne kadar yürüttüğü politikalar iflas etmeye mahkûmdur. Bu politikalar uygulandığı sürece birleştirici herhangi bir unsur kalmamaktadır.

Yıllardan beri Karadeniz bölgesinde ikamet etmekte olan bir Kürt katılımcının şu sözleri ise, hem toplumdaki iç içe geçmişliği hem de düşünce ve duygu dünyasındaki kopuşu ve ayrışmayı ortaya koymaktadır:

Türkiye’nin geleceğini ipotek altına alan bir sorunla karşı karşıyayız. 18 yıldır Karadeniz’in bir ilinde yaşıyorum. Öğretmenim ve Karadenizli bir bayanla evliyim. Sorun aynı zamanda coğrafi bir sorundur. Orta Doğu’da Kürt halkı diye bir halk yaşıyor ve diğer halklarla eşit şartlarda ve onurlu bir barış ortamında yaşamak istiyor. Eşit hakları ise kimsenin kendilerine vermesini istemiyorlar. Eşitliği müzakere etmek üzere birlikte karar vermek istiyorlar. Biz sorunu sadece bölgeyle sınırlarsak, Orta Doğu’daki uzantılarını görmezden gelmiş oluruz. Oysa Türkiye bu sorunu çözmezse, bir süre sonra Orta Doğu’daki bölgesel uzantılarıyla karşı karşıya gelmek zorunda kalacaktır. Ayrıca sorunu sadece bölgeye ait görürsek, İstanbul’daki Kürtlerin sorunlarını nasıl çözeceğiz? Herkes bir şeylerle yüzleşmek zorunda; ordu, PKK, devlet, herkes... İstanbul’daki Kürt’ün sorunu da sorundur.

SORUNUN TARAFLARI/MUHATAPLARI

Kürt Sorunu'nun tarafları ya da Kürtlerin temsili sorunu etrafında toplumun genelinde mevcut olan kafa karışıklığının toplantılarda da gözlemlendiğini not etmek gerekir. Katılımcıların bir kısmı, Kürtleri DTP'nin³ temsil ettiğini ileri sürerlerken, bazı katılımcılar DTP'nin aldığı oy oranını ileri sürerek, Kürtleri temsil yetkisinin sadece DTP'ye tanınmayacağını vurgulamışlardır. Aynı şekilde, sorunun tarafları bakımından PKK da tartışma konusu olmuş; yine bazı katılımcılar, sorunun tarafları olarak PKK ve devleti görürlerken, bir kısım katılımcılar, devletin bir 'terör örgütünü' muhatap alamayacağını, bu örgütün Kürtlerin temsilcisi olarak kabul edilemeyeceğini beyan etmişlerdir. Bu son görüşü savunanlar, çözüm sürecine toplumun geniş katılımının sağlanması gerektiğini dile getirmişlerdir. Bununla birlikte, hemen hemen tüm katılımcılara göre, Türkler ve Kürtler toplumsal çözüm sürecinin tarafları olarak rol oynamalıdır.

Bu tartışmalar esas olarak şunu ortaya koymuştur: Katılımcıların büyük bir bölümüne göre, Kürtler temsil sorunu yaşamaktadırlar ve düşüncelerini özgürce ifade edememektedirler. Çünkü Kürtler, bir taraftan devletin, diğer taraftan da PKK'nın ciddi baskısı altındadırlar. O yüzden, Kürt siyasi hayatında ve sivil toplum dünyasında farklı sesler duyulmamaktadır.

Söz konusu görüşlerin net biçimde açığa çıktığı bazı örnek değerlendirmeler şu şekilde özetlenebilir:

Kürtlerin gerçek temsilcileri muhatap alınarak bu sorun onlarla tartışılmazsa çözüm bulunamaz. Sorunun asıl tarafları ise PKK ve devlettir. Ancak devlet de ikili bir yapı sergilemektedir: Ordu ve hükümet.

DTP'nin Kürt halkını temsil etmediği söyleniyor. Güneydoğu'dan yüzde 60-70 oy almış bir parti temsil etmiyor da Kürtlüğünü inkâr eden AKP mi temsil ediyor?

Devlet PKK'yla 35 yıldır savaşıyor, yani [onu] muhatap alıyor; sonra barış için görüşmeler yapmak üzere muhatap almayacağını söylüyor. Savaşın tarafları kimlerse, barış da onlar tarafından yapılır.

Yanlışlıkla doğrusuyla PKK oradaki mücadelenin siyasi öznesi olmuştur. İster beğenelim, ister beğenmeyelim... Bu, Batı kamuoyuna da bu şekilde intikal etmeye başlamıştır. Yani Batı kamuoyu artık terör propagandasıyla manipüle edilemeyecek durumdadır.

"Savaşın tarafları kimlerse, barış da onlar tarafından yapılır" yaklaşımına katılmak mümkün değildir. Barış askeri üniformayla olmaz.

Kürt Sorunu'nun çözümünde Türkler taraf olmadığı sürece, sorunun çözülmesi imkânsızdır. Bu nedenle Türklerin bu sürece dâhil edilmesi ve aktif rol oynaması sağlanmalıdır.

Barış bir çözüm değil, fiilen bölünmüş olan, ayrımcılığa maruz kalan, isyan eden, susturulan, baskılanan bir halk için bir önkoşuldur. Aynı şekilde, silahların susması da çözümün kendisi değildir. Barış ve silahların susması, önce konuşmak için lazımdır. Çözüme gidebilmek için, bu devletin kendi Kürt'üyle konuşması, barışması da yetmez. Diyarbakır Ticaret Odasının da soruna ilişkin bir çözüm önerisi olabilir, fabrikada işçi olan Kürt'ün de. Tüm bunların masada olabilmesini sağlayacak, nüfusun yüzde 80'inin çözüm önerilerinin ve taleplerinin de tartışılabileceği, konuşulabileceği bir ortamın sağlanması mesele. Sorunun taraflarının iki aktöre indirgenmemesi, tam tersine genişletilmesi, tüm toplumun çözüm sürecine katılması gerekir.

Neden Kürt siyaset dünyasında DTP dışında bir hareket ortaya çıkamıyor? Örneğin, neden Kemal Burkay Diyarbakır'da siyaset yapamıyor? Demokrat olmanın parametresini Kürtlere hak talebiyle sınırlamak ideolojik bir tutumdur, siyaset yapmaktır; gerçek bir demokratikliği ima etmez. Gerçek demokrasi, bu siyasetin ötesine geçip her hareketin kendi içinde demokrasiyi ve çoğulculuğu sağlamakla mümkündür.

Kürtlerin yüzde 75'inin PKK'ya destek vermediği söyleniyor ama bu kesimin görüşleri ne kadar duyuluyor? Bu kesimin kendilerini ifade etmelerinin önündeki engellerin kaldırılması için çaba sarf edilmesi gerekiyor.

Türkiye'de sorunun bir kaynağı da, Kürtlerin sorunlarının başka sorunlar yokmuşçasına tartışılmasıdır. Hâlbuki benim de bir sendikacı olarak toplu sözleşme sorunum, direnme sorunum var. Eğer tüm kesimlerin sorunlarının kapsamlı çözümü hedeflenmiyorsa, tepki oluşuyor. Ama insanlar, bu hükümetin herkesin sorununu çözmeyi hedeflediğini bilirse, o zaman insanlarda güven oluşur.

3 Proje başladığında DTP henüz kapatılmamışken, çalışmanın ileriki safhalarında artık bu partinin siyasi hayatına son verilmiş, yerine Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) kurulmuştu. Bu nedenle, bazı katılımcılar DTP'ye, bazılarıysa BDP'ye referans vermişlerdir. Rapor'da bu ifadeler olduğu gibi korunmuştur.

Katılımcıların dile getirdiği ve birbirinden farklı hususlara yoğunlaşan bu görüşler etrafında uzun uzadıya analizler yapılabilir. Ama bir katılımcının aşağıdaki ifadeleri, aslında toplumun her şeye rağmen koruduğu sağduyuyu ve samimiyeti yeterince göstermekte, çözümün adresine ve yöntemine ilişkin önemli ipuçları içermektedir:

Ben Türk'üm. Gelişmelerden umutluyum. Zira önce 'Kürt yok' denildi. Sonra Kürtlerin olduğu kabul edildi. Sabahtan akşama milyonlarca Kürt'ümüz oldu. Sonra onların bir dili oldu. Ve iki satır şarkı söyleyen tutuklandı. Bu mesele aslında bir aile meselesi gibidir. Çok eşli, çok çocuklu bir aile gibidir. Otoriter baba devlet, her işe karışmaktadır. Bu, ailenin bazı çocuklarının evi terk etmesine neden olur; onlar PKK'dır. Evi terk eden bu çocuklar, aileyi etrafa kötölemekte, evi taşlamaktadırlar. Baba, diğer kardeşlere "al silahı git öldür" der; bunlar askerlerdir. Yani sorun hepimizin sorunu. Her şeye rağmen, kardeşçe yaşama irademizi sürdürmeliyiz. Hükümetin Kürt Sorunu'nun çözümünü tartışmaya açması olumludur ama neden bahsedildiği hâlâ bilinmiyor. İlk kez, bu konuda hazırlanmış bir rapor görüyorum. AKP Hükümetinin açılım yapması çok önemlidir. Ancak henüz kendilerinden somut bir plan da görmüş değiliz.

HÜKÜMETİN POLİTİKALARI/AÇILIM SÜRECİ

Hükümetin Kürt Sorunu'yla ilgili politikaları, özellikle 2009 yılına damgasını vuran açılım süreci etrafında yapılan değerlendirmeler, iki ana ekseninde toplanmıştır. Katılımcıların büyük çoğunluğu, hükümetin samimiyetinden kuşku duymakta ve ciddi adımlar atacağına inanmamaktadır. Buna karşılık, her şeye rağmen, hükümetten yana umutlu olmak gerektiğini düşünen ve çözüme yönelik adımları yine de ancak mevcut iktidarın atabileceğini ileri sürenler de olmuştur.

Hükümetin girişimlerine olumlu bakan katılımcılar, bu görüşlerini sorunun artık açıkça tartışılır olmasının, çözüm yolunda başlı başına bir kazanım olduğu hususuna dayandırmışlardır. Uzun yıllar boyunca devlet ve toplum nezdinde bir tabu olan bu sorunun konuşulur hale gelmesinin bir dönüşüm olduğuna dikkat çeken katılımcılar, sürecin uzun ve engembeli olmasının doğal olduğunu belirterek sabırlı olunması gerektiğini vurgulamışlardır:

AKP'nin, en azından ülkede Kürt Sorunu'nun tartışmaya açılmasını sağlamak gibi bir faydası oldu. Düne kadar Kürt denildiği zaman tüyleri diken diken olan insanlar, Kürt Sorunu'nu tartışmaya başladılar.

Hükümetin bu açılımı, bir fikir-duygu derlemesi yapma girişimidir. Burada mütevazı bir yaklaşım söz konusudur. Bunu görmek, anlamak gerekir. Yıllarca konuşulmamış bir konuyu hükümet kucağında buldu. Dolayısıyla acemice davranmasını hoş görmeliyiz. Hükümet bugüne dek hiçbir siyasi partinin ele almaya cesaret etmediği bir sorunu çözmeye girişmiştir; bu süreçte hatalar yapması tabii ki doğaldır. Kendi geliştirdiği çözümü empoze etmek yerine müzakere süreciyle gitmeyi tercih etmiştir. Aksini yapsaydı, bürokratik aygıt hemen devreye girip sürece müdahale ederdi.

Mevcut siyasi tablo, çözüme en yakın partinin hâlâ AK Parti olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla onu desteklemek ve cesaretlendirmek gerekir.

Demokrasi ile Cumhuriyet arasında ciddi bir fark var. Türkiye Cumhuriyet'tir ama demokratikleşmesi gerekmektedir. Bu yönüyle demokratik açılımın gündeme getirilmesi takdire değer. En azından fikirlerimizi ifade edebiliyoruz. Bugün yaşanan sorunların temelinde bürokratik vesayetçi sistemi getiren 1961 Anayasası var. 1990 sonrasında sistemin demokratikleştirilmesine çalışılıyor. Orada da ana faktör AB süreci. Türkiye'de bilinçlenme bu şekilde oldu. Özgürlüklerden ve haklardan yana kararlar vermeyen bir Anayasa Mahkemesi var. Askerlerin sivil mahkemelerde yargılanmasına ilişkin değişikliği iptal etmesi bunun son örneği. Bir yanda Kürtlerin sorunu var, diğer yanda katsayı sorunu, sendikalaşma sorunu, adil yargılanma sorunu, başörtüsü sorunu var. Bütün bunları konuşmamız gerek. Türkiye'de, reformların sadece AB istediği için yapıldığı söyleniyor. Bu doğrudur ama bugüne dek cumhuriyet temsil ettiğini söyleyen hiç bir siyasi iktidar da kendiliğinden bu reformları yapmadı.

Hükümetin politikalarına olumlu ama eleştirel yaklaşanlar ise, hükümetin bir ara çözüm arayışına yöneldiğini ancak AK Parti hakkında açılan kapatılma davasının, çözüme dönük tutumunu değiştirmesine yol açtığını ileri sürmüşlerdir:

AK Parti hükümeti, kapatma davasına kadar olan süreçte ümit verici bir politika izlerken, dava sonrasında bu politikasını tamamen değiştirip devletçi bir politika izlemeye başlamıştır.

AKP'ye karşı açılan kapatma davasının yarattığı travma, sorunun çözümünü sekteye uğratmıştır.

Bu gruptan kimileri ise, hükümetin attığı adımların olduğundan daha önemli ve radikal gösterilmemesi gerektiğine işaret etmişlerdir:

Elbette iyi gelişmeler de oldu. Örneğin TRT Şeş iyi bir gelişme. Ama uydudan yayın yapan sekiz TV varken bir kanalın yayına başlamasını da çok abartmamak gerekir.

Hükümetten yana daha umutsuz olan ve mevcut politikalara daha olumsuz ve kötümser yaklaşan katılımcılar ise, AK Parti'nin samimiyetini sorgulayarak, uluslararası konjonktür çözümü empoze etmeseydi hükümetin böylesi bir girişimi başlatmayacağını belirtmişlerdir:

TRT Şeş olumlu bir açılım olsa da samimi değildir. Samimi olmadığı için de bölgede hükümete karşı bir güvensizlik oluşmuştur, yerel seçimlerin sonuçları da bunu göstermektedir. Ancak bölge halkının verdiği mesajın okunması yerine, seçimlerde başarı gösteren DTP operasyonlarla cezalandırılmıştır. Başbakanın sorunun çözümüyle ilgili öncelikli muhatap olan DTP'yle yakın zamana kadar görüşmemesi oldukça yanlış bir tutumdur. Her şeye rağmen, şu anda Kürtleri DTP temsil etmektedir. AK Parti'nin ılımlı bir politika izleyeceği düşünülüyordu ama Başbakan Tayyip Erdoğan DTP'lilerin elini sıkı tutmakla, Kürtlerin beklentilerini hüsrana uğratmıştır.

Çözüm konusunda hükümetin bir niyeti yok, atılan adımlar dünyanın zorlamasıyla atılmaktadır. Oysa hükümet, Kürt siyasi kurumlarıyla bir araya gelirse sorun çok rahat çözülür. Ne var ki, uluslararası güçler ve hükümet, çözümü Türkiye Kürtlerine bırakmayacaklar gibi görünüyor. Obama, Talabani ve Barzani'yle çözüme gidileceği anlaşılıyor. Hükümet de yüzünü kendi Kürtlerine değil, başkalarına çevirmiş durumda. Yani AKP'nin açılımı Kürtçesiz bir çözüm. AKP çözümü Barzani'yle, ABD'yle konuşuyor ama Kürtlerle konuşmuyor. Getirdiği açılımlar, Kürtçe yayın ve çocuklara Kürtçe isim koyma hakkı. Kürtlerin asıl taleplerine değinmiyor.

Yine hükümete şüpheyle yaklaşan katılımcılardan bazıları, hükümetin girişimlerinin ardında yatan unsur olarak yabancı devletler ve uluslararası konjonktür yerine orduyu işaret etmişlerdir:

AKP'nin projesinin askerle ortaklaşa hazırlanmış bir proje olduğu ortada. Çünkü askerın kırmızı çizgilerini kullanıyorlar. Yani Kürt Sorunu'nun varlığını kabul eden ve çözümünü isteyenler, hâlâ sorunun bir dil ve kültür sorunu olduğunu idrak etmiş değiller.

AKP açılımın ilk aşamasını beceremedi. Konuyu konjonktürel fırsat olarak görmesi, ilkesel hareket etmemesi sebebiyle başarısız oldu.

TARTIŞMA ÜSLUBU/ÇÖZÜM DİLİ

Özel olarak gündeme alınmış olmamasına rağmen, tüm toplantılarda tartışmalar, kısa sürede, soruna ilgili düşünce açıklamalarında kullanılacak üslubun, dile getirilen düşünceler kadar, hatta bazen daha önemli olduğu görüşü üzerinde yoğunlaşmış ve barış için, çözüm için yepyeni bir dilin geliştirilmesine ihtiyaç olduğu konusunda adeta bir konsensüs oluşmuştur. Ancak özellikle bu konu etrafında dile getirilen düşünceler, aslında sorunun üslup ve dil meselesinden ibaret olmadığı; dil, üslup, terminoloji üzerinden ciddi bir hukuk ve ahlak problemi bulunduğunu da göstermektedir. Her şeye rağmen, bu uzlaş, karşıt düşüncelere sahip katılımcıların, bir gün boyu, bir masa etrafında tartışmaya devam etmelerinin en büyük nedenlerinden biri olarak kaydedilmelidir. Farklı görüşlere sahip kesimlerin duyarlılıklarını ya da en fazla rahatsız oldukları üslup ve dil sorunlarını veya dikkat çektikleri hukuk ve ahlak problemlerini gözler önüne sermek açısından aşağıda verilen örnekler üzerinde durulmalıdır.

Kimi katılımcılar, dil ve üslubun önemine dikkat çekmekle birlikte, bu hassasiyetin hem Türk hem de Kürt kanaat önderleri ve aydınları tarafından gösterilmesinin gerektiğini vurgulamışlardır:

Kürt kelimesinin telaffuzundan kaçınılarak, Güneydoğu ve benzeri ifadeler kullanılması, Kürtlerin haklı olarak alınmasına yol açtığı gibi, Kürtlerin de "seksen yıldır siz bizi kestiniz" vb. şeklinde bir üslubu benimsemeleri, çözüm sürecine hiçbir katkı sağlamaz.

Kürt Sorunu tartışılırken, eğer kanaat önderleri, aydınlar üslup konusunda üzerlerine düşeni yapsalardı, şimdi çok derinleştirdiğimiz ayrımcılık, toplumda bu kadar artmazdı.

Yeni bir dil yaratmamız gerekiyor. Devletle Kürt aydınları birbirleriyle muhatap olurken aşağılayıcı bir dil kullanmamalıdır.

Kimileri ise, DTP'li Kürt siyasetçilerin kullandıkları dil konusunda dikkatli olmaları gerektiğini belirtirken, Türk siyasetçilere yönelik benzer bir beklenti dillendirmemişlerdir:

Emine Ayna'nın, Osman Baydemir'in konuşmaları, buralarda zehirli bir hançer gibi hissediliyor ve bir öfke birikmesine yol açıyor. Dahası, insanları, Türk kimliğini keşfetmeye, Türk kimliğine sarılmaya itiyor. Kullanılacak dilin kucaklayıcı olması gerekir. Dile, üsluba özen gösterilmemesi halinde, birçok farklı görüşte olan insan, Türk kimliği arkasında kenetlenmeye başlıyor.

Öte yandan, öncelikli ve önemli olanın Kürt olmayanların kullandıkları dil olduğunu belirten katılımcılar da olmuştur:

"Kürtlere şu hakkı verelim, bu hakkı vermeyelim" demek, son derece yukarıdan bakan ve kabul edilemez bir dildir.

İKİNCİ BÖLÜM

Rapora İlişkin Değerlendirmeler

TESEV 2008 Raporu'nun temelini oluşturan ve 7-8 Haziran 2008 tarihinde Diyarbakır'da düzenlenen iki günlük yuvarlak masa toplantısına katılımın, özellikle çeşitlilik açısından, farklı siyasi eğilimlerin ve toplumsal kesimlerin temsili, değişik görüşlerin dile getirilmesi bakımından oldukça zengin ve başarılı olduğunu vurgulamak gerekir. Söz konusu toplantı, iktidar ve muhalefet partilerinin temsilcilerinden yerel yöneticilere, değişik alanlarda faaliyet göstermekte olan meslek kuruluşu yöneticilerinden sivil toplum örgütlerinin yetkililerine varıncaya kadar geniş bir yelpazeye yayılan katılımcılarla gerçekleştirilmiştir.

Bu zengin çeşitliliğe rağmen, Mersin, İzmir ve Trabzon'da yapılan toplantılarda, Rapor'da sadece PKK yanlı görüşlere yer verildiği, Kürtlerin geri kalan kısmının görüşlerine başvurulmadığı yolunda iddialar sıkça öne sürülmüştür. Buradan hareketle, Kürt Sorunu'ndan ve Kürtlerin taleplerinden yana toplumun yeterli bilgiye sahip olmadığını, bunun da ayrıntılı değerlendirmeler yapılmasını ciddi ölçüde önlediğini kaydetmek gerekir. Nitekim Kürtler arasında artık çok normalleşip sıradanlaşmış ve neredeyse herkes tarafından ileri sürülen taleplerin, ülkenin diğer bölgelerinde yaşayan ve belli bir entelektüel birikim sahibi olan katılımcılar tarafından dahi "Kürtlerin değil, örgütün talepleri" olarak nitelendirilmesi, sağlıklı bilgi akışının olmadığını, sorunun yakından takip edil(e)mediğinin tipik göstergesidir. Dahası, toplantılarda Rapor'un değerlendirildiği oturumlar, genel olarak ülke insanının bu sorunla ilgili sağlıklı bilgi sorunu yaşamakla kalmadığını, aynı zamanda toplumun gelişmeleri ve olayları müthiş bir medya dezenformasyonu altında yorumlamaya mahkûm edildiğini gösteren sayısız örneklerle doludur.

Yukarıda da ifade edildiği üzere, bu toplantılarla, Kürt Sorunu'nun toplum tarafından nasıl algılandığı, Kürtlerin hangi taleplerinin 'makul', hangilerinin 'radikal' bulunduğu gibi soruların cevapları aranmıştır. Bu çerçevede dile getirilen görüşler, Rapor'da yer verilen konular esas alınarak bir sınıflandırmaya ve düzenlemeye tabi tutulmuştur. Bu nedenle, Kürt Sorunu'nun tüm detaylarına ilişkin analizler, Rapor'un bu bölümünde yer almaktadır.

Rapor'la ilgili yapılan ve Rapor'un başlıkları esas alınarak sınıflandırılan değerlendirmeler daha çok şu hususlarda yoğunlaşmıştır:

RAPOR'UN "GİRİŞ" BÖLÜMÜ

Rapor'la ya da Rapor üzerinden Kürt Sorunu'yla ilgili genel değerlendirmeleri üç ana eksenle ele almak mümkündür. Birinci gruptaki katılımcılar, Rapor'u bizatihi olumlu bir adım olmasından hareketle desteklemişlerdir.

Rapor'da yer alan birçok öneri, hükümetin açılım programında da var. Bu ve benzeri konularda yapılan bu tür çalışmalar, yapıldıkları dönemde doğrudan bir sonuç doğurmasalar da, sorun olgunlaştıkça süreç içerisinde hak ettikleri yerleri bulmaktadırlar.

Rapor'da, Kürtlerle devlet arasında süregelen sorunun, bugün bir toplumsal çatışmaya dönüşmeye başladığına ilişkin düşünülen not çok önemlidir, önemsenmelidir.

Bir grup katılımcı ise, Rapor'a olumlu yaklaşmakta, Rapor'da yer alan talep ve önerilerin, sorunun çözümü açısından önemsenmesi gerektiğini vurgulamakta, bununla birlikte Rapor'da eksik buldukları hususlara dikkat çekmektedir. Bu doğrultudaki görüşlerin bazıları da şu şekilde sıralanabilir:

Rapor, meseleyi oldukça başarılı bir şekilde ortaya koymakta ve sorunun çözümü için en önemli talepleri ve önerileri içermektedir. Rapor'un hazırlanış sürecinde izlenen yöntem de oldukça yararlı ve ufuk açıcudur. Kürtlerin taleplerini bir araya getirip, sorunun çözümünde baş aktör olan hükümete sunmak iyi düşünülmüş ve oldukça yerinde bir yöntemdir.

Kürt Sorunu, Rapor'da belirtildiği gibi siyasi, ekonomik ve sosyal bir sorundur. Ancak Kürt Sorunu esasen bir kimlik sorunudur. Rapor'da bunun vurgulanmaması önemli bir eksikliklerdir.

Kürt Sorunu, doğası gereği bölgesel bir sorundur. Kürt nüfus Türkiye'yle sınırlı değil ve bu yüzden de sorun uluslararası bir sorundur. Bu sorunu sadece Türkiye'nin dinamikleri çerçevesinde çözmeye çalışmak başarısızlığa mahkûmdur. Eğer bilinçli bir tercih değilse, Rapor'da bu boyut eksik kalmıştır.

Bazı katılımcılar ise, Rapor'un sorunu ele alış biçimini, dilini, kullandığı kavramları ve öne çıkardığı talep ve önerileri çeşitli gerekçelerle eleştirmişlerdir. Bu eleştirileri getirenleri de kendi içlerinde ikiye ayırmak gerekir. Katılımcıların bir kısmı, dilini ve içerdiği önerileri yetersiz buldukları için Rapor'u eleştirmektedirler. Hatta bunların bazılarına göre Rapor, Kürtlerin taleplerini adeta çarpıtmaktadır. Aşağıdaki değerlendirmeler, söz konusu yaklaşımlara örnek olarak verilebilir:

Türkiye'de Kürt Sorunu yok, Türk sorunu var. Devlet Türkçülük yapıyor, ayrımcılık yapıyor. Kürtler kendi yaşadıkları yerde müreffehleşmek istiyorlar, *self determinasyon* istiyorlar, kendi kendilerini yönetmek istiyorlar. Yaklaşık 30 milyonluk bir nüfusun bunu yapma hakkı yadsınamaz. Tüm bunlara karşılık, Rapor'da Kürtler sanki sadece aş ve ekmeğe istiyorlar gibi anlaşılmalıdır.

Bundan sonra hazırlanacak raporlarda, özellikle terör gibi kavramların kullanılmasında daha dikkatli olunmalıdır. Terörün tanımı yapılırken, sorunun bütün boyutları göz önünde bulundurulmalıdır. Örneğin Mardin'in Bilge köyünde yaşanan katliam, devlet silahlarıyla yapıldı. O terör değilse nedir? Botaş kuyularından çıkan kemikler terör değilse nedir? Bütün bunlar devlet adına yapılan terördür.

Bu rapordaki önerilerin, 'anti demokratik uygulamalara maruz kalmış Kürt ırkına mensup vatandaşların hükümetten talepleri' olarak ifade edilmesi daha doğru olacaktır.

Bir katılımcı, hükümetin başlattığı açılımı kastederek, yeni gelişmeler ışığında raporun kadük olduğu görüşünü dile getirmiştir:

Bu çalışmaların nasıl yapıldığı, bu ve benzeri raporların nasıl hazırlandığı, raporun kendisinden daha önemlidir. Diğer bir ifadeyle, süreç daha önemlidir. Yaşanması gereken sürecin, ciddi iniş çıkışlarla dolu olacağı anlaşılıyor. Her gelişme yeniden değerlendirmeyi gerekli kılıyor. Dolayısıyla bu rapor, bugünkü siyasi pratikle birlikte aşılımıştır. Yeni bir rapor gerekmektedir.

Bazı katılımcılar, Kürt Sorunu'na ilişkin oldukça yaygın bir bakış açısıyla, sorunun ekonomik ve sosyal boyutlarını ön plana çıkartmış, siyasi ve kültürel boyutunu ise göz ardı etmişlerdir. Bölgenin 'feodal yapısına' dikkat çeken bu kişiler, Kürtleri kendi içlerinde herhangi bir farklılık barındırmayan, aşiretlerin baskısına boyun eğen aciz ve itaatkâr bir grup olarak görmektedirler:

Rapor'da feodal yapının kırılmasına dair hiçbir tespit veya öneri yok. Sadece devletten beklentiler var. Oysa bölgedeki ekonomik ve sosyal sıkıntıların başında, feodal yapının hüküm sürüyor olması geliyor. Bunun dile getirilmemiş olması ilginçtir.

Rapor, Rapor'da kabul edilen adıyla Kürt Sorunu'nu, ekonomik ve tarihsel boyutlarını göz ardı ederek, daha çok siyasal faktörler/nedenler çerçevesinde ele almaktadır. Bu bağlamda, özerklik talep eden öneriler getirilmekte, ancak ondan önce, bölgenin ekonomisinin ve gelir düzeyinin devlet tarafından düzeltilmesi istenmektedir. Aynı şekilde, Rapor'un, bölgenin tarihsel sorunu olan feodal yapı ve -PKK dâhil- suç örgütleri hakkında hiçbir çözüm önerisi taşıyamaması, unutkanlık olarak kabul edilemez.

Bazı katılımcılar ise, devletin toplum içerisindeki farklılıkları yasalarla güvence altına alması gerektiğini kabul etmekle birlikte, bunun sınırlarının, Anayasa'nın değişmez maddelerinde koruma altına alınan ilkelerle çizilmesi gerektiğini savunmuşlardır:

Ülkemizde vatandaşın devlet karşısında daha çok güvenceye kavuşması için hak ve özgürlükler alanında; daha adil gelir dağılımı için ekonomik alanda; birbirimizin diline, dinine, mezhebine daha çok saygı için sosyal ve kültürel alanda her türlü katkıyı sağlamak, tüm bunlara yeni anayasayla da olsa evet demek her birimizin görevidir. Ancak devlet olmanın gereği olan ve bütün medeni devletlerin kabul ettiği, bayrak, milli marş, ülke sınırları ve ülke vatandaşlığı gibi değerlerde ayrışmadan, ayrıcalık istemeden birlikte yaşamalıyız.

RAPOR'UN "GENEL İLKELER" BÖLÜMÜ

TESEV 2008 Raporu'nun "Genel İlkeler" bölümünde, esasen Kürt Sorunu'nun çözümü amacıyla geliştirilecek politikaların belirlenmesi ve uygulanması süreçlerinin demokratik katılıma açık olması üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede hükümete, çözüm politikalarını belirlemeden önce, insan hakları alanında çalışanlar başta olmak üzere sivil toplum kuruluşlarıyla, meslek kuruluşlarıyla, uzmanlarla, aydınlarla iletişim içinde olması, hak temelli bir tutumu benimsemesi ve içerik kadar dile de dikkat etmesi doğrultusunda birtakım önerilerde bulunulmuştur.

Mersin, İzmir ve Trabzon'da yapılan toplantılarda, bu önerilere herhangi bir itiraz getirilmemekle birlikte, kısmen Rapor'un dili ve bakış açısı, kısmen de katılımcıların ve öne sürülen taleplerin ne ölçüde Kürtleri temsil ettiği tartışıldı.

şılmıştır. Bazı katılımcılar, Rapor'da dile getirilen önerilerin hangi oranda Kürt toplumunun talepleri olduğunu sorgulamış, bu bağlamda özellikle Rapor'un "ulusçu ve seküler bir dile sahip" olduğunu ve "Kürtlerin dilini yansıtmadığını" vurgulamışlardır. Rapor'un Kürtlerin içerisindeki siyasi ve ideolojik çeşitliliği yansıtmadığını savunan bu katılımcılara göre, devletin yukarıdan bakan, sekülerleştirici, modernleştirici tavrı, bu raporda daha yumuşak bir dille de olsa yeniden üretilmiştir. Bu anlamda Rapor demokratik olmadığı gibi, yapılan öneriler de yeterli değildir.

Bazı katılımcılar ise, yaşanan baskı ve haksızlıklardan sadece Kürtlerin değil, tüm toplumun etkilendiği, dile getirilen önerilerin de sadece Kürtleri değil, tüm toplumu ilgilendirdiği, dolayısıyla genel demokratikleşme politikalarıyla sorunun çözülebileceği üzerinde durmuşlardır:

Rapor'da yer alan sorunların ve çözüm önerilerinin yüzde 25'i özgün olarak Kürt Sorunu'yla ilgilidir ama sorun ve önerilerin büyük bir bölümü hepimizi, tüm Türkiye'yi ilgilendirmektedir. Demokrasiyi süreklileştirerek bu sorunları çözebiliriz. Sorun, esasen 'devlet toplumu' yaratma gayretinden, cebri modernleşme atağından kaynaklanmaktadır.

Sosyalist ve sol kesimden katılımcıların bazıları da, Rapor'da, özellikle 12 Eylül 1980 darbesi ile onu izleyen askeri rejim sırasında, Diyarbakır Cezaevi'nde yaşananlar başta olmak üzere, Kürtlere karşı işlenen insan hakları ihlallerine dair herhangi bir önerinin yer almamasını ciddi ölçüde eleştirmişlerdir.

Eğer bu rapor, Kürt arkadaşlarımızın söylediklerinden süzülmiş ise, oradaki arkadaşlarımı çok AB'ci gördüm. Belli ki, yerel dinamiklerden umutlarını yitirmişler, AB eksenli çözümler öneriyorlar. Bizim bugünüme ve çıkmaza girmemize neden olan 12 Eylül hukukuna dair hiçbir şey yok. Bu hukuk yargılanmadığı sürece, kendi tarihimize yüzleşmediğimiz sürece çözüm hayal kalacaktır. Rapor'da, kısa da olsa, tarihi bir analiz görmek isterdim. Mesela Erzurum Kongresi'nin önemi, Lozan masalı, bunları görmek, anlamak gerekir. Bu raporda sorun AB'ye havale ediliyor gibi...

RAPOR'UN "METODOLOJİ VE AMAÇ" BÖLÜMÜ

Rapor'un "Metodoloji ve Amaç" bölümüne yönelik tartışmalar ve eleştiriler, Diyarbakır toplantısının katılımcıları ve raporu hazırlayanlar üzerinde yoğunlaşmıştır.

Kürtlerin talepleri derlenirken, daha çok 'Kürtlerin temsilcileri' olarak kabul edilen aydınlar, STK'lar ve diğer gruplar, önderler, parti mensupları esas alınmıştır. Asıl muhatap olarak alınması gereken, hiçbir unvanı olmadan orada yaşayan, acıyı çeken, kendisi üzerinde bir sürü plan-program yapılan 'Kürt' dediğimiz sıradan insanlara kimse bir şey sormamaktadır. Oysa asıl konuşturulması gerekenler onlardır. Çünkü onlar adına konuşan kişilerde ideolojik tavırlar, siyasi önyargılar, çıkar ilişkileri ve benzeri bir dizi olumsuz faktör söz konusu olabilir. Hele çözümsüzlüğü, varlıklarının devamı için adeta savunulması gereken bir ilke edinen kişi ve gruplarla kalıcı çözümlere ulaşmak hiç mümkün değildir.

Sorunu, halk tabanında demokratikleşme sorunu ya da ekonomik-sosyal sorunlar olarak tanımlamak lazım. Bunu sadece bir bölgeye veya kesime mal etmek de sorunludur. Bu raporda sadece feodal beylerin ve devlete karşı mücadele veren sosyalist Kürtlerin sesleri var. Rapor somut öneriler sunması açısından çok önemli ancak dile getirilen görüşlerde tabandan herhangi bir yansıma yok. Bölgedeki sivil toplum ve siyaset alanında tek ses... Farklı bir ses çıkmıyor aralarından. Onların söylediklerinin, tabanın görüşlerini yansıttığını düşünmüyorum. Zira bu arkadaşlar doğal olarak devlet ile örgüt arasında sıkışmış ve tercihlerini örgütten yana kullanmış durumdadır.

Rapor'un hazırlanma şeklini çok yanlış buluyorum. Oradaki Kürt temsilcilerinin İmralı'dan ve Kandil'den farklı bir şey söylemelerinin, farklı bir çizgide olmalarının imkânı var mı? Rapor tek sesi yansıtıyor, Diyarbakır'daki arkadaşlar tek ağızdan konuşmuşlar. İmralı'daki kişi yazsaydı farklı bir rapor yazmazdı. Siyasal isteklerle ilgili olarak, "ayrılmak istemiyoruz" gibi ifadelerle rağmen, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi önerisini, ayrılmayı kurumsallaştırma çabası olarak görüyorum. Kürt vatandaşlarının ne istediklerini farklı şekillerde duymak istiyoruz; örgüt ağzından çıkma sloganlar aracılığıyla değil. Buradaki isteklerin Kürt tabanının düşüncelerini yansıtmadığını düşünüyorum.

Rapor'un bölge insanına hazırlanmış olması olumlu olmakla birlikte, Kürtlerin farklı kesimleri ve sorunları tam olarak değerlendirilmemiştir. Rapor'da, hazırlayanların dünya görüşlerindeki temel klişeler, yani sosyal demokrat düşüncedeki insanların 'genel emek ve insan hakları' savunuculuğunun izleri bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, Rapor, ayrımcılığa karşı hazırlanmış ancak ayrıcalık isteyen öneriler içermektedir. Öte yandan, Rapor'un hazırlanmasında katkıda bulunanların bazılarının feodal yapının mensubu olmalarından kaynaklanan birtakım yaklaşımlar Rapor'a aynen yansımıştır. Örneğin, eğitim, işsizlik, yoksulluk, kadın hakları ve çocuklar konusunda yapılan eleştirilerde bölgedeki silahlı çatışma ve zorunlu göçün doğurduğu etkiler tartışılmış, çözüm önerileri de bu nedenlere bağlı olarak üretilmiştir. Buna karşılık, feodal yapının ürünü olan çocuk yaşta evlilik, çokeşlilik ve çok çocuğun, yoksulluk, kadın ve çocuk hakları üzerindeki etkisi hiç değerlendirilmemiştir.

Kürtlerin taleplerinin Rapor'da ele alınan öneriler yerine, o önerileri seslendirenler üzerinden tartışılmasının iki önemli nedeni olduğu söylenebilir: Birincisi, dile getirilen talepler aslında haklı görülmekte ve bunlara karşı çıkıla-

mamaktadır; bu yüzden de talepler yerine onları gündeme getirenler değerlendirilmektedir. İkincisi, Türkiye'nin sivil toplum dünyası ve aydınları, Kürt Sorunu'nun taraflarını, aktörlerini yakından izleyememekte, tanımamakta ve medya bilgileri ışığında toptancı genellemeler yapmaktadırlar. Bu yüzden de, Kürtler arasında artık çok sıradanlaşmış talepleri dahi "örgütün talepleri" olarak görmektedirler. Oysa sorunu yakından izleyenler, sadece Rapor'un sonundaki isim listesine baktıklarında, farklı siyasi ve ideolojik eğilimlerden oluşan bir grubun varlığını göreceklerdir. Kaldı ki, Kürt siyasi çevrelerinde PKK'nın pozisyonunu ve taleplerini ciddi şekilde eleştiren ve yetersiz bulan hareketler ve aktörler de bulunmaktadır.

Mersin, İzmir ve Trabzon toplantılarında katılımcılar üzerinden Rapor'a yöneltilen eleştirilerle, PKK yöneticilerinin kendi internet sitelerinde Rapor'a yönelik saldırıları birlikte ele alındığında, bu sorunun nasıl bir medya dezenformasyonu altında konuşulduğu daha kolay anlaşılacaktır.

Bu tartışmaların yanı sıra, söz konusu toplantıların tamamında, Rapor'da, Doğu ve Güneydoğu dışında yaşayan Kürtlerin sorunlarına ve görüşlerine yer verilmemiş olması da eleştiri konusu olmuştur. Özellikle İzmir'de yaşayan Kürtler ile onlarla çalışmalar yapan insan hakları savunucuları tarafından dillendirilen bu eleştirilerin temelinde, ülkenin batısında yaşayan Kürtlerin Doğu ve Güneydoğu'da yaşayanların karşı karşıya olmadığı bir sorun olan gündelik hayatta ayrımcılıktan muzdarip olduklarını belirtmişlerdir:

Rapor, Türkiye'nin diğer bölgelerinde yaşayan Kürtlerin taleplerini de içerecek şekilde genişletilmelidir. Çünkü Doğu ve Güneydoğu'daki Kürtlerden çok daha farklı sorunlarla karşı karşıya kalan diğer bölgelerde yaşayan Kürtlerin, daha farklı talepleri olacaktır ve bu talepler, Kürt meselesinin çözümünde göz ardı edilemeyecek, edilmemesi gereken taleplerdir. Örneğin Batı'daki Kürtlerin temel problemi işsizliktir. Aç karnına kültürel haklar vb. şeyler pek fazla bir şey ifade etmemektedir. Bu konuya Rapor'da yeterince değinilmemiştir. Gerçekten de Diyarbakır dışındaki, mesela İstanbul'daki veya Ankara'daki Kürtlerin ne düşündüğüne, nasıl değerlendirdiğine ayrıca bakmak gerekiyor. Kaldı ki, bu toplantılara katılanlar genel olarak aydın kimlikli, bilgili, birikimli kişilerdir. Bir de halkın ne düşündüğünü derinlemesine anlamak gerekir. Bunun için de halkın bu çalışmalara dahil edilmesi gerekir.

Bölgesel olmak yerine Türkiye'nin her yerini, tümünü hedef alan ve siyasal sistemin, zihniyetin tümüne yönelik çözümler düşünülmelidir. Yani bölge odaklı bir rapordan öte, özellikle Kürt Sorunu söz konusu olduğunda, siyasi yapının genel olarak düşünülmesi gerekir.

RAPOR'UN "SİYASİ ADIMLAR" BÖLÜMÜ

Rapor'un bu bölümünde, iki ana konu ele alınmaktadır: "PKK'nın silahsızlandırılması" ve "Kürt siyasi partileri ve sivil toplum örgütleriyle diyalog". Buna paralel biçimde, bu çalışmada da aynı başlıklar izlenerek katılımcıların değerlendirmeleri aktarılacaktır. Ancak bu bölümle ilgili olarak Mersin, İzmir ve Trabzon toplantılarında şu genel değerlendirmelerin yapıldığını da not etmek gerekir: Siyasi irade varsa, yani hükümet isterse bazı değişiklikler, iyileşmeler olabilir. TRT Şeş'e paralel olarak, Diyanet İşleri Başkanlığı ve Sağlık Bakanlığı başta olmak üzere çeşitli kurumlar birtakım uygulamalar başlatabilirler. Tüm bunların yanı sıra, sorunun çözülmesini isteyen DTP ve AKP'nin de önünde belirli engeller ve sınırlamalar olduğunu unutmamak gerekiyor. Öte yandan, DTP'nin de Hak-Par'ın da, AKP'nin de Kürt Sorunu'nun çözümüne yönelik net bir planının olmadığı anlaşılmaktadır.

PKK'NIN SİLAHSIZLANDIRILMASI

PKK'yla ilgili analizler, tüm toplantıların en sert tartışmalarını oluşturmuştur. Katılımcıların pozisyonlarını kararlılıkla koruduğu tartışmalarda, üç ana grubun olduğu söylenebilir. Bunlardan birincisi, şiddeti kategorik olarak reddetmekte, bununla birlikte Kürtleri ve PKK'yı anlama gereğine dikkat çekmeye çalışmaktadır. İkinci grup, genel olarak toplumu anlamaya öncelik vermekte, Kürtlerin ve PKK'nın, toplumu ve toplumsal duyarlılıkları esas alarak bir tutum takınmasını istemektedir. Üçüncü grup ise, yıllardır uygulanmakta olan genel politikalar ekseninde PKK'yı ele almakta ve Rapor'u, Rapor üzerinden de katılımcıları ve Rapor'u hazırlayanları eleştirmektedir.

Birinci gruba mensup katılımcıların arasında bazı farklı yaklaşımlar ve görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Kimileri, "af" ve "PKK'nın silahsızlandırılması" ifadelerinin, devletin ve genel olarak Türk kamuoyunun bakışını yansıtan öznel bir dil olduğunu belirterek, Rapor'un dilini eleştirmişlerdir:

Çözüm için en öncelikli olan konu, şiddet ortamının durdurulması, PKK'nın silahsızlandırılmasıdır. Ancak Rapor'daki "af içermeyen düzenleme" talebi tam olarak anlaşılmamaktadır. Ne istendiği yeterince açık olmadığı gibi, PKK'nın silahsızlandırılması ve silahların susması konusu, Rapor'un tıkanıp gittiği noktalar olarak göze çarpmaktadır. Dahası, Rapor'da "PKK'nın silahsızlandırılması" ifadesinin kullanılması yanlış olmuştur. Bunun yerine, "silahların susması" ifadesi kulla-

nilmalıydı. Çünkü PKK'nın silahsızlandırılmasından çok, silahların susmasını sağlamak gerekir. Yani PKK da, devlet de, korucular da silahı bırakmalıydılar.

PKK mensuplarına sorunun çözümü için "af" gibi bir öneri sunmak hem yanıltır hem de sonuç vermekten uzaktır. Çünkü ellerinden alınan haklarını savunmak için dağa çıktığını söyleyen insanların affedilmeyi kabul etmeleri beklenmemelidir. Ancak böyle bir yasal düzenlemenin genel olarak toplumda travma yaratacağı da unutulmamalıdır.

Rapor'da PKK militanlarının affedildikten ve rehabilitasyondan geçirildikten sonra güvenlik ve eğitim sektörlerinde çalıştırılmaması önerilmektedir. Bunlar ayrımcı yaklaşımlar olup, Rapor'dan çıkarılmalıdır. Rapor'da geçen "Af ve silahsızlandırmaya ilişkin talepleri olan bir kesim de bulunmaktadır" ifadesi oldukça kırıncı bir ifadedir.

PKK, ancak sorunun çözülmesiyle silahsızlandırılabilir. Kürt Sorunu PKK yokken de vardı, yok olsa da devam edecektir. Öte yandan, Kürtlerin silahları bıraktıkları takdirde taleplerinin karşılanmayacağı ve sorunun çözülmeyeceği yönünde ciddi endişeleri var ve bu endişelerinde pek haksız da sayılmazlar.

Aynı gruptaki kimi diğer katılımcılar ise, PKK'nın silahsızlandırılması ifadesine itiraz etmemekle birlikte, bu doğrultudaki çabaların önündeki en büyük engel olarak devletin içerisindeki ikili yapıya işaret etmiş, hükümetin yetki ve gücünün sınırlarını belirtmişlerdir:

PKK'nın silahsızlandırılması Kürt Sorunu'nu çözmez ama olumlu bir adım oluşturur. Sorunun asıl tarafları PKK ve devlettir. Ne var ki, devlet de ikili bir yapı sergiliyor: Ordu ve hükümet.

İkinci grup olarak sınıflandırılacak bazı katılımcılar ise, toplumun hassasiyetlerini dikkate alan gerçekçi bir yaklaşımı savunarak bu görüşlere karşı çıkmışlardır:

'Bir şey yapmadık ki af isteyelim' yaklaşımını kabul etmek mümkün değildir. Bunun söylenmesi bile toplumda ciddi infial yaratır. PKK üyelerinin topluma kazandırılması meselesi üzerinde de iyi düşünmek gerekir. PKK, ülkede bir terör örgütü olarak nitelendirilmektedir. Toplumda kazandırma talebinin toplumun genelinde nasıl karşılanacağı ya da örneğin, ölen askerlerin ailelerinin bu konuda neler düşüneceği ve benzeri soruların cevaplarını hazırlamak gerekir. Üstelik PKK'yı sürecin tek muhatabı olarak almak, soruna çözüm getirmez, tam tersine çözüm süreçlerini kilitler.

Rapor'la ilgili yapılması gereken eleştiri konularından birisi, genel af önerisidir. İnsanların cezaevlerine girmesine taraftar değilim. Ama böyle bir dönemde, Türkiye'de, geçmişle hesaplaşma olmadan, genel af diyemezsiniz. Ergenekoncuların dışarı salınması soruna katkı sunmaz mesela. Realist olmaya çalışıyorum. Öcalan serbest mi kalmalı? Bence sorun yok, kalabilir ama bu çözüme hizmet etmez. "Apo'ya özgürlük!" diye bağırabiliriz, duygularımızla hareket edebiliriz. Ama bunların çözüme katkısı olmaz. Çözümün yolu bu değil.

Üçüncü grubu oluşturan değerlendirmelerde Rapor'a yönelik öne çıkan eleştiriler, Kürt Sorunu'nun bölgesel ve uluslararası niteliğinin göz ardı edilmiş olması, devletin sorumluluğu vurgulanırken PKK ile 'Kuzey Irak' yönetiminin işlediği suçlardan ve hak ihlallerinden bahsedilmemiş olması ve Abdullah Öcalan'a meşruiyet verilmesi olmuştur:

Bölge vekili olarak seçildiğini söyleyen milletvekillerinin dahi sorunun çözümü için 'İmralı'yı göstermesi, Rapor'da bu hususun eleştirilmemesi, aksine "Kürt toplumunun PKK konusundaki hassasiyetinin farkında olunması, güven ilişkisinin tesisinde faydalı olacaktır" şeklindeki değerlendirmeler, Rapor'u hazırlayanların amacının da aynı olduğunu göstermektedir.

Rapor'da, Kuzey Irak liderlerinin bölgedeki etkisi hiç tartışılmamıştır. Oysa PKK'yla mücadele kapsamında bölgedeki silahlı çatışmalara sadece korucular değil, Barzani ve Talabani'nin aşiret mensupları da katılmıştır. Rapor, bölge sorununu bu yönüyle hiç irdelememiştir.

Bölgede en üst düzeyde insan, silah ve uyuşturucu ticareti yapılmakta olup, bu uluslararası sorunla, Kürt çocuklarının bu suç örgütlerine iştirakinin engellenmesiyle ilgili tek bir cümlenin geçmemesi çok yadırganacak bir durumdur.

Rapor'da devletin Doğu ve Güneydoğu (Kürt Sorunu) politikaları eleştirilmiş ve haklı bazı nedenler ortaya konulmuş ise de, terör nedeniyle uğranılan zararların tek sorumlusunun devlet olarak gösterilmesi adil bir yaklaşım olmamıştır. Aynı şekilde, PKK'nın kendisini kabul ettirebilmek için döktüğü kanın bedeli ortaya konmamıştır.

PKK'nın lider kadroları hakkında herhangi bir öneri getirmemesi, DTP'nin muhatap alınmasını önermesiyle Rapor, esasen Abdullah Öcalan'ın lider kabul edilmesi düşüncesini taşımaktadır.

KÜRT SİYASİ PARTİLERİ VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARIYLA DİYALOG

Rapor'un bu bölümünde, özet olarak, Kürtlerin siyasi hayatındaki tek aktörün DTP olmadığı belirtilmekte ve hükümetin, Kürt Sorunu'nu bir şekilde gündemine alan siyasi parti ve örgütlenmelerle iletişim içerisine girmesi ve Kürtlerin siyasi hayatının çoğulculaşmasının sağlanması önerilerinde bulunmaktadır.

Mersin, İzmir ve Trabzon toplantılarında, katılımcılar, bu konuyla ilgili olarak Kürtlerin temsili sorunu etrafında tartışmalar yapmış ve bir bakıma kendi politik eğilimleri doğrultusunda birtakım önerilerde ya da suçlamalarda bulunmuşlardır. Özellikle bazı Kürt katılımcılar, Kürt siyasi hareketinin çoğulculuğunun sağlanması konusunda Rapor'da yer alan önerilere sert itirazlarda bulunmuş ve bu yaklaşımların, esasen Kürtleri parçalamaya yönelik olduğunu vurgulamışlardır:

Rapor'da geçen "Kürt siyasi partileriyle diyalog" ve "Kürt siyasi hayatının çoğulculaştırılması" şeklindeki ifadelerin kullanılmaması gerekirdi. Çünkü bu tarz ifadeler, Kürtleri parçalamaya yönelik ifadelerdir. Bunların yanı sıra, Rapor'da bir muhatap sorunu da var. Oysa DTP muhatap kabul edilmeden bu sorunun çözülmesi beklenemez.

Rapor'da Kürt siyasi partileriyle diyalog kurma önerisi önemli; çünkü DTP'ye karşı Meclis'te bir baskı söz konusu. Onlarla iletişim kurmak için "önce PKK'yı terör örgütü kabul et, sonra gel konuşalım" demek, düşünce ve ifade özgürlüğüne aykırıdır. Çünkü kimseyi kanaatlerini açıklamaya zorlayamayız. Buna Rapor'da vurgu yapılabilir.

Diğer bazı katılımcılar ise, DTP'nin Kürtleri temsil niteliğini sorgulamış, hükümetin çözüm politikaları geliştirirken bu partiyi muhatap alması konusunda Rapor'da dile getirilen önerileri eleştirmişlerdir:

'Kürt siyasi partileriyle diyalog' başlığı var ama söz konusu siyasi partiler ve STK'lar ne ölçüde Kürt toplumunu temsil etmektedirler?

DTP'nin aldığı oy oranı, DTP'nin ya da şimdiki adıyla BDP'nin Kürtlerin önder temsilcileri olmadığını göstermektedir. Buna rağmen, Rapor'da "DTP'li yöneticilerle ilişki ve diyalogun tesis edilmesi, Kürt Sorunu'nun demokratik çözümü için kaçınılmaz bir önem taşımaktadır" değerlendirmesi, önşartlı ve tek taraflı bakış açısını yansıtmaktadır. DTP'nin, aldığı oya bakılmadan tüm bölgenin temsilcisi sayılması, "bölgedeki diğer ırklara mensup insanların hamisi de Kürtlerdir" tavrıyla rapor hazırlanması yanlı bir görüştür.

RAPOR'UN "ANAYASAL VE YASAL REFORMLAR" BÖLÜMÜ

Rapor'un bu bölümünde, özetle, neden yeni bir anayasa gerektiği üzerinde durulmakta ve bunun yanı sıra, mevcut anayasada yapılması gereken birtakım değişikliklere ve öncelikle ele alınması icap eden kanunlara işaret edilmektedir. Ancak Kürt Sorunu'nun çözümüne yönelik olarak yapılması gereken anayasal ve yasal değişiklikler, Ankara, Diyarbakır ve İstanbul'da bazı hukukçularla birlikte yapılan tartışmalar ve yazışmalar ışığında, yine yazarlar tarafından ayrı bir rapor halinde hazırlanmıştır.⁴ Bu nedenle, toplantılarda anayasal ve yasal reformlar üzerinde etraflıca durulmamıştır. Bununla birlikte, özellikle hukukçu katılımcıların bu konuyla ilgili analizleri, bu çalışmada da değerlendirilmiştir.

YENİ ANAYASA

Yeni, sivil ve demokratik bir anayasa talebinin, neredeyse tüm toplantılarda, katılımcıların büyük bir bölümü tarafından desteklendiği gözlenmiştir. Bu tablo, yeni ve sivil, demokratik bir anayasaya olan ihtiyaç konusunda ciddi bir toplumsal mutabakat olduğunu bir kez daha kanıtlamıştır. Yeni anayasa talebi etrafında özetle şu hususlara değinilmiştir:

Öncelikle toplumun bütün kesimlerini içeren, temsil eden bir anayasa yapılmalıdır. Demokratik ve sivil bir anayasa, hem Kürt Sorunu'nun hem de Türkiye'nin kronikleşmiş pek çok sorununun çözümü için gereklidir. Yeni anayasa, tüm farklılıkları kabul eden bir anayasa olmalı, birlikte yaşamayı güvence altına almalı ve militarizmi dayatmamalıdır. Bu anlamda Rapor genel olarak çok olumlu; özellikle anayasal reformlar konusunda yapılan öneriler, sadece Kürt Sorunu'na değil Türk Sorunu'na da çözüm getirmektedir.

Mevcut Anayasa'nın 60. yerinde ayrımcı, tekçi, tek milletçi, tek dilci ifadeler var. Sorunun algılanması ve kavranması bakımından bu son derece önemli bir noktadır. Hazırlanacak yeni anayasada bu tür ayrımcı düzenlemelerin kesinlikle yer almaması gerekir.

Bazı katılımcılar, Rapor'un anayasal değişikliklere ilişkin önerilerini olumlu ancak yetersiz bulmuştur:

"Anayasal ve Yasal Reformlar" bölümünde ayrımcılık konusuna değinilmişse de, anayasada ayrımcılıkla ilgili ayrı bir bölümün olması, ceza mevzuatında bunun yaptırımının belirtilmesi, hakların tanınıp korunması yanında mağduriyetin engellenmesi gibi konularda bir dizi düzenlemenin yapılması ve bunların yeni anayasada güvencelere kavuşturulması gerekmektedir.

⁴ Bkz. Dilek Kurban ve Yılmaz Ensaroğlu, *Kürt Sorunu'nun Çözümüne Doğru: Anayasal ve Yasal Öneriler*. TESEV Yayınları, İstanbul, 2010.

Anayasal öneriler arasında Askeri Yargıtay'a dair düzenlemeler de yer almaktadır. Oysa yargıda çift başlılığa yol açtığı için Askeri Yargıtay'ın kaldırılması lazımdır. Ayrıca Rapor'da askeri birimlerin ve faaliyetlerinin yargı denetimine açılması ve bütçe denetimi gündeme getirilmelidir.

Rapor'un başlıklarının detaylandırılması gerekiyor. Anayasa'nın ilk maddesinden Türk kelimesinin çıkarılması gerekir. 'Türkiyelilik' kavramı gündeme getirilmeli ve kabul edilmelidir. Vatani artık toprak parçasından, bayraktan ibaret değil de, üzerinde yaşayan insanlardan oluşan bir değer olarak telakki etmek gerekir.

Buna karşılık bir katılımcı, yeni anayasa bağlamında anadilde eğitime ve kamu hizmetlerine yönelik önerileri şu şekilde eleştirmiştir:

Yeni anayasa önerisinde yer alan "Türkiye'nin çok kültürlü yapısını gözeten bir vatandaşlık anlayışını benimseyen, talep halinde Kürtlerin yoğun yaşadıkları yerlerde resmi dil dışındaki dillerde kamu hizmetleri almalarına ve anadilde eğitim veya anadil öğrenimi görmelerine imkân sağlayan, bütün din ve inançlara eşit mesafede duran, gerçek bir laiklik anlayışını benimseyen" cümleleri yerine açıkça "özerklik verilmelidir" yazılması daha dürüst yaklaşım olurdu. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda "Türk Milleti" ifadesinin yanına "Kürt" ibaresini de eklemenin dayanağı hiçbir anayasada yoktur.

YASAL REFORMLAR

Yukarıda da belirtildiği üzere, yasal reformlara ilişkin öneriler ayrı bir rapor olarak hazırlandığı için bu toplantılarda çok kısaca birkaç hususa değinilmiştir. Daha ziyade insan hakları savunucularından oluşan bazı katılımcılar, Rapor'un yasal reformlarla ilgili bölümünde nefret suçlarıyla alakalı bir düzenlemeye de yer verilmiş olması gerektiğini vurgulamışlardır. Ayrıca, Kürtlerin kültürel ve sosyal haklarına ilişkin olarak, Rapor'da "Dil ve Kültürel Haklar" başlığı altında ayrı bir bölümün yer almasının daha iyi olacağı belirtilmiştir.

Toplantılarda Kürtlerin yasal düzenleme gerektiren talepleri arasında en fazla tartışılanları, anadilde eğitime ilişkin talepler olmuştur. Kimi katılımcılar, Kürt çocuklarının Türkçeyi bilmedikleri için kendilerini iyi ifade edemediklerine ve okulda problem yaşadıklarına dikkat çekerek, Anayasa'da Kürt kimliği ile dilinin ve Kürtlerin kültürel haklarının tanınması gerektiğini belirtmişlerdir. Kimilerine göre ise:

Kürtçenin seçmeli olarak okullarda okutulmasında hiçbir sakınca yoktur. Ama resmi dil Türkçe oldukça ikinci dil olamaz.

Herkesin kendi anadilinde eğitim almaya hakkı vardır. Yunanistan'daki Türklerin dil haklarının, eğitim haklarının, kimliklerinin inkâr edilmesine tepki gösterdiğimiz halde, bu ülkedeki Kürtlerin benzer sorunlarına ses çıkarmıyoruz.

Bulgaristan'daki Türkler önce kimlikleri yok edilmeye çalışıldığı için Türkiye'ye kaçtılar, Jivkov rejiminden sonra geri döndüler, kendi partilerini kurup koalisyona girdiler. Ve görüldüğü gibi, Bulgaristan bölünmedi.

Öte yandan kimi katılımcılar, Kürtlerin anadillerini öğrenmelerine açıkça karşı çıkmasalar da, anadilde eğitimin entegrasyon ve eğitimde fırsat eşitliği önünde bir engel olduğunu dile getirmişlerdir:

Bütün vatandaşların Türkçe öğrenmesi sağlanmalıdır. Kürtler Türkçe bilmezse nasıl iyi eğitim alabilirler? Savaşın, çatışmanın bitmesi gerek; bu sorun da ancak eğitimle çözülebilir.

RAPOR'UN "EKONOMİK REFORMLAR" BÖLÜMÜ

Rapor'un "Ekonomik Reformlar" bölümü; "GAP Eylem Planı", "Sanayi ve Ticaret Politikaları", "Turizm", "Sınır Ticareti", "Tarım ve Hayvancılık" gibi alt başlıklar halinde tasnif edilen bir dizi öneriden oluşmaktadır. Mersin, İzmir ve Trabzon'daki yuvarlak masa toplantılarında, Rapor'da ele alınan ekonomik reformlara ilişkin önerilerin bir kısmına destek verilirken, bazı öneriler uygulanabilirlikleri ve verimlilikleri bakımından tartışılmıştır.

Kimi katılımcılar, Rapor'da yer alan önerilere ilkesel olarak karşı çıkmasalar da, piyasa ekonomisinin gerçeklerini gerekçe göstererek itiraz etmişlerdir:

Rapor'da sorunun ekonomi boyutu genişçe ele alınmış ve hayvancılık ve tarım vs. için bir dizi devlet desteği istenmiştir. Ancak bunların bugün için gerçekleştirilmesi oldukça zordur. Her şeyden önce, sanayi ekonomisi toplumu dönemi çoktan bitmiştir. Dolayısıyla yatırım yapılacaksa, hizmet ve bilişim sektörüne yapılmalıdır. İnsanlara geleceğin mesleklerini öğrettiğimiz zaman onların zengin olmasını sağlayabiliriz. Devletin nakdi para vermesi sorunu çözüyor. Para vererek teşvik etmek, devlet eliyle yandaşı zengin etme yöntemidir. Gerekirse, fabrikanın duvarını yaparsınız, içine makine de koyarsınız ama o fabrika bilişim veya servis sektöründeyseniz anlamlıdır.

Bazı katılımcılar ise, Rapor'daki önerileri geliştirecek bazı önerilerde bulunmuşlardır. Bunlar arasında, bölgeye yönelik ekonomi politikalarının demokratik süreçlerle geliştirilmesi amacıyla bölge milletvekilleri ve belediye başkanlarının çözüm sürecine dahil edilmesi ve bölgedeki iç turizmin teşvik edilmesi de bulunmaktadır.

Kimi katılımcılar ise, Diyarbakır'da ve Erbil'de, Kürdistan Bölgesel Yönetimi'yle karşılıklı olarak konsolosluklar açılması önerisine önemli itiraz ve eleştirilerde bulunmuşlardır:

Diyarbakır'da konsolosluk/temsilcilik açılması anlaşılır gibi değil. Ağrı'da veya Van'da olması daha kolaylaştırıcı olacakken Diyarbakır'da açılmasının ardında başka bir niyet olmalıdır.

Bu ve benzeri değerlendirmelere karşılık, bazı katılımcılar, Rapor'da dile getirilen ekonomik reform önerilerinin büyük bir bölümünü şu şekilde eleştirmişlerdir:

GAP Eylem Planı'yla ilgili olarak Rapor'da "Bölgede tarım ve hayvancılığın yeniden canlandırılması için gerekli özel önlemler alınmalı" denilmektedir. Bu öneriler, AB ilerleme raporlarıyla çelişmektedir. AB ilerleme raporlarında şehir nüfusunun artırılması önerilirken, Rapor köye geri dönüşe yönelik öneriler içermektedir. Ancak Türkiye genelinde hayvancılığın ve tarımın teşvik edilmesi fikrine katılıyorum.

Rapor'un sanayi ve ticaret politikaları bölümündeki "Cumhuriyet'in ilk yıllarından bu yana devlet tarafından ihmal edilmiş olan bölge" ifadeleri gerçeği yansıtmamaktadır. Bugün Hakkâri'nin bazı köylerinden daha zor şartlarda yaşayan Anadolu köylüleri vardır. Ekonomik yatırımlardan kastedilen, fabrika ve tarımın sanayileşmesi ise, herhangi bir fabrikatörün Kastamonu'da, Artvin'de fabrika açmaması kadar Hakkâri'de açmaması da doğaldır.

Feodal ağaların toprak reformunu engellemeleri ve tarımın sanayileşmesi gibi sorunların Rapor'da hiç yer almaması sorgulanması gereken bir yaklaşımdır.

Sınır ticaretiyle ilgili, Rapor'da yer alan "Geçmişte uluslararası ticaret yollarının geçtiği bölgede son derece canlı bir ekonomik hayat bulunmaktaydı" görüşü yanlış ve Rapor'un diğer bölümleriyle çelişen bir görüştür. Eğer Rapor doğru ise, terör başlamadan önce, yani 1984'ten önce, yani Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra, bölgede son derecede canlı ekonomi vardır.

RAPOR'UN "SOSYAL POLİTİKALAR" BÖLÜMÜ

TESEV 2008 Raporu'nun "Sosyal Politikalar" bölümünde yer alan talep ve öneriler, "Eğitim", "Yoksullukla Mücadele", "Çocuklar", "Kadınlar" ve "Mevsimlik İşçiler" başlıkları altında tasnif edilmiştir. Yuvarlak masa toplantılarındaki tartışmalarda, söz konusu rapordaki taleplere olumlu yaklaşan ya da karşı çıkan görüşler, bu başlıklara paralel biçimde sınıflandırılmıştır.

EĞİTİM

Toplantılarda, bazı katılımcıların, Türkçe bilmeden okula başlayan Kürt çocukların anadillerinde eğitim görmemeleri nedeniyle eğitim sürecinde büyük travma yaşadıkları yolundaki tespitlerine herhangi bir itiraz gelmemiştir. Bir başka deyişle, Kürt çocukların eğitimde fırsat eşitliğine sahip olmamalarından kaynaklanan bir 'sorun' olduğu teslim edilmiş ya da en azından bu yöndeki görüşlere itiraz edilmemiştir. Öte yandan, sorunun çözümüne ve Kürtlerin anadilde eğitim taleplerine ilişkin tartışmalarda görüş ayrılıkları oluşmuştur:

Çözüm önerisi "özerklik" ise, bunun daha dürüstçe tartışılması gerekirdi; değil ise, anadilde eğitimle Kürt çocuklarını Doğu ve Güneydoğu Anadolu dışında hizmet veremez bir eğitim sisteminin içine sokmak, sorunu çözmek değil, daha da büyütme olur. Bununla birlikte, Kürtlerin ve diğer kimliklerdeki herkesin kendi dillerinde sosyal hayatın içinde yer almaları en doğal haklarıdır. Ancak "biz biriz" deniliyorsa, eğitim dilinin tek olması zorunludur.

Ayrıca, Rapor'daki önerilerin geliştirilmesine yönelik ek önerilerde de bulunulmuştur:

Rapor'da eksik kalmış hususlardan birisi de mesleki eğitimidir. Mesleki eğitim oldukça önemlidir; mesleksizlik giderilmelidir. Batı'da inşaat sektöründe ve turizmde vasıfsız işçi olarak çalışanlar hep Kürtlerdir.

YOKSULLUKLA MÜCADELE

Toplantılarda, Rapor'daki öneriler arasında PKK'nın silahsızlandırılmasına ilişkin olanlardan sonra en büyük itiraz, Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları Doğu ve Güneydoğu bölgelerindeki yoksulluğun giderilmesine ilişkin önerilere gelmiştir. Katılımcılar, Rapor'da yoksulluk ve mevsimlik işçilikle ilgili sosyal politika önerileri ile kalkınma projeleri,

tarım ve hayvancılıkla ilgili önerilerin bütün Türkiye için geçerli olması gerektiğini belirtmiş, bu alanlarda atılacak olası adımların ülkenin geneli için düşünülmesini istemişlerdir:

Yoksulluk ve çocukların sorunları bir bütün olarak ele alınmalıdır. Hatta sadece Kürt çocukların sorunları değil, bütün çocukların sorunları; sadece Kürtlerin yoksulluğu değil, bütün toplumun yoksulluğu ele alınmalıdır.

Bu konuyla ilgili tartışmalarda, Rapor'da dile getirilen sosyal yardım önerilerini şu gerekçelerle hatalı ya da eksik bulan katılımcılar da olmuştur:

Raporda önerilen sosyal yardımların faydalı olmayacağını düşünüyorum. Bunun yerine serbest ekonomiyi canlandırarak teşvikler düşünülebilir.

Sosyo-ekonomik durum açısından Rapor'daki Kürt kelimesi yerine başka bir grup yazılsa da olur. Rapor'da yoksulluğa ilişkin dile getirilen talep ve tespitler toplumun tümü için geçerlidir.

ÇOCUKLAR

Mersin, İzmir ve Trabzon'daki toplantıların kimi katılımcıları açısından, çocuklara ilişkin yer alan öneriler, Rapor'un en meşru ve itiraz edilemez önerileri arasında yer almaktaydı.

Rapor'un çocuklara yönelik öne sürdüğü talepler oldukça güzel ve kapsamlı olup, daha da geliştirilerek çocuklar konusu Kürt Sorunu içerisinde ayrıca ele alınmalıdır. Çünkü kadınlar ve çocuklar, bu sorun etrafında ikinci bir mağduriyet yaşamaktadırlar. Dışlanmışlık, özellikle kadınlar ve çocuklar için altından kalkılamayacak kadar büyük bir sorundur.

Genel olarak Kürt Sorunu'na bir feodalite ve geri kalmışlık sorunu olarak yaklaşan ve sorundan, devletten ziyade PKK'yı sorumlu tutan kimi diğer katılımcılar ise, çocuklara ilişkin öneriler söz konusu olduğunda da bu yaklaşımlarını yansıtmışlardır. Bu katılımcılara göre, intihara sürüklenen genç kızlar gibi toplumsal sorunları ele alırken dahi feodaliteyi yadsıması, Rapor'un Kürt toplumunun gerçekliğinden kopuk olduğunu göstermektedir:

Rapor'da çocuklarla ilgili olarak yer alan "Özellikle 1990'ların başlarından bu yana yaşanan zorunlu göç sürecinde ortaya çıkan yoksulluk, ailelerin çocuklarını okutmamalarına ve geçinebilmek için onları çalıştırmak zorunda kalmalarına yol açmıştır" görüşü ve önerileri tek taraflıdır. Çünkü eğitim sorununun büyümesinde, devletin geçmiş eksiklikleri kadar, feodal yapı ile 1984'ten itibaren PKK'nın öğretmenleri katletmesinin de önemli rolü olmuştur.

Rapor'da çokça işlenen "sokaktaki çocuklar, suça sürüklenen çocuklar, intihara sürüklenen kız çocukları, töre cinayetleri"yle ilgili feodal yapının etkilerinin hiç değerlendirilmemesi, Rapor'u gerçeklerden uzaklaştırmıştır.

KADINLAR

Katılımcıların, çocuklar konusunda olduğu gibi, Kürt kadınların sorunlarına karşı da oldukça 'hassas' oldukları görülmüş; kadınları, kendi toplumlarından, özellikle de Kürt erkeklerden korunmaları gereken, feodalitenin ve erkek egemen toplumun kısırcasında varlıklar olarak betimledikleri gözlenmiştir. Türkiye kamuoyunda ve ana-akım medyada Kürtlere ve Kürt Sorunu'na ilişkin oldukça yaygın olan bu bakış, Kürt kadınlarını, Türk kadınlarından farklı, kendilerine mahsus bir baskı ortamında yaşayan kadınlar olarak tasvir etmektedir:

Bu raporun hazırlanmasında cinsiyet eşitliğine ne derece dikkat edildiği net değil. Örneğin Kürt kadınlarının Türkçe ve okuma-yazma öğrenmelerine, Kürtlerin asimilasyonuna yol açacağı gerekçesiyle kimi yerlerde Kürt erkeklerin karşı çıktıkları bilinmektedir. Dolayısıyla ataerkil toplum yapısı da Kürt Sorunu'nun bir parçası olarak düşünülmelidir. Kürt feministlerin seslerine Rapor'da yer verilmeliydi.

MEVSİMLİK İŞÇİLER

Rapor'da silahlı çatışma ortamının yarattığı zorla/zorunlu göçün bir sonucu olarak betimlenen mevsimlik Kürt işçiliği, Mersin, Trabzon ve İzmir'deki toplantıların çoğu katılımcısına göre bir işçi sorunundan ibaretti. Kürt Sorunu'na ilişkin bilgi eksikliğinin de bir sonucu olarak, katılımcılar, mevsimlik işçilerin arkalarında bıraktıkları savaş, zorunlu göç ve yoksulluk süreçleri nedeniyle kendilerine özgü bir toplumsal grup oldukları ve diğer işçilerden farklı olarak, kendilerine yönelik özel politikaların geliştirilmesine ihtiyaç duydukları konusunda ikna olmamışlardır:

Mevsimlik işçilerle ilgili olarak Rapor'da dile getirilen "Mevsimlik işçilik yapan ailelerin geride bırakacakları çocuklarının barınma ve eğitim ihtiyaçları karşılanmalıdır. İşçilerin çalışacakları yerlere güvenli ücretsiz ulaşımının sağlanması için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır" önerileriyle kastedilen, bunların işveren tarafından sağlanması ve

devletin zorlayıcı düzenlemeleri yapması ise değerlendirilebilir. Yok, amaç, bu ihtiyaçların devletçe karşılanması ise, bu, çalışma hayatı için adil olmaz.

Yukarıda sıralanan değerlendirmelerin dışında, Rapor, sanata, kültüre ve edebiyata yer verilmemiş olması dolayısıyla da kıyasıya eleştirilmiştir. Siyasetçilerin dilinin, son tahlilde iktidar dili olduğu vurgulanmış ve “Barış için sanat, sanat için barış”, “Emek için barış, barış için emek” kavramları tartışmaya açılmıştır. Bu çerçevede, sanatın ancak barış ortamında var olabileceği, gelişebileceği ifade edilmiştir.

RAPOR’UN “ZORUNLU GÖÇ” BÖLÜMÜ

TESEV 2008 Raporu’nun “Zorunlu Göç” bölümünde, sırasıyla “Koruculuk”, “Köye Dönüş”, “Kentte Yaşam”, “Tazminat Yasası”, “Mayınlar” ve “Adaletin Tesisi” konularında dile getirilen talep ve önerilere yer verilmiştir. Ancak yuvarlak masa toplantılarında, Rapor’da ayrı bir başlık olarak yer almayan Kürt mültecilere dair görüşler de dile getirilmiştir.

Zorunlu Kürt göçüne ilişkin tartışmalar, toplumda Kürtler ile Türklerin Kürt Sorunu’na ilişkin bakış farklılıklarını ve görüş ayrılıklarını yansıtmaktadır. Mersin, İzmir ve Trabzon’daki toplantılarda, Kürt katılımcılar köy boşaltmalarından kaynaklanan zorunlu göçü bir hak ihlali ve devletin Kürtlere yönelik tarihsel politikalarının bir uzantısı olarak resmederken, Kürt olmayan katılımcıların bazıları, devletin zorunlu göç edenlere 5233 sayılı Tazminat Kanunu altında tazminat vermesini Kürt olmayanlara karşı bir ‘ayrımcılık’ olarak betimlemişlerdir. Bu ikinci görüş, aslında, Kürt Sorunu konusundaki bilgi eksikliğinin ya da yanlış bilgilendirilmenin, toplumda ne tür önyargılara ya da yanlış kanaatlere yol açabildiğini de sergilemektedir. Bir katılımcının aşağıdaki ifadeleri, bunun tipik bir örneğini oluşturmaktadır:

Zorunlu göç edenlerin uğradığı zararların tazmini kapsamında, ülkenin başka yerlerinde yaşayan köylülerden farklı imkânlar sağlanması ayrımcılıktır, kabul edilemez. Örneğin Karadenizlilerin 2004 yılından alacağı var ama Güneydoğu’dakilerin geçen yıldan bile alacağı yok.

Buna karşılık, yıllardan beri göç konusunda çalışan bir sivil toplum örgütünü temsilen görüş bildiren bir katılımcının şu değerlendirmeleri de, zorunlu göçün doğurduğu sonuçlarla ilgili önemli bir çerçeve çizmektedir:

Kürt Sorunu olmasaydı bu göç de olmayacaktı, kentlerde oluşan toplumsal ve siyasal sorunlar da olmayacaktı. Yani göç, Kürt Sorunu’nun bir alt başlığıdır. Bu sorun aslında 1934 İskân Kanunu’yla başladı, OHAL Kanunu’yla da sistematikleştirildi. Rapor’da geçen bir milyon sayısı doğru değildir. Bu sayı, sadece kırsal alandan göç edenlerin sayısıdır; il ve ilçe merkezlerinden göçe zorlananlar bu sayıya dâhil değildir. Göç ettirilen insan sayısı, üç milyondan fazladır. Ayrıca zorunlu göçün olduğu dönemlerde, BM’nin Yol Gösterici İlkeleri dikkate alınmamıştır, uygulanmamıştır. Bu süreçte Kürtler, şiddet ve insan hakları ihlallerinden kaynaklanan, yeni geldikleri yerlerde yaşadıkları yoksulluktan ve dışlanmışlıktan kaynaklanan derin travmalar yaşadılar.

KÜRT MÜLTECİLER

2008 Raporu’nda yer almadığı halde, 1980’lerden itibaren Türkiye’den ayrılmak zorunda kalarak Avrupa’ya ve diğer yerlere yerleşen Kürt mülteciler konusu da, özellikle iltica hukuku, mülteciler ve sığınmacılar konusunda uzmanlaşmış STK temsilcileri tarafından bölge toplantılarında gündeme getirilmiştir. Hükümetin ‘Kürt açılımı’ bağlamında PKK mensuplarının silahsızlandırılarak topluma kazandırılmasına ilişkin tartışmaların bütünüyle dışında tutulan Kürt diasporası, olası bir siyasi çözüm girişiminde mutlaka dikkate alınması gereken bir mesele olarak gündeme getirilmiştir:

Rapor’da Türkiye’den yurtdışına gitmiş Kürt mülteciler yer almamaktadır. Oysa Türkiye, dünyada en ciddi mülteci oluşturmuş ülkelerdendir, bunun da ana nedeni Kürt Sorunu’dur. Aslında mülteciler için yurtdışında yaşamak hiç de cazip bir şey değildir. Bu grup için ‘güvenli geri dönüş’ hakkını tanıyan ve geri döndüklerinde cezalandırılmayacaklarını ve haklarında yasal takip olmayacağını, bütün anayasal haklarının güvenceye alınacağını garanti edecek bir düzenleme yapılmalıdır. Rapor’da yer alan PKK’lılar için “af içermeyen bir düzenleme” önerisine benzer bir düzenleme, Kürt mülteciler için de yapılmalıdır. Çünkü ciddi bir Kürt diasporası var; dolayısıyla getirilecek çözüm önerileri onları da içermelidir. Kaldı ki, mültecilerin geri dönüşü, sadece siyasal koşullarla da ilgili değildir. Köylerin boşaltılması, ayrımcılığa uğramak, göçe zorlanmak, göç sonrası kente tutunamamak ve iş bulamamak gibi, ilk bakışta ekonomik olarak görünen nedenlerle iltica etmiş olan insanlar da var. Rapor’daki bütünlüklü bakış mülteciler için de geçerli olmalıdır.

MAYINLI ALANLAR VE ORMANLAR

Yuvarlak masa toplantılarında, 2008 Raporu'nda yer alan "Mayınlı Alanlar ve Ormanlar" başlığı altında ele alınan konuların, ülkenin diğer bölgelerinde pek bilinmediğinin ortaya çıktığı söylenebilir. Bunun doğal sonucu olarak, bu konu üzerinde pek fazla söz alan, değerlendirme yapan olmamıştır. Dile getirilen az sayıdaki düşünceleri de şu şekilde özetlemek mümkündür:

Mayınlı alanların temizlenmesinin ardından bu topraklarda ne yapılacağı iyi düşünülmeli, halkın daha eşitlikçi bir şekilde toprak sahibi olmasına yönelik gerekli toprak reformu ve benzeri çözümler üretilmelidir. Örneğin, bu toprakların geri dönen zorunlu göç mağdurlarına verilmesi sağlanabilir.

Antalya'da ormanlar yandığı zaman çevreciler tepki gösteriyor ama Güneydoğu'da ormanlar yandığında, daha doğrusu yakıldığında kimse herhangi bir tepki vermiyor.

RAPOR'UN "YEREL YÖNETİMLERİN GÜÇLENDİRİLMESİ" BÖLÜMÜ

Yerel yönetimler, toplantılarda zaman zaman gergin tartışmaların yaşandığı konulardan birisi olmakla birlikte, bu konuya ilişkin ufuk açıcı düşünceler ortaya atılmıştır. Ancak, son zamanlarda Kürt siyasi hareketinin 'demokratik özerklik' talebi çerçevesinde sıkça tartışılan yerel yönetimlerin güçlendirilmesine, ileride ülkenin bölünmesine yol açacağı ya da bölünmeyi kolaylaştıracağı kaygısıyla karşı çıkanlar da olmuştur:

Yerel yönetimler bölümüne çok dilli hizmeti yerleştirmek gerekir. Kent meclislerinin oluşturulması ve DTP, CHP ve MHP gibi farklı görüşlere sahip kesimlerin bir araya gelmesi ve sorunu tartışmaları oldukça önemlidir. Bu şekilde meclisler oluşturulursa, merkezi devlet nüfuzunu ve etkisini azaltmak mümkün olabilir.

Yerel Yönetim Reformu 2005 yılında yarıda kaldı. Bu alanda düzenleme yapılması gerekiyor ama eğitimin tamamen yerel yönetimlere bırakılması, Türkiye'de başka sorunlar doğuracaktır. Özel okulların açılmasıyla sınırlı tutulması gereklidir.

Yerel yönetimlerin güçlendirilmesi çok yanlış ve tehlikelidir; çünkü bölgedeki yerel yöneticilerin kimler tarafından o görevlere getirildiği ortada. Altyapı, çöp temizliği gibi, belediyenin vermesi gereken temel hizmetleri ifa etmek yerine siyaset yapıyorlar. Bölgesel yönetim ve özerklik talepleri ayrıştırıcı sonuçlar doğuracaktır. Önce bölge insanının eğitilmesi ve altyapı sorunlarının çözülmesi gerekir.

RAPORDA YER ALMAYAN KONULAR

DİN

2008 tarihli raporda yer almadığı halde, yuvarlak masa toplantılarında genel olarak din, özel olarak İslam ve bölgede süren insani yardım çalışmaları detaylı biçimde tartışılmıştır. Bu tartışmaların ana odağını, "Kürtlerle Türkleri bir arada tutan en önemli bağ olmasına rağmen, Rapor'da dine hiç yer verilmemesi" konusundaki eleştiriler ve bölgede çalışan İslami dernek ve vakıfların faaliyetlerinden duyulan kaygılar oluşturmuştur.

Çözüm politikalarına yönelik analizlerde dine hiç yer verilmemesini eleştiren ve dinin Türklerle Kürtler arasındaki en güçlü bağ olduğunu vurgulayan katılımcılarımız görüş ve eleştirileri, daha çok şu noktalarda yoğunlaşmıştır:

Rapor'da genel olarak dine, özel olarak da İslam dinine değinilmemiş olması bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü İslam'ın, sorunun neresinde durduğuna değinmemek, sorunu etrafıca ele almak açısından bir eksiklik teşkil etmektedir. Hâlbuki Kürtlerle ve Alevilerle İslam çatısı altında pek çok sorun konuşulabilir, ortaklaştırılabilir. Çünkü Müslümanlık önemli bir bağlayıcı güçtür, Türklerin ve Kürtlerin Müslüman olması büyük bir şanstır. Bunu görmek gerekir. Sosyalistler dini görmezden gelerek bir yere varamazlar. Sadece demokratikleşme ya da ceplerine para koymak yetmiyor; insanlar aynı zamanda, hatta öncelikle kendilerine saygı gösterilmesini istiyorlar.

Rapor'da ırk üzerinden yapılan yanlışları, yine ırk üzerinden düzeltme çabası göze çarpmaktadır. Oysa bu tutum, son derece yanlıştır. Demokratikleşme sorunu bir şemsiye olarak kabul edilecek olursa, bunun altı daha kolay doldurulabilir. Rapor'da dinle ilgili yer alan tek öneri, "Kürtçe vaaz"dır. Hâlbuki Türkiye'de en kuşatıcı, birleştirici unsur olan din üzerinden gitmekte fayda vardır. Çünkü Kürtler üzerinden kurgulanan söylem, her yerde sadece tepkileri pekiştiriyor. Kürt Sorunu ele alınırken İslam faktörü göz ardı edilmektedir. Bölgedeki İslami derneklerin faaliyetleri, göz ardı edilen ve eksik kalan yönü telafi etmeye çalışmaktadır. Bu derneklerin alternatif bir Kürt hareketi yaratmak gibi bir amacı yoktur. Bölge, zaten tarih boyunca İslam'ın hâkim olduğu bir bölgedir.

Buna karşılık, bazı katılımcılar, bölgedeki İslami vakıf ve dernekler konusundaki kaygılarını dile getirmişlerdir:

Bölgedeki İslami vakıf ve derneklerin faaliyetleri iyi niyetten uzaktır. Tunceli'deki yardımları iyi niyet göstergesi olarak algılamak mümkün değildir. 120 farklı İslami derneğin varlığı bir sorundur.

İslami kesimden katılımcılar ise, bölgedeki dini kuruluşlarca yoksul halka dağıtılan yardımlara kuşkuyla bakılmasını eleştirmişlerdir:

Bölgede yapılan yardımların iyi niyeti sorgulanmamalı, arkasında art niyet aranmamalıdır. Herkesin, meseleye müspet yaklaşma konusunda sorunlu olduğu anlaşılıyor. Önce bunlardan kurtulmamız gerekir.

Kürt Sorunu'nun çözümünde dinden nasıl yararlanılabileceği etrafındaki tartışmalarda, özellikle Kürt katılımcılar, İslami kesimle ilgili şu tür eleştirilerde de bulunmuşlardır:

Kürtlerin büyük çoğunluğu medrese ve cami eğitimi de almıştır ama İslam'ın genel olarak hükümetler, özel olarak da bölgede siyasetçiler tarafından nasıl kullanıldığını da bilmektedirler.

Kürt Sorunu ve çözüm yolları tartışılırken din ayağı eksik kalmamalıdır ancak dindar çevrelerin Kürt Sorunu'na bakışı da hayli sorunludur. Örneğin, Said-i Nursi aslında Said-i Kürdi'dir. Onun metinlerindeki Kürt ifadeleri çıkartılmış, yerine "Doğu halkı" ifadesi yazılmıştır. Fethullah Gülen hareketinin Doğu'da açtığı okullar da, sadece beyin göçünü amaçlamakta, Kürt çocukları bölgeden uzaklaştırmayı hedeflemekte ve Kürt çocuklarının etnik kimliğini bastırmaya çalışmaktadır. Bölgede ne zaman önemli bir dini lider çıksa (Bediüzzaman Said-i Nursi gibi), İslami kesim, o kişinin aslında Kürt olmadığını ispata girişmektedir. Bu insanların Kürt olduğunu kabul etmekte neden bu kadar zorlandıklarını anlamak mümkün değildir.

Bu görüşlerin dışında, 2008 tarihli rapor da dâhil olmak üzere bu tür çalışmalarda genel olarak dine yer verilmemesinin, örgütsel bir karar olduğu ileri sürülmüş ve dinle ilgili bir çözüm talebinin dile getirilmemiş olmasının, PKK'nın din karşıtı faaliyetlerinin etkisine işaret ettiği de ileri sürülmüştür.

MEDYA

Bazı katılımcılar, Rapor'da medyaya ilişkin ayrı bir başlık açılmamış olmasını eleştirmiş, medyanın Kürtlere ve Kürt Sorunu'na ilişkin kullandığı dil ve söylemin, meselenin bugünkü hale gelmesinde önemli bir rol oynadığını vurgulamışlardır. Bu bağlamda, özellikle görsel ve yazılı medyadaki nefret söylemiyle mücadelede toplumun daha duyarlı hale getirilmesinin önemine işaret etmişlerdir.

KÜRTLERİN HANGİ TALEPLERİ NE KADAR MAKUL? (TALEPLERİN ANALİZİ)

2008 Raporu'nda yer alan taleplerin tartışıldığı bölümlerde, katılımcıların doğru ve yeterli bilgiye sahip olmadıkları için içine düştükleri sıkıntılı durum çok bariz biçimde ortaya çıkmıştır. Çok farklı siyasi eğilimlerden katılımcılar, bu bölümde, adeta vicdanları, adalet telakkileri, hakkaniyet duygusu ve düşünceleri ile siyasi önyargıları arasında zaman zaman bocalamış ve meramlarını ifade etmekte zorlanmışlardır. Nitekim aşağıda sıralanan değerlendirmelerde de, söz konusu psikoloji kendini ele vermektedir. Ancak, çelişki gibi gözükse de bu tablonun, aslında, toplumsal vicdanın ve sağduyunun eseri olduğunu bilmek gerekir. Her şeye rağmen, bir katılımcının gayet yerinde vurguladığı gibi, bu toplantılarda, Rapor'daki siyasi önerilerin dahi büyük bir serinkanlıkla uzun uzadıya tartışılabilmesi ve çok büyük duygusal tepkiler verilmemiş olması, toplumda var olan demokratik olgunluk düzeyini de göstermektedir. Çözümün de, bu demokratik tartışmalardan çıkacağını elbette unutmamak gerekmektedir.

Katılımcılar, Kürtlerin taleplerinin kabul edilebilirliği/edilemezliği ekseninde kendilerine yöneltilen sorular çerçevesinde şu değerlendirmeleri yapmışlardır:

Sorunun çözümü için en hayati olan talepler, gerçekleştirilmesi, uygulanması en zor olan talepler olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna göre, sorunun çözümü için en önemli ve öncelikli sorun, PKK'nın silahsızlandırılması ve anayasal ve yasal reformların bir an önce gerçekleştirilmesidir. Ancak bu, devletin zihniyetini ve vatandaşa olan yaklaşımını, algısını değiştirmesi demek olduğu için hayli çetrefil ve gerçekleştirilmesi zor bir taleptir. Buna karşılık, gerçekleştirilmesi daha kolay olan talepler, ekonomik ve sosyal reformlardır. Aynı şekilde, mayınlı arazilerin temizlenmesi ve istihdam için açılması, nispeten daha kolay gerçekleştirilebilir talepler olarak kabul edilebilir. Keza parlamento içi siyaset de bu konuda daha ılımlı yaklaşılacak talepler arasında sayılabilir. Ama bu reformlar da, sorunun çözümü için en son sıralarda olan reformlardır. Kaldı ki, bu talepler dahi hükümetlerin bölücülükle yaftalanmaktan korkup gerçekleştirmekte tereddüt edebilecekleri taleplerdir.

Toplumda yaygınlaşmakta olan ayrımcılığı, çözüm yolunda göz ardı etmemek gerekmektedir. Çünkü toplumsal bir diyalog süreci olmadan, çözümün tepeden üretilmesi pek anlamlı olmayacaktır. Kabul edilmesi zor birtakım tepkiler

ve talepler yerine, öncelikle daha ılımlı talepler öne sürülmeli, birlikte çalışmanın mümkün olduğu istemler dile getirilmelidir.

Bu raporu son on gündür farklı siyasi görüşlere sahip avukat arkadaşlarımla tartıştım. Bireysel haklar bazında demokratikleşme yönündeki taleplere genel olarak sıcak bakılıyor. Ama fiili bir ayrışma talebi olduğu için pozitif ayrımcılık, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ve Kürtçenin ikinci dil olması taleplerine karşı çıkılıyor. Ayrıca Batı'da toplanan vergilerin Doğu'ya aktarılması ve orada harcanması hoş karşılanmıyor.

İmralı'nın af kapsamına alınmasını da öneren bu raporu benimsemek mümkün değil. İçinde mutlaka işe yarar çözüm önerileri vardır. Ancak özellikle siyasi öneriler kısmına bakıldığında, bu raporun, emperyalist güçlerin ülkeyi parçalamaya yönelik siyasi müdahaleleri öncesinde toplumu ikna etme sürecinin bir parçası olarak hazırlandığı anlaşılıyor. Bu raporla toplum manipüle edilmeye çalışılıyor.

PKK'nın silah bırakması ve sicil affı gibi düzenlemeler, sadece kandırılmış veya sorunun çözümünü yanlış yollarda aramış kişiler için kabul edilebilir.

Kürtçenin seçmeli ders olmasını desteklemek gerekir. Kadınların eğitim, istihdam alanlarında bölgede geri kalmış olmaları yönündeki tespit ve talepler çok önemlidir.

Rapor'da ekonomik önerilerin dışındaki bütün öneriler güvenlik merkezli anlayışa çarpacak ve eleştirilecektir. Aynı şekilde, Rapor'da yer alan siyasal ve yasal öneriler de 'bölücülük' suçlamasıyla karşılaşmaktan kurtulamayacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Bölgesel Değerlendirmeler

Bu bölümde, toplantıların üçüncü oturumlarında tartışılan Kürt Sorunu'nun kentsel ya da bölgesel boyutu, diğer bir ifadeyle, yerele yansımaları ele alınacaktır. Bu amaçla, katılımcıların şahsında genel olarak toplumun, yakınındaki Kürtlerle ilgili algıları ve düşünceleri, onlardan yana duydukları rahatsızlıklar, onlarla yaşadıkları sorunlar; aynı şekilde, buralarda yaşayan Kürtlerin karşılaştıkları sorunlar, diğer insanlarla ilişkileri, karşılıklı önyargılar ve benzeri hususlar tartışılmıştır.

Kürt Sorunu'nun ülkenin değişik yerlerinde yerele yansımalarını sağlıklı bir biçimde görebilmek için, bu konuyla ilgili oturumlar, belirli konular/başlıklar etrafında düzenlenmemiştir. Başka bir anlatımla, herhangi bir yönlendirme yapılmaksızın bir tür serbest tartışma yapılmasının, katılımcıların önceliklerinin ve duyarlılıklarının doğru tespit edilmesi açısından daha yararlı olacağı düşünülmüştür. Bu nedenle, yapılan tartışmalar, katılımcıların en fazla üzerinde durdukları konulardan hareketle birtakım başlıklar halinde sınıflandırılarak aktarılacaktır.

“SORUN BİLİNMIYOR”

Kürt Sorunu'nun ülke genelinde hâlâ yeterince ve doğru bir biçimde bilinip bilinmediği, tartışma konusu olmaktan çok, sıkça dikkat çekilen hususlardan biri olmuştur. Sorunla ilgili doğru bilgilere sahip olunmadığı için sağlıklı analizler yapılamadığı ve buna bağlı olarak da sorunun çözümüne gerçekten katkı sağlayacak öneriler geliştirilemediği düşüncesi, önemli ölçüde kabul görmüştür. Özellikle bazı Kürt katılımcılar, sorun devletin anlattığı biçimde, sadece bir terör problemi olarak görülüp algılandığı için, kendilerinin anlattıkları her şeyin önyargıyla dinlenmesinden ve sürekli olarak örgüt yandaşı olmakla suçlanmaktan yakınmışlardır. Bu serzenişlere karşılık olarak, bazı katılımcılar, sorunun Batı'ya iyi anlatılması gerektiğinden söz etmiş ve bu konuda, özellikle kanaat önderlerine büyük görev düştüğünü vurgulamışlardır. Söz konusu katılımcılara göre de, Batı'da yaşayan insanların bu sorunu tüm boyutlarıyla anlayabildikleri söylenemez. Bu nedenle, Batı'da yaşayan insanlara sorunun iyi anlatılması ve ortak bir üslubun geliştirilmesi gerekmektedir.

Bu çerçevede, bir katılımcının şu sözleri, üzerinde muhakkak düşünmeyi gerektirmektedir:

Burada sadece şehitler biliniyor. Kürtler yok sayılıyorlar. Zaten buradaki Kürtler de çoğunlukla asimile edilmişler veya fazlasıyla kadrajın dışında yaşıyorlar. Buralarda Kürt demek terörist demektir, Kürt Sorunu'nu çözmek demek de, terörü bitirmek demektir. O yüzden buralarda sorunun iyi anlatılması gerekiyor.

Bir başka katılımcı ise, aynı gerçeği, bir başka bölgemizle ilgili olarak şu şekilde dile getirmiştir:

Karadeniz halkı oradaki sorunu bilmiyor. Askere gönderdiği oğlu teröristler tarafından öldürülünce sorunla karşılaşılıyor ilk kez. Bölgedeki insanlar daha fazla araştırma yaparak elde ettikleri bulguları toplumun geneliyle paylaşmalı, sorunu daha iyi anlatmalılar.

Öte yandan, İzmir ya da Mersin gibi yoğun Kürt göçü almış şehirlerin özel olarak ele alınması gerektiği üzerinde çokça durulmuştur. Çok daha derin ve karmaşık sorunların yaşandığı bu kentlerde yaşayan insanların sorunlarının çözülmesinin, Kürt Sorunu'nun veya benzer sorunların çözülmesi açısından öncelikli önem taşıdığı ileri sürülmüştür. Bir arada ama her geçen gün birbirlerinden koparak yaşayan bu insanların arasında uygulanacak özel diyalog projelerine ihtiyaç olduğu vurgulanmıştır.

DİL VE ÜSLUP

Özel olarak gündem konusu yapılmamış olmasına rağmen, dil ve üslup sorununa neredeyse tüm toplantılarda fazlasıyla dikkat çekilmiştir. Bu değerlendirmeler, bazen kimi katılımcıların sözleri üzerine ama çoğu zaman medyanın, siyasi liderlerin ve özellikle sorunun tarafı olarak öne çıkan aktörlerin çeşitli yaklaşım ve ifadelerinden ötürü yapılmıştır. Bu çerçevede katılımcılar, bazen birbirlerini karşılıklı olarak uyarılmış ve eleştirmiş, bazen de sorunun taraflarına ciddi eleştiriler yöneltmişlerdir. Dil ve üslup başlığı altında sıralanabilecek bazı değerlendirmeler şu şekilde özetlenebilir:

Hem üsluptan söz etmek hem de 'özgürlük savaşçıları' gibi ifadeler kullanmak bağdaştırılmaz. Bu dil ve söylemle, örneğin iki şehit gelmiş İzmir'in sokaklarında ancak çatışmayı körüklersiniz.

SORUNUN TOPLUMSALLAŞMASI

Uzun yıllar Kürt Sorunu, devlet ile Kürtler, hatta Kürtlerin de sadece bir kısmı arasındaki bir sorun olarak değerlendirilmiştir. Toplum, köyüne/kentine gelen asker cenazeleri vesilesiyle bu sorunla yüzleşmeye başlamış ve doğal olarak da sorunu bir terör ve güvenlik sorunu olarak algılamıştır. Ancak bu durum, Türkiye'deki Kürtler ile diğer insanlar arasındaki ilişkileri fazla etkilememiştir. Bir başka ifadeyle, sorun topluma mal olmamış, toplumsallaşmamıştır. Aradan geçen bunca zaman, gelişen iletişim teknolojisi ve değişen şartlar dolayısıyla toplum, sorun hakkında daha fazla bilgi edinmeye ve sorunu tartışmaya başlamıştır.

Özellikle zorunlu göç, sorunu tüm ülke sathına yaymıştır. Ülkenin diğer bölgelerine göç eden Kürtlerle karşılaşma, sorunun toplumsallaşması sürecini iyiden iyiye hızlandırmıştır. İki taraf açısından da, pek de gönüllü olmayan, hatta tam tersine biraz da zorunlu olarak gündeme gelen bu karşılaşma, bir süre sonra karşılıklı olumsuz duyguların gelişmesine ve giderek nefretin derinleşmesine yol açmıştır. Özellikle Adana, Mersin, İzmir gibi yerlerde söz konusu olumsuz duygu ve düşünceler, gittikçe nefrete ve düşmanlığa dönüşmektedir. Bu tür kentlerdeki katılımcıların büyük kaygılar taşıdıkları hemen fark edilmektedir. Bu endişe ve korkuları çarpıcı bir biçimde ortaya koyan bazı örnekler olarak şu ifadeler üzerinde durmak gerekmektedir:

Mersin'de yerli halk ile Kürtler arasında bir duygu kırılması yaşandığı ve karşılıklı önyargılar olduğu için, bir arada yaşama giderek zorlaşmakta ve halkların birbirlerine karşı düşmanlıkları artmaktadır. Mersin'de, çatışmalarda birinci derece yakınına kaybeden 400 Kürt, 200'ün üzerinde de ölen asker ailesi var. Böyle bir ortamda iki halkın birlikte yaşaması daha da zorlaşmaktadır. Hatta Türkiye'de bir Türk-Kürt kavgası çıkacaksa, bunun Mersin'den çıkacağı öngörülebilir. Nitekim Mersin'de çocukların kendi arasındaki kavgadan dolayı Kürtler ile Araplar karşı karşıya geldi ve 30 Kürt, güvenlik gerekçesiyle tahliye edildi.

Bu bölgelerde yaşananlar, sosyoekonomik dönüşümle de alakalıdır. Özellikle son bir buçuk yılda, ekonomik kriz kent yoksullarını olumsuz etkiledikçe, bu durumun nedeni Kürtlermiş gibi algılanıyor. Kürtler en alt tabakayı oluşturdukları için, en düşük ücreti onlar kabul ediyorlar ve o işlerde onlar çalışıyorlar. Daha eğitilmiş oldukları için aslında o işlere tenezzül etmeyen kent yoksulları ise, kriz ortamında o işlerde çalışmak isteyebiliyor ama bu kez de Kürtleri kendilerine rakip olarak görüyorlar. Bunun sonucunda da Kürt işçilere, Kürt hamallara saldırılar oluyor.

Ege'de birkaç linç olayı oldu ama her tür kışkırtmaya rağmen Türk-Kürt çatışması olmadı. Eğilim ile olgu birbirine karıştırılmamalıdır. Örneğin, İzmir'de insanların silahlanıp çatışması yoktur ve olmaz. İzmir'de insanlar tepkisini sokakta ortaya koymaz, cama bayrak asar, en fazla camdan bağırır. O yüzden de İzmir'in duvarlarına bakmak lazım. İzmir'de duvarlara yazılan yazılar genellikle hemen boyanır. Ama son zamanlarda silinmeyen bir yazı var: Türkçü Toplumcu Buduncu Derneği'nin "Dünya Türk olsun" yazısı, askeri kışlalardan otoban ayaklarına kadar yazıldı ve beş yıldır bir tek bu yazıya dokunulmadı.

Esasen toplumda Türk-Kürt çatışması yoktur ancak bu, sürekli olarak kışkırtılmaktadır. Altınova, Seferihisar, Kemalpaşa gibi pek çok yerde yaşanan olaylar hep bunun göstergeleridir. Örneğin, Seferihisar'da Arap kökenli Diyarbakırlı bir aile, arabada hareketli bir Kürtçe parça dinlerken astsubay gelip hakaret etmiş, ardından kavga çıkmış ve üç-dört bin kişi üç kişinin üstüne yürümüştür. Kaymakam ise "Teröristleri kontrol altına aldık" şeklinde açıklama yapmıştır. Aynı şekilde, Torbalı/Pancarlı'da iki genç, bir kız yüzünden kavga ettiler ama biri Türk, diğeri Kürt olduğu için bayraklar asıldı. Kemalpaşa'da kiraz döneminde açılan bir ihaleyi bir Kürt aldı; 300-400 ülkücü, adamın üzerine yürüyüp linç etmeye çalıştılar. Doğrudur; Ege'de somut bir Türk-Kürt çatışması yoktur ama bunun en büyük sebebi, aslında mekânsal ayrışma, gettolaşmadır. Yani karşılaşma sürekli değil. Metropoller çok yalıtılmış durumda. Sorun, komşu olduğunda başlıyor. Normalde zaten bizim Türkler ile Kürtler arasında bir sorun yoktur. Kız alıp kız vermişiz, cumhurbaşkanımız Kürt olmuş.

KARŞILIKLI ÖNYARGILAR VE ALGI PROBLEMLERİ

Yuvarlak masa toplantıları, farklı eğilimlere ve birikimlere sahip katılımcılarla gerçekleştirildiğinden, bu toplantılarda hem oldukça zengin tartışmalar yapılmış hem de Akdeniz, Ege ve Karadeniz bölgelerinde yaşayan insanların genel değerlendirmelerinin nasıl olduğu, hangi gelişmeleri hangi bakış açısıyla gördükleri konusunda çok öğretici bilgilerin derlenmesi mümkün olmuştur. Dahası, katılımcılar, kendi kendilerini de çok rahat eleştirmeyi başarmışlardır. Bu sayede, toplumda var olan karşılıklı önyargıların belirlenmesi de hayli kolaylaşmıştır. Var olan ve derin kaygılar uyandıran bazı önyargıları şu ifadeler yeterince ortaya koymaktadır:

Bu toplantılara katılanlarla, bu şehirlerin ve bölgelerin düşüncesini tespit etmek mümkün değildir. Çünkü sokaktaki insanlar, bu toplantılardaki katılımcılar gibi düşünmemektedirler. Özellikle küçük illerde ve ilçelerde, soruna yaklaşım ve Kürtlerle ilgili algı çok daha olumsuz olup, yer yer linçe varan girişimler olabilmektedir. Bazı yerlerde çatışma için küçük bir kıvılcım yetmektedir. Kahve sohbetlerinde insanların ne kadar ürkütücü düşünceler içerisinde oldukları görülebilmektedir. Bunların sonucu olarak, Söke başta olmak üzere birçok yerde yaşayan Kürtler, Kürtlüklerini saklama gereği duymaktadırlar. Kürtlere yönelik bu kadar olumsuz duygularla daha önce hiçbir dönemde karşılaşmadığını bilmek gerekir. Türkiye’den Almanya’ya göç eden insanlar, Almanya’da gördükleri kötü muamelelerin aynısını şu anda Kürtlere yapıyorlar. Almanlar oraya göç eden Türkler hakkında, “geldiler işimizi elimizden aldılar” diye düşünüyorlardı, şimdi de bazı bölgelerimizde Kürtler için aynı şeyler söyleniyor. Örneğin İzmir’de Türkçü Toplumcu Buduncu Derneği adlı bir dernek, Kürt nüfus artışının önlenmesi gerektiğini söyleyip, Kürtlerin devlet eliyle kısırlaştırılmasını isteyebilmiştir. Bayrak mitingleri sırasında söz konusu dernek mensupları duvarlara “DTO” (Dünya Türk Olsun) sloganları yazdılar. Haklarında davalar açıldıktan sonra derneklerinde yapılan aramalarda ruhsatsız silah ve belgelerde usulsüzlük bulununca dernekleri kapatıldı. Davaları halen devam etmektedir.

Hak ihlallerini dile getirenler, toplumda hep Kürt ve DTP’li olarak, devlet katında ise, her zaman bir örgüt üyesi olarak görülmektedirler. Örneğin her Batmanlının ya PKK’lı ya da Hizbullahçı olduğu düşünülmektedir.

Batı’da Kürtlere ilişkin bir ‘yük’ algılaması var. Kürtlere devletin verdiği 3-5 liraya karşı, “biz de yoksuluz neden onlara veriliyor?” gibi düşünüyorlar ya da kendilerini Kürtlerin kaçak kullandığı elektriğin parasını ödeyen ‘enayi’ vatandaşlar olarak görüyorlar.

Mevsimlik işçiler, Yozgat’a veya Karadeniz’e sokulmamakta, kimlik kontrolünden geçirilmektedirler.

Örneğin, Ege’de yaşayan orta sınıf ve altı aileler, komşularının Kürt olmasını ve çocuklarının Kürt çocuklarla oynamasını istemiyorlar. Ancak çocuklarının Kürt çocuklarıyla oynamasını istemeyenlerin de bir gerekçesi var. Mesela çocuklar kavga ettiğinde Kürt çocuğun ailesinden 25 kişilik bir grup evinize geliyor. Batı’da böyle geniş aileler yok ve insanlar bu yüzden can güvenliklerini tehdit altında görüyorlar.

Bölgeden hükümete öneriler yapmak kolay; aslında, Türkiye’den hükümete öneriler geliştirmek zordur. Çünkü sadece Türklerde değil Kürtlerde de ciddi algı sorunları var. Örneğin, ben İzmirli’yim, sol bir gruptan geliyorum ve bugüne kadar da Kürt arkadaşlarla hep birlikteydik. Tanıdığım Kürtlerde hiç değişmeyen bir husus var: aşırı duygusallık ve alınganlık. Çözümüne inanan Kürt arkadaşların da bu konuda bir rehabilitasyona ihtiyacı var.

Bunlara karşılık, Türkiye’nin batısında yaşayan Kürtler, Türklerin artık kendilerini hiçbir zaman anlayamayacaklarından korkmaktadırlar. Kürtlerle toplumun geri kalan kısmı arasındaki duygusal kopuşu, genç bir Kürt katılımcının şu sözleri çarpıcı biçimde ortaya koymaktadır:

Ortamı germemek adına, hep Kürtlerden uzlaşmacı olmaları bekleniyor. Ancak bu benim için pek olası değil artık. Savunma pozisyonunda olmak, karşı tarafın hassasiyetine duyarlı olmak istemiyorum. Bu bana artık ağır geliyor.

Bu hissiyata hak veren bir katılımcı, toplumun Kürtlerden uzlaşmacı olmalarını beklemesinin eşitlikçi olmayan bir tutum olduğunu belirtmiştir:

Nasıl olur da birilerine hak veriyormuş pozisyonunda görürüz kendimizi? Biz kimiz de hak veriyoruz Kürtlere? Tabii, Kürt kardeşlerimizin de güven veren bir davranış içerisinde olmaları lazım. Öte yandan, milliyetçilerin, ulusalcı solcuların ve Müslümanların bir kısmının aynı tepkiyi göstermeleri, bir başka ifadeyle, bu kadar farklı düşüncelerin sahibi insanların bu noktada bu kadar birleşebilmeleri şaşırtıcıdır.

Karşılıklı önyargıları ortaya koyan örnekler çoğaltılabilir ancak yukarıda sıralananlar dahi, Kürt Sorunu, Kürtlerin sorunları ya da talepleri etrafında ciddi bir imaj ve algı sorunu olduğunu ortaya koymaya yetmektedir. Nitekim SETA&Pollmark tarafından Ağustos 2009’da yapılan *Türkiye’de Toplumun Kürt Sorunu Algısı* başlıklı araştırmanın bulgularına göre, Kürtlerin %59’u Kürtlerin ayrı bir devlet kurmak istemediklerini söylerken, Türklerin %71,3’ü Kürtlerin ayrı bir devlet kurmak istediklerine inanmaktadır.⁵

Yuvarlak masa toplantılarında dile getirilen kaygılar ve karşılıklı önyargıları ele veren değerlendirmeler, sorunla ve Kürtlerle ilgili bilgilerin önemli ölçüde medya temelli olduğu ve aslında ciddi bir sağlıklı ve doğru bilgi sorunu olduğunu da göstermektedir. Bu yüzden, söz konusu önyargıların yıkılabilmesi ve sorunun doğru biçimde anlaşılabilmesi için, karşılıklı olarak doğrudan gözlem ve iletişime geçilmesi, dezenformasyona ve manipülasyonlara son verilmesi büyük önem taşımaktadır. Bununla birlikte, toplumda sağduyunun hâlâ kayda değer ölçüde varlığını

5 SETA&Pollmark, Türkiye’nin Kürt Sorunu Algısı, SETA Yayınları, Ankara, 2009, s. 109-111. Araştırmanın tam metnine <http://www.setav.org/Ups/dosya/8523.pdf> adresinden de ulaşılabilir.

koruduğunu da not etmek gerekir. Örneğin, Trabzon toplantısının yapıldığı dönemde, Trabzonspor Kulübü Başkanının maç öncesinde Diyarbakır Büyükşehir Belediye Başkanını ziyaret etmesi, her iki şehrin de yerel medyasında son derece olumlu yer almış ve iki şehir halkı tarafından oldukça sıcak karşılanmıştır.

Bu çerçevede, Ege bölgesinde Kürtlere karşı ciddi bir ayrımcılık geliştiği kabul edilmekle birlikte, katılımcılar genel olarak, birtakım odaklar tarafından kışkırtılmadığı sürece toplumsal çatışma olmayacağını düşünmektedirler. Bununla beraber, soruna empatiyle yaklaşmayı başarmanın şart olduğu vurgulanmakta ve Kürtlere yönelik baskılara ya da onları rahatsız eden uygulamalara, Kürt olmayanların Kürtlerden önce karşı çıkmasını, tepki göstermesini sağlamanın gerekli olduğuna işaret edilmektedir. Ege bölgesinde yaşayan bir milyon Kürt olduğuna, bir kısmının iki katlı evleri ve dükkânları olduğuna, buna rağmen 'bölücü' diye yaftalandıklarına değinen katılımcılar, bu insanların 'bölücü' olsalar bu evleri buralara yapmayacakları ve buralarda yaşamayı tercih etmeyecekleri konusunda toplumu ikna etmek gerektiğini düşünmektedirler. Muğlalı katılımcılar, sorunun bu boyutuyla ilgili olarak, üzerinde düşünmeye değer değerlendirmeler yapmışlardır:

Muğla'da Mustafa Muğlalı'nın adının önemli bir iş hanına verilmesine karşı çıktık ve bu ismin kaldırılmasıyla ilgili olarak yazılarla ve televizyon programlarıyla kamuoyu tartışması başlattık, ayrıca Belediye'ye başvuruda bulduk. Empati kültürüyle tanışmamız gerekiyor. Mustafa Muğlalı ismine karşı çıkmamızın sebebi de empatiydi. Batı'da yaşayan insanlar empati yapmadığı sürece, her zaman çok ciddi sorunların ortaya çıkması ihtimali vardır.

İslami kesimden bir katılımcının aşağıdaki sözleri, sadece içtenliği açısından değil, hem önyargıların varlığı boyutları hem de çözümün adresini göstermesi bakımından ayrıca dikkate değerdir:

Bilinçaltında Kürtlere ilişkin bir algı oluşmuştur. Bilinçaltı tedavi edilmedikçe sorunun çözümü zor olacaktır. Halkların çatışmasını engellemek üzere, Kürt algısına ilişkin bu bilinçaltının nasıl değiştirilebileceği düşünülmelidir. Ben öğretmenim; geçtiğimiz günlerde yine bir öğretmen arkadaşımın anlattığına göre, bir dolmuş şoförü, bir kadını ve erkeği, Kürtçe konuştukları gerekçesiyle dolmuştan indirdiğini söylemiş kendisine. Bir başka öğretmen arkadaşım, bütün Kürtlerin terörist olduğunu ve imha edilmeleri gerektiğini düşünüyor. Aslında bu tür yaklaşımlar toplumun genelinde var. Böyle bir algı var bilinçaltında. Ben bunu kendi annemde, kardeşimde de görüyorum. Artık Kürtlerden söz edilirken "biz" ve "onlar" ifadeleri kullanılmaktadır. Oysa hepimiz aynı toprakların insanları değil miyiz? Dağa çıkanla askerde olanın aynı ailenin ferdi olduklarını görmedikçe, bu sorunu çözemeyiz.

KÜRTLERE YÖNELİK AYRIMCILIKLAR, BASKI VE SALDIRILAR

Yuvarlak masa toplantılarında, Doğu ve Güneydoğu bölgelerimizden diğer yerlere göç etmiş Kürtlerin, sırf bu kimlikleri yüzünden çeşitli ayrımcılıklara tâbi tutuldukları, hatta yer yer ağır baskı ve saldırılara maruz kaldıkları yolunda çeşitli görüşler ve iddialar da ortaya atılmıştır. Daha çok insan hakları alanında çalışan ve çoğu da Kürt olmayan katılımcılar tarafından dile getirilen bu soruna dair görüşler, sadece özel şahısların değil, kamu kurum ve yetkililerinin de Kürtlere karşı ayrımcılık yaptığını; bu ayrımcılığın, yaşamın her alanında, istihdamda, eğitimde, barınmada ve kamu hizmetlerine ulaşmada mevcut olduğunu sergilemektedir. Dile getirilen iddialar ve verilen örnekler, hükümetin konuya acilen müdahale etmesi gerektiğini göstermekte; hem ayrımcılık yapanları cezalandıracak, hem ayrımcılığa uğrayanların mağduriyetlerini giderecek, hem de gelecekte benzer uygulamaların önünü kesecek yasal düzenlemeler yapılmasının şart olduğuna işaret etmektedir:

Bazı bölgelerimizde özellikle Kürt üniversite öğrencilerine karşı bir nefret ve düşmanlık var. Bu tavra yer yer Emniyet teşkilatında da rastlamak mümkündür. Örneğin, geçtiğimiz yıllarda Afyon Kocatepe Üniversitesinde Kürt öğrenciler saldırıya uğradılar. Keza Muğla'da üniversite öğrencisi bir kız, Kürt olduğu için kendisine hakaretler yapılarak dolmuştan indirildi. Buca'daki özel yurtların bazılarında, "Kürt öğrenci almıyoruz" denilerek reklam yapılmaktadır.

Kürtlere yönelik ayrımcılık ve nefretin, bizzat bu ayrımcılığı önlemekle görevli kurumlar eliyle yapılması, kuşkusuz kaygıların artmasına ve toplumsal çatışmanın tırmanmasına yol açmaktadır. İzmir başta olmak üzere Ege bölgesinde gittikçe tırmandığı ileri sürülen Türk-Kürt geriliminin kaynağına da işaret eden bazı örnekleri şu şekilde özetlemek mümkündür:

Bazı bölgelerimizde, Kürtlere gayrimenkul satmama yaklaşımı vardır. Hatta Kürtlere gayrimenkul satma, adeta ihanet olarak görülmektedir. Bu çerçevede, örneğin İzmir Çandarlı'da Kürtlere ne arazi ne de ev satışı yapılmaktadır. Özellikle pazarcılık yapan Kürtlerin satış yapmasını bizzat Belediye ve jandarma engellemeye çalışmaktadır. Yine bu kapsamda, Çandarlı'da jandarma ilçenin giriş ve çıkışında kimlik kontrolü yapmaktadır. Aynı şekilde, İzmir'in Kemeraltı semtinde çay ocağı işleten bir Kürt vatandaşımızın çay ocağının etrafında günlerce sivil polisler dolaşmış ve çevredeki insanlara çaycının PKK'lı olduğunu ve onunla alışveriş yapmamalarını söylemişlerdir. Benzer şekilde, İzmir Kadifekale'de Kürt

çocuklara uyuşturucu verilmekte, polis ise çocukların uyuşturucu ve hırsızlık çetelerine katılmalarına, onları siyasetten uzak tutacağı düşüncesiyle adeta göz yummaktadır.

Yine İzmir'deki Kürtler, sokakta geleneksel kıyafetleriyle gezmek istediklerinde sosyal baskıya maruz kalmaktadırlar. İnsanların kimliğinde Mardin, Tunceli isimlerini görünce polisler ayrımcılık yapmaktadırlar. Söz konusu ayrımcılık artık toplumsallaşmakta, tabana da yayılmaktadır. Araplar da Kürtlerle karıştırılıp ayrımcılığa uğramaktadırlar. Bu yüzden nüfus kaydını Batı'daki illere naklettiren çok sayıda insan bulunmaktadır. Aynı şekilde, Afyon'da Arapça ya da Farsça konuşan mülteciler, Kürt zannedildikleri için sokakta ciddi tacizlere, baskılara maruz kalmaktadırlar. Lise öğrencileri arasında "Türkiye'de Türkçe konuşulur canım, ne demek Kürtçe?" düşüncesinin gittikçe yaygınlaşmaktadır.

İlköğretim kurumlarında eğitim müfredatına sinmiş ve uygulamalara da açıkça yansıtılan bir ayrımcılık ve nefret söylemi var. İzmir'de ilköğretim öğrencileri, öğretmenlerinin yönlendirmesiyle, "PKK'ya ölüm" diye slogan atarak yürütüldüler. Hatta öğrencilerini toplayıp, Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı mahallelere götürerek slogan attırıp yürüten öğretmenler olduğu bilinmektedir. Benzer şekilde, bayrak asma üzerinden süren büyük bir ayrımcılık var ve bu yolla tüm toplum üzerinde baskı oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bu tür tutumlar, toplumsal ayrışmayı derinleştirmektedir.

Fazla Kürt göçü almış birçok bölgemizde Kürt-Türk çatışmasının somut bir potansiyeli bulunmaktadır. Örneğin, asker uğurlamada kocaman bayraklarla, davulla zurnayla uğurlama yapılıyor. Ve o kalabalık, sanki o anda karşısında bir Kürt bulsa linç edecek gibi davranıyor. Kürtlere karşı ayrımcılık, bazı bölgelerimizde çok ciddi boyutlara ulaşmıştır. Açılımla ve dağdan inişlerin başlamasıyla birlikte, bu ayrımcılık tavan yapmış bulunmaktadır. Bu gidişle, yasal reformlar, sosyal politikalar, ekonomik iyileştirme, anadilde eğitim vb. yöntemlerle bu sorun çözülmeyecek. Çünkü buralardaki beyaz Türklerle Kürtler arasında var olan keskin ayrımı, sırf yasal değişikliklerle gidermek mümkün değildir.

Yıllardan beri insan hakları ve demokratikleşme alanında çalışan ve Kürt olmayan bir katılımcının şu değerlendirmeleri de ilginç ve düşündürücüdür:

Şehirlerde yaşayan Kürtler ciddi bir asimilasyonla karşı karşıyadırlar. Uyuşturucu, çeteleşme ve fuhuş, Kürtler arasında çok yaygın ve buna göz yumuluyor, [bu konuda] önlem alınmıyor. Yoksulluk nedeniyle Kürtler, özellikle zorunlu göç mağdurları, bunlara mecbur kalıyorlar. Elbette popüler kültürün de etkisi var. Kentin barı, diskoteği var. Kürtlerin bu sürece sürüklenmesini hem toplum hem de devlet körüklüyor. Çok dilli hizmet anlayışı olmadığı için, gettolaşan Kürtler, devletin hizmetlerinden mahrum kalıyorlar. Göç eden Kürtlerin bölgedeki Kürtlerden çok daha derin sorunlarla karşı karşıya olduğu açık.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Çözüm Yönelik Değerlendirme ve Öneriler

Toplantıların son oturumlarında, katılımcıların sorunun çözümüne yönelik değerlendirmeleri ve önerileri tartışılmıştır. Söz konusu öneriler, bu bölümde, yine konularına göre tasnif edilerek ele alınacaktır.

SORUNUN TANIMI VE KAYNAĞI

Sorunun tanımı ve kaynağı konusunda farklı değerlendirmeler yapılmış ancak Kürt Sorunu'na bir insan hakları ve demokratikleşme sorunu olarak bakmanın, sorunu tartışmayı ve çözüm önerileri geliştirmeyi kolaylaştıracağı görüşü öne çıkmıştır. Aynı şekilde, sorunun kaynağının yalnızca PKK olmadığı, tam tersine Kürt Sorunu'nun PKK'yı doğurduğu görüşü yoğun biçimde dillendirilmiş ve Kürt Sorunu'nun demokratik çözüme kavuşturulmaması halinde, PKK silahsızlandırılrsa dahi, yeni PKK'ların ortaya çıkmasının kaçınılmaz olduğu vurgulanmıştır. Bu nedenle de, Kürt Sorunu'nu çözmek için tarihsel sürecin ele alınması ve PKK'nın ortaya çıkış nedenlerinin iyi incelenmesi gerektiği belirtilmiştir.

SORUNUN TARAFRLARI VE KÜRTLERİN TEMSİLİ (PKK VE DTP)

En yoğun tartışmaların ve dolayısıyla ayrışmanın yaşandığı konu, sorunun tarafları ve Kürtlerin temsili meselesi olduğundan, sorunun özellikle bu boyutunun çözümüne yönelik değerlendirme ve öneriler de birbirlerine taban tabana zıt yaklaşımlar içermektedir. Bu çerçevede yapılan değerlendirmeler, aşağıda özet olarak sıralanacaktır.

Kimi katılımcılar DTP'nin yanı sıra PKK'nın da Kürtlerin temsilcisi olarak muhatap alınması gerektiği görüşünü dile getirmişlerdir:

Sorunun çözümü için çağrı tek taraflı yapılmamalı ve sorunun asıl muhatapları olan PKK ve DTP görmezden gelinmemelidir. Bu açıdan, hükümetin DTP'yle görüşmemesi, dönülmesi gereken önemli bir yanlıştır. Hükümetin Kürt siyasi partileriyle ve sivil toplum kuruluşlarıyla geliştireceği diyaloglar, sorunun demokratik ve barışçı yollarla çözülmesine katkıda bulunacaktır. Sorunun, tek taraflı ve dayatmacı yollarla değil, oradaki halka birlikte ve iç dinamikler esas alınarak çözülmesi gerekir.

DTP yönetimi üzerinde son dönemlerde uygulanan baskı ve tutuklamaların, "dağdaki silahlı güçleri siyaset yapmak için ovaya indirmek amacıyla mı yoksa ovada siyaset yapan kişileri dağa çıkarmak amacıyla mı yapıldığı" konusunda kafa karışıklığı yaratmaktadır.

Kimilerine göre ise, PKK ile müzakere, aşılmaması gereken bir 'kırmızı çizgi' teşkil etmekte, Kürtlerin PKK ve Öcalan'ın muhatap alınması yönündeki talep ve ısrarları, toplumda ayrışmaya neden olmakta ve çözümün önünü tıkamaktadır.

PKK'yla aynı masada oturulmamalıdır. Çünkü hiçbir hak kazanımı silahla olmaz. PKK silahı bırakıp halkın karşısına çıkmalıdır.

Çözümün önündeki en temel engel, kırmızı çizgilerimiz. Mesela Öcalan'ın bir özgürlük mücadelesi lideri olarak görülmesi temel bir ayırım. Birinin beni buna ikna etmesi lazım. PKK burada çok temel bir ayrıştırıcı etken. Çözümün temel unsuru, terörün bu bağlamın dışına taşınmasında. Kürtler de buna hassasiyet göstermelidirler.

Suç işlemeyen tüm PKK'lılar affedilmelidir. Suç işleyen, bu işin teorisini taşeronluğunu yapan tüm PKK'lılar cezalarını çekmelidirler – başta İmralı'da yatan kişi olmak üzere.

Kürt Sorunu'nu kiminle tartışacağımız, Kürtlerin ne istediğini kiminle konuşacağımız çok önemli. Zira bölgedeki siyaset ve sivil toplum, tamamen PKK'nın hâkimiyeti altındadır. Diyarbakır'daki toplantıda dile getirilen görüşler gerçekten o kişilerin görüşleri midir acaba? Bu nedenle terör çözüldükten sonra sorunun ele alınması daha doğrudur.

Kürt aydın ve entelektüelleri bir şekilde mutlaka o bölgenin aşiret yapısına teslim oluyolar ve aşiret mantığıyla düşünmekte beis görmüyorlar. Bu açıdan, AK Parti içindeki Kürt milletvekillerinin seslerinin daha gür çıkması gerekiyor.

TOPLUMUN VE MEDYANIN SORUMLULUĞU

Sorunun kaynağı konusunda farklı görüşler olsa da, çözümün sadece devletten beklenemeyeceği, topluma da büyük görev ve sorumluluklar düştüğü noktasında genel bir uzlaşma olduğu söylenebilir. Bu konudaki görüşler, bir başka anlatımla, toplumdan ve medyadan beklentiler de şu şekilde özetlenebilir:

Bu sorunun çözümünü sadece devlete yükleyemeyiz. Sorunun çözümü, birbirimizi anlamaktan geçiyor. Batı'daki insanlar, Doğu'da neler yaşandığını gerçekten bilmiyorlar veya [anlatılanlara] inanmıyorlar; kendilerine yalan söylendiğini düşünüyorlar. Oysa yaşananlar gerçek. Dolayısıyla sorunu yalnızca devletin çözmesini beklemek yerine sivil toplum, sorunun çözümünü kolaylaştıracak bir rol oynamaya çalışmalıdır. Çünkü sorun yalnızca devlet düzeyinde değildir; toplum nezdinde de Batı'daki ve Doğu'daki insanın birbirine yabancılaşması söz konusudur. Öyle ki, Batı'da yaşayan insan, Doğu'da yaşananlara dair tamamen bilgisiz bir konumdadır, olanlara inanmamaktadır. Toplumsal düzeyde sorunun çözümü için adım atmak adına Doğu'daki ve Batı'daki insanların birbirini dinlemesini ve anlamasını sağlamak için sivil topluma büyük görev düşmektedir. Kaldı ki, toplum olarak hepimiz sorunun bir parçasıyız. Çünkü Doğu ve Güneydoğu'daki uygulamalar tüm toplum adına, hepimiz adına yapılıyor. Dolayısıyla bu sorunun çözümü adına yapılanlara ilgisiz, duyarsız kalamayız.

Her ne kadar tartışmalar, Kürt Sorunu temelinde geliyor olsa da, diğer etnik kökenlilerin sorunlarını da göz ardı edemeyiz, sadece kendimiz için demokrat olamayız. Kürtler Türklerle eşit olana kadar Kürt olacağız; kadınlar erkeklerle eşit olana kadar kadın olacağız; Aleviler Sünnilerle eşit olana kadar Alevi olacağız.

Çözüm için toplumsal mutabakatın genişletilmesi gerekiyor ve toplumsal mutabakat Meclis'teki dört partinin uzlaşmasından ibaret değildir. Kaldı ki, restorasyon dönemlerinde en geniş toplumsal mutabakat aranmazsa, dezavantajlı kesimlerin daha sonra yeterince söz hakkına sahip olması mümkün olmaz. 1923'ten beri Cumhuriyet Kürtlere, İslamcılara, komünistlere yer vermemiştir. O yüzden de, bu anlayışın anayasasının değişmesi gerekir. Geçmişin hatalarından ders almalıyız ama geçmişe de takılıp kalmamalıyız. Gerçekten ihtiyacımız olan, yeni bir toplumsal sözleşmedir. Her türden ayrımcılıkla mücadele etmeliyiz. Çünkü eşitlik bizi özgür kılar.

Toplumda gittikçe artmakta olan nefret duygusunun aşılması için öncelikle diyalogun geliştirilmesi gerekir. Bu bağlamda, medyadaki nefret söyleminin dönüştürülmesi, toplumdaki dönüşüme katkıda bulunabilir.

Halen televizyonlarda Kürtleri aşağılayan filmler gösterilmekte, "Kürtler cin-şeytan soyundandır" gibi çeşitli yayınlar, öyküler yayınlanmaktadır. Bilimsel amaç taşımayan bu gibi aşağılayıcı uygulamalara engel olunmalıdır.

Sorun aslında Kürtler değil biziz, kendisini üst kimlik olarak gören insanlardır. Sorunun muhataplarını biz belirlemeye kalkışmamalıyız. Ne var ki, biz, hem sorunu kendimiz tanımlamak, hem taraflarını ve muhataplarını kendimiz belirlemek istiyoruz. Sorunun muhatabı İmralı da olabilir, Kandil de olabilir, dış güçler dediğimiz Avrupa Parlamentosu ve benzeri kurumlar da olabilir. Bu konudaki rahatsızlıklarımız özgüven eksikliğimizden kaynaklanıyor. Ayrıca bu açılımı sadece AKP başlattı diye karşı çıkanlar var. Açılımın bugün oluyor olması, çözümün artık ertelenemez olmasından kaynaklanıyor. AKP'nin işin başında olması ise bir şanstır. On sene önce açılım olsaydı bugüne kadar çok yol alınmış olurdu.

Sorumluluk sahibi herkes, kısır çekişmeleri, ucuz oy hesaplarını bir tarafa bırakıp, tarih önünde yükümlülüğünün farkına varmalıdır. Siyasetçilerden sivil toplum örgütlerine, sendikalardan akademisyenlere kadar, bu konuda çözüm adına söz söyleyebilecek herkes ve her kesim katkı sağlamalı, elini taşın altına koyarak sorumluluğu paylaşmalıdır.

Bu toplum, otuz yıldır travma yaşıyor ama milletvekillerinin, bürokratların, bakanların, askerlerin çocukları bölgede askerlik yapmadığı için sorun çözülüyor. Karar vericilerin çocukları bölgede askerlik yapmaya başladığında sorun kısa sürede çözülür.

Çözüm sürecinde, aidiyet olarak "insan olma" ortak paydası ön plana çıkarılmalıdır. Etnik köken vurgusu her zaman ayrıştırıcı, ötekileştirici olmuştur. Hiçbir aidiyetimiz, insan olma ortak paydamızın önüne geçmemelidir.

Kürt Sorunu'nun tartışılmasını engelleyen bütün anayasal ve yasal düzenlemelerin iptal edilmesi için diğer sivil toplum örgütleriyle birlikte kamuoyu oluşturulmalıdır. Şiddetin devre dışı bırakılması, diğer kültür ve inançların kendilerini serbestçe ifade edebilmeleri için başta yerel yönetimler olmak üzere, daha geniş halk kitleleri, barış hareketleri içerisine çekilmelidir.

Kürt ve Türk aydınlarından bir heyet oluşturulmalı; Türkiye'nin kendi tarihi gerçekleriyle yüzleşebileceği bir ortamın hazırlanması için yapılması gereken kısa, orta ve uzun vadeli uygulamaların neler olabileceği belirlenerek başta TBMM olmak üzere, BM, AP, AİHM gibi resmi ve özel kuruluşlara bu öneriler gönderilmelidir.

'Kürt', 'terör' ve 'bölücülük' kavramları bir arada kullanıldığı için bölgemizde ciddi bir imaj sorunu var. Uzun vadede bir imaj restorasyonu yapılması gerekiyor. Bunun için Doğu ve Güneydoğu ile diğer bölgelerimiz arasında gönül köprülerinin kurulması, buradan insanların oraya gitmesi, oradakilerin de buraya gelmesi gerekiyor. Bu çabalara, toplumun üzerinde büyük bir etkisi olan cemaatlerin de katılması mutlaka sağlanmalıdır.

KÜRTLERDEN BEKLENTİLER

Yuvarlak masa toplantılarında, çözüm için topluma düşen sorumlulukların yanı sıra, Kürtlerden beklentiler ayrıca dile getirilmiştir. Bunların başlıcaları şu şekilde özetlenebilir:

Çözüm hep devletten bekleniyor. Bu ülkenin yönetiminde büyük hataların yapıldığı bir gerçek ama eğer çözüm olacaksa Türkler ve Kürtler, yani her iki taraf birlikte hareket etmelidir. Bölge insanlarının da çözüme destek olması gerekir. Bir sorun, o sorunu yaşayanlarla, mağdurlarla çözülür. Onlara rağmen olmaz. Muhatapları dikkate almadan çözüm üretmeye çalışmakla sonuç alınmaz. Çünkü mağdura rağmen çözüm olmaz. Kimse “Kandil’le görüşülsün” diyemiyor ama eğer sorun çözülecekse dağdakilerin de indirilmesi lazım.

Şiddet ‘ama’sız, ‘fakat’sız, ‘lâkin’siz terk edilmeli ve reddedilmelidir. Sorunun gündemleştirilmesinde bir işlevi olmuştur ancak bugün artık çözümün önünde engeldir. Ayrıca bir ‘Türk Sorunu’ yaratmak istemiyorsak, bunun önüne geçmeliyiz.

Bölgedeki STK’ların, şeyhlerin, tarikat liderlerinin de mutlaka bu çabalara dâhil olması ve empati gruplarının oluşturulması gerekiyor.

Sorunun çözümüne yönelik olarak söylenenlerin ve yapılanların Batı’daki izdüşümlerine odaklanılması gerekir. Örneğin Doğu ve Güneydoğu’da barışa olan özlem, bu tarafa nefret olarak yansımaktadır.

ÇÖZÜM İÇİN YENİ BİR DİL İNŞASI

Daha önce de belirtildiği üzere, dil ve üslup konusu özel bir gündem maddesi olmamasına rağmen, toplantıların neredeyse her oturumunda katılımcılar bu meseleye dikkat çekmişlerdir. Çözüme yönelik dil ve üslup eksikliğini analizler ve öneriler aşağıdaki gibi özetlenebilir:

Siyasi iktidar, süreci yönetirken sorumlu, yatıştırıcı ve genel hassasiyetleri gözeten bir dil kullanmalıdır. Bu arada, şehit ve gazi ailelerinin itirazları ve eleştirileri de “ateş düştüğü yeri yakar” sözü çerçevesinde anlaşılmalı ve mutlaka dikkate alınmalıdır.

Yeni bir dille konuşmak gerekiyor. Sadece devletin değil, Kürtlerin de mutlaka yeni bir dil oluşturmaları ve bu dille konuşmaları gerekiyor.

Çözüm için üslup önemlidir. Önemli olan, sokakta bu ortak dili oluşturmak; yoksa partiler ya da çeşitli kurumlar arasında diyalog nispeten kolayca kurulabilir. Ama sorun artık toplumun içinde. O yüzden asıl önemli olan, toplumsal ilişkilerdeki üsluptur. Devletin politikalarıyla mücadele ayrıca verilebilir. Toplumun içindeki, gündelik yaşamdaki pratiklerin öncelikle önemsenmesi gerekir.

Çözüm dili için diyalog, diyalog için de muhatap lazım. Bu anlamda genç kuşaklarla diyalog kurmak çok daha zordur. Çünkü her iki tarafta da çok keskin milliyetçilik yükseliyor. Konuşulabilecek son kuşak olan kesim, bugün sözcü olan grup, yani Osman Baydemir, Ahmet Türk, Aysel Tuğluk’tur vs. Buralarda gençler davul zurnayla askere gönderilirken, bölgede de davul zurnayla dağa gönderiliyor. Bu meselenin karşılıklı olduğunu unutmayalım. O yüzden çözüm dili, eşitlikçi bir dil olmak zorundadır.

Doğu’da sadece Kürtler yok. Eğer ayrı bir Kürt devletinin kuruluşu değil de, bu sorunun Türkiye Cumhuriyeti içinde demokratik çözümü tartışılacaksa, diğer gruplar da görülmeli ve ona göre bir tutum ve dil geliştirilmeli, çözüm düşünülmelidir.

“Kürtleri rehabilite etmek” söylemi de ötekileştirme dilidir. Dikkatli konuşmak, kimseyi incitmemek gerekiyor.

Kürtler, Sünniler, Aleviler, herkes, kendisi için özgürlük ve demokrasi istiyor. Oysa ortak mağduriyet kaynağına karşı birlikte hareket etmeyi başarmak gerekmektedir.

HÜKÜMETTEN VE DEVLET KURUMLARINDAN BEKLENTİLER

Toplantılarda çözüme ilişkin önerilerin büyük bir bölümünü, doğal olarak, hükümete yönelik olanlar oluşturmaktadır. Bazıları süreç, bazıları ise algı yönetimine dair olan söz konusu önerilerin bir kısmı, yapılması gereken anayasal ve yasal düzenlemelerle, bir kısmı da doğrudan uygulamalarla ilgilidir. Bunlar arasında en fazla öne çıkanlar ise şunlardır:

Kürt Sorunu’nda demokratik barışçı çözüm, ancak siyasi, kültürel, ekonomik vb. sosyal alanlarda, eşzamanlı olarak atılacak adımlarla mümkündür. Kürtlerin büyük çoğunluğunun istemi, siyasi ve kültürel haklar başta olmak üzere, anadilde eğitim hakkı, zorunlu göçün doğurduğu sorunların çözülmesi, tazminatların ödenmesi, ayrımsız genel siyasi bir affın çıkarılması ve dağdaki PKK’lıların gelip siyasi hayata ve topluma katılmaları için uygun yol ve yöntemlerin

geliştirilmesidir. Kürt Sorunu'nun askeri yöntemlerle çözülemeyeceği artık akli başında olan herkes tarafından kabul edilmektedir. Silahlı çatışmalar devam ettikçe, çözüm yolunda atılacak adımların başarısız olacağı bilinmektedir.

Kürt Sorunu'yla ilgili yapılan bütün siyasi ve akademik çalışmalar birleştirilmeli, sorunun tüm boyutları ve sebepleri (ekonomik, siyasi, sosyal, psikolojik, eğitim vb.) ortaya konularak, kısa, orta, uzun vadeli ve çok boyutlu bir çözüm üretilmelidir.

Seçim barajı kaldırılmalı, siyasi partiler yasası değiştirilmelidir. Bu ve benzeri yöntemlerle, hem çözüm için güçlü demokratik kanallar açılmalı hem de gerilim düşürülmelidir.

Yoğun göç alan kentlerde, illerde valilikler, ilçelerde kaymakamlıklar bünyesinde zorunlu göç mağdurlarını, KDRP ve 5233 sayılı yasa konusunda bilgilendirmek için bilgilendirme masaları kurulmalıdır. Terörden zarar görenlerin başvurularının değerlendirilmesiyle ilgili belli bir süre sınırlaması getirilmelidir. Aksi halde zarar tespit süreci olağandışı biçimde uzayabilmektedir.

Kendisi başlı başına büyük bir sorun olan ve birçok sorunun da kaynağını oluşturan koruculuk kaldırılmalı ancak korucuların istihdamına yönelik tedbirler de alınmalıdır.

Kısa vadede meraların açılması, ekonomik teşvik, hayvancılığın yaygınlaştırılması vb. ekonomik tedbirler alınabilir ancak orta vadede kültürel değişikliklerin yapılması lazımdır.

Ergenekon davası, sorunun kökeninde yatan temel faktörlerin açığa çıkarılması açısından çok önemli bir fırsattır. Ergenekon davasının sağlıklı ve adil bir biçimde sonuçlandırılması, Kürt Sorunu'nun çözümünde de önemli bir eşik olacaktır. Ergenekon'un çözülmesi, birtakım şeylerin değişebileceğine dair güçlü bir umudun doğmasını da sağlayacaktır. Üçüncü iddianamenin Güneydoğu'yla ilgili olması büyük önem taşımaktadır.

Cezaevlerinden sık sık tutuklu cenazesi çıkarken, Ergenekonculardan başı ağrıyan olsa serbest bırakılmaktadır. Hasta tutuklu ve hükümlülerin serbest bırakılmasına, hiç değilse infazlarının ertelenmesine yönelik düzenlemeler yapılmalıdır.

Genel af konusunu önemsemek ve bunu çekinmeden etraflıca ele almak gerekir. Genel af konusu göz ardı edilerek bu sorunun çözülebilmesi mümkün değildir.

Uzun vadede anayasal değişiklik, daha doğrusu yeni, sivil ve demokratik bir anayasa oldukça önemlidir; kesinlikle gündemden düşürülmemelidir.

Kürt dili, resmi dil olmadığı sürece, her yerde ve kamusal alanda kullanılabilir. Bu çerçevede, Kürtçe eğitimin tüm okullarda verilmesini öngören düzenlemeler yapılmalıdır. Bütün eğitim kurumlarında Kürt Dili ve Edebiyatı dersleri verilmelidir.

Hükümet insan haklarıyla ilgili evrensel normların içselleştirilmesi için bir çalışma yapmalıdır. Çünkü herkesin evrensel insan hakları normları konusunda asgari bilgiye sahip olması gerekir.

Demokratikleşme sürecinde, ayrımcılığın önlenmesinde ve toplumsal barışın sağlanmasında hekimler birtakım roller oynayabilirler. Örneğin, Kamu Personeli Yabancı Dil Bilgisi Seviye Tespit Sınavı (KPDS)'nda hekimlerin Kürtçe bilgisi ölçülebilir. Belli bir düzeyde Kürtçe bilen ve Kürt hastalarıyla Kürtçe doğrudan iletişim kurarak muayene ve tedavi yapan hekimlere belli bir ek tazminat ya da ilave muayene ücreti ödemesi yapılabilir. Bu tür teşvikler, hem bir özür, hem Türk tarafında somut bir teşvik, hem de ayrımcılığın önlenmesinde önemli bir dinamik olabilir.

Son dönemlerde çocuklara yönelik baskı, işkence ve tutuklamalara ilişkin eylemler, siyasi ve psikolojik ortamı germekte, taraflar arasında gelişebilecek olumlu diyalogların önünü tıkamakta, toplumda kin ve nefret tohumlarının geleceğe taşınmasına olumsuz katkı sunmakta, çatışmaları körüklemekte ve toplumu birbirinden daha da uzaklaştırarak çok olumsuz etkiler yaratmaktadır. Çatışmaların bir an önce sona erdirilmesi için eylemlere son verilmeli ve operasyonlar durdurulmalıdır.

12 Eylül 1980 tarihinden bu yana zarar gören herkesin zararları karşılanmalı, işten hangi sebeple olursa olsun atılanların tazminatları ve bugüne kadar olan maaşları ödenmeli ve işlerine dönmek isteyenler için gerekli yasal düzenlemeler yapılmalıdır.

Ayrımsız genel bir af çıkarılarak vatandaşlıktan çıkarılmış insanlarımızın sosyal, siyasal, ekonomik yaşama katılmasını engelleyen yasal düzenlemeler değiştirilmelidir.

Kürtler kadar Türklere de haksızlık yapıldı. Kürtlere vurulan sopalara Türklere kandırılarak atıldı. İleride devlet Kürtlerden özür dileycekse, kendilerini aldatmış olduğu için Türklere de özür dilemelidir.

Tüm bu sorunların kalıcı çözümü yolunda çalışmalar yapmak üzere ayrı bir bakanlık kurulmalıdır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Karar Alıcılar ve Kürt Sorunu

Ankara’da karar alıcılarla yapılan toplantıda, esasen sorunun çözümü üzerinde yoğunlaşılması hedeflenmiştir. Bu çerçevede, önce bir durum değerlendirmesi ve aktör analizi yapılmış, ardından da kamuoyuna sunulacak bir çözüm paketinin içermesi gereken asgari hususlar üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda yapılan değerlendirmeler şu şekilde özetlenebilir:

DURUM DEĞERLENDİRMESİ

Cumhurbaşkanı, Başbakan, İçişleri Bakanı ile Genelkurmay Başkanının açıklamaları, yeni bir sürece girildiğini göstermektedir. Cumhurbaşkanının “biz bir mutabakat içindeyiz” şeklindeki açıklamaları çok önemli. Ama grup açıklamalarından görülüyor ki, muhalefet partileri o mutabakatın içerisinde değiller. İktidarın, muhalefeti sürece mutlaka dâhil etmesi gerekir.

Aynı şekilde, PKK’nın yaptığı açıklamalar da, eskisinden farklı ve büyük değişiklikler içermektedir. Her şeyden önce bu değişikliklerin önemszenmesi gerekir.

Uluslararası gelişmelerin de etkisiyle olumlu bir hava var. ABD Irak’tan çıkma kararı vermiş durumda ve Irak’tan çıkarken bu ülkeyi mümkün olduğunca çatışmasız bir alan olarak bırakmak, bunun için de Türkiye’yi Irak Kürdistanı’yla yakınlaştırmak istiyor. Bu nedenle, orada PKK’nın değil ama silahların tasfiyesi gerekiyor.

Bir mutabakat oluşturulması lazım ama muhalefetin tavrı bu sürece yardımcı olmuyor. O yüzden de sivil topluma daha çok görev düşüyor.

Silahlar sustuğu zaman medya bunu genellikle görmemektedir. Sadece çatışmaların haber yapılması, ortalama vatandaşın ülkenin bölüneceği korkusuna sürüklenmektedir.

Eski Yugoslavya’da azınlıkların Tito döneminden kalma hakları var ve kendi dillerinde eğitim ve öğretim yapabiliyorlar. Öyle bir demokrasi anlayışı var ki, Kosova’da insanlar bunu yadırgamıyor, bir ayrıcalık olarak görmüyorlar. Örneğin 30 bin Türk’ün ilkokuldan üniversiteye kadar kendi dillerinde eğitim hakları var. Türkiye de, resmi politika olarak Kosova’daki Türklerin bu tür demokratik haklarını savunmaktadır. Ama sıra Türkiye’de Kürtçe anadil eğitimi meselesine geldiğinde, Kosova’da ya da Yunanistan’da, Bulgaristan’da savunulan demokratik haklar rahatlıkla unutulabiliyor.

Devletin kurumları arasında genel ve olumlu bir mutabakat olduğu anlaşılıyor. Gelinek noktadan geri dönüş yok artık. Kimsenin geriye dönme hakkı da yok, şansı da yok. Ancak iktidarın 2005’te doğurduğu beklentilerin çok gerisinde kaldığını da not etmek gerekmektedir.

1999–2004 yılları arasında yapılan demokratik açılımlar, bölge insanını ülkeye kazandırmıştır, iktidarın bölgeden destek almasını sağlamıştır. 2004’ten bu yana geçen zaman ise, büyük bir kayıptır.

AKTÖRLERİN ANALİZİ

Aktör analizinde katılımcılar özellikle kendi partilerini ve tutumlarını açıklıkla değerlendirerek, gerektiğinde eleştirerek, geçmişte yaptıkları hataları da ortaya koymuşlardır. Bu tartışmaların sonunda, tarafların bu sorunun çözümüne yönelik olarak yapacakları işleri zafer/hezimet psikolojisinden çıkartmaları gerektiği üzerinde bir uzlaşma ortaya çıkmıştır:

Herhangi bir önkoşul ileri sürmeksizin silahları bırakma önerisi, PKK açısından yeni bir siyasi çizgiye işaret etmektedir ve bu sürecin iyi ve doğru okunması lazımdır. PKK’nın dışlandığı bir süreç, PKK üzerinde etkili olmaz. O yüzden bu süreci doğru okumak zorundayız.

Murat Karayılan’ın açıklamaları,⁶ PKK’nın esas olarak silahsızlandırılmayı öne aldığını, bu yüzden de anayasa reformu taleplerini en azından şimdilik ertelediklerini, sadece yerel yönetimlerin güçlendirilmesine dair talepleri olduğunu

6 Mayıs 2009’da *Milliyet*’ten Hasan Cemal’in Murat Karayılan’la yaptığı röportajlarda dile getirilen ve PKK’nın silah bırakması, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ve kültürel hakların tanınması gibi birtakım taleplerin öne çıktığı açıklamalar kastediliyor. Daha geniş bilgi için, Mayıs 2009 tarihli gazetelere bakılabilir.

göstermektedir. Bu konuda zaten uzun zamandır Meclis'te beklemekte olan bir yasa tasarısı var ve o yüzden de radikal bir talep değil. Yani "Kürtlerin kendi kendilerini yönetmeleri gerekir" talebini şimdilik bir kenara bırakmış görünüyorlar.

PKK, şimdiye kadar silahla Türkiye'yi dize getireceğini düşünüyordu ama silahla ancak bir yere kadar gelinebildiğini ve daha öteye gidilemediğini anladı. Üstelik PKK'nın iradesi dışında ve ona rağmen Irak'ta meydana gelen gelişmeler, örgütün artık silah kullanamayacağını ortaya koymaktadır. O yüzden PKK da artık yeni bir politika belirlemek ve silahlı mücadele başlatmak durumundadır.

Buna karşılık, PKK'da bir özgüvenin gelişmekte olduğu da görülmektedir. Artık kentlerde siyasi olarak örgütlenmeyi planlıyorlar gibi görünüyor. Şimdilik anayasal reform konusunu bir kenara bırakıp PKK'nın silahlılaşmasını öncelikli talep olarak ortaya koymak ve gerisini siyasi sürecin doğal akışına bırakmak gerekiyor.

Bununla birlikte, silahla bugünlere gelen PKK gibi bir örgütün silah bırakmasının oldukça zor olduğunu göz ardı etmemek, öte yandan, inanılmaz esnek bir örgüt olduğunu da görmek gerekiyor. Devletin buna ne kadar hazırlıklı olduğu ise hiç belli değil. Aslında PKK, 1993'te de benzer bir noktaya gelmişti. Abdullah Öcalan Türkiye'ye getirildikten sonra, PKK bütün silahlı kadrolarını sınırın gerisine çekmiş, üstelik bir grubu Türkiye'ye barış elçisi olarak göndermişti. Ama bu kişiler yargılanarak cezaevine konuldu; ne geriye çekilmeye izin verildi ne de örgütten kopup gelenlere karşı olumlu bir tavır sergilendi.

PKK'lılar eskiden olsa Karayılan'ın açıklamalarını pasiflik olarak görürlerdi ama bugün onlar da silahın çözüm olmadığını farkındalar. Öte yandan, PKK'nın uzun süre dağda ve hapiste kalmış olan ve daha sonra DTP kadrolarında siyaset yapmaya çalışan mensuplarının son aylarda tutuklanması, örgütün siyasallaşmasının önünü tıkamaktadır. Bu son derece yanlış bir politikadır.

Siyasi iktidara bakıldığında, AK Parti içerisinde özgürlükçü demokrasiden yana olanlar gibi, askeri kanada daha yakın olanların bulunduğu da anlaşılmaktadır. O yüzden de iktidar partisi, dengeleri gözetme ihtiyacı duymaktadır. Ama denge hesapları, demokratik çözümden yana olmayı engellememelidir.

DTP'liler seçilmişler ve Meclis'teler. Onların temsil haklarını sorgulamak meşru değildir. Dolayısıyla çözüme yönelik çalışmalarda DTP'liler muhatap alınmalıdır. Bununla birlikte, çözüm için adım atarken PKK da, Öcalan da yok sayılmaz.

Yıllarca her yolu denedikten sonra artık güvenlik güçleri de silahın çözüm olmadığını farkına vardılar ve esas sorumluluk ve yetkinin siyaset kurumlarında olduğunu anladılar. Bu nedenle, ordunun artık inisiyatifini yavaş yavaş siyasete bırakması gerekiyor. Oysa TSK, uzun yıllar boyu, en büyük sorunlardan en gündelik meselelere kadar siyasete müdahil olan bir kurumdur.

Kamuoyunda da ciddi bir olumsuz tepki görülmemektedir. Muhalefet hâlâ fazla ümit vermese de, DTP kadroları parlamentoda siyaset yapma alışkanlığı edindiler, karşı tarafın hassasiyetini anlamaya başladılar. Gerçekleştirilebilir talepler dile getiriyorlar. Eğer Siyasi Partiler Kanunu'nda baraj yüzde 10'un altında olsaydı, DTP'liler Meclis'e daha erkenden ve daha büyük bir grupla gelebilir ve çözüm sürecine daha önemli katkılar sağlayabilirlerdi. Ne var ki, "Çözüm DTP'yle olursa da, bizim istediğimiz DTP'yle olsun" noktasına gelindi ve DTP'ye karşı operasyonlar başlatıldı. DTP'ye dönük son operasyonlar oldukça manidar. Oysa PKK gerçekten siyasallaşıyorsa, cezaevlerine konulmaları değil, teşvik edilmeleri gerekir.

Herkesin, kendi konumu açısından bir muhasebe yapması gerekiyor. PKK kendisini bu yeni sürece hazırlıyor gibi. Onlar da demokratik çözüm noktasına geldiler. Ancak siyasi irade "ne yaparsam kendim yaparım" zihniyetini ve yaklaşımını terk edemiyor.

Bu sorunun konuşulacağı yegâne merci, TBMM'dir. Bu anlamda AKP ve DTP'ye büyük görev düşüyor.

ÇÖZÜM İÇİN YAPILMASI GEREKENLER

Çözüm süreci/paketi iki şekilde düşünülebilir. İçinde silahlılaşmadan haklara kadar her şeyin olduğu bir çözüm paketi veya en üst siyasi yetkililerin çözümün ana unsurlarını deklare etmeleri, çok netleştirmemeleri ve bunun süreç içerisinde izlenmesi. Birincisi ideal olanıdır. Ama bu, Türkiye gerçekliğinde ideal çözüm olarak görünmüyor. İkincisi daha makul gibi gözüküyor.

Bu sorunun çözülebilmesi için, siyasal iktidarın risk alması gerekir. Siyasal iktidarın denge siyaseti gütmeyen, demokrasiye inanarak demokratik açılımlarla sorunu çözmesi gerekir.

Yeni anayasada Kürtleri ve kültürlerini içeren, onların kimliklerini tanıyan ve Kürtçe eğitime yönelik düzenlemeler yapılmalıdır. Bu kapsamda, üniversitelerde Kürdoloji enstitüleri kurulmalı ve Kürtçenin geliştirilmesinin yolları açılmalıdır.

Bir tür lobcilik yapılması; sürecin tıkanığı noktada devreye girilmesi gerekir. Bunun için de öncelikle sürecin dilini belirlemek gerekir. Bu süreçte zaman zaman DTP ve AK Parti'yi uyarmak; CHP ve MHP çevresinde olan yapıcı kişileri de sürece çekmek lazımdır. Bu çerçevede;

- Reformlara devam edilmeli;
- Anayasal vatandaşlık tanımı esas alınmalı;
- Kürtçenin önündeki bütün engeller kaldırılmalı;
- Ergenekon davası, bölgeyi de içine alacak şekilde sonuçlandırılmalı;
- PKK'nın silahsızlandırılması üzerinde yoğunlaşılmalı;
- Koruculuk kaldırılmalıdır.

Bu sorunun anormalleşmesinde Kürtlerin bir mesuliyeti yok ama normalleşme sürecinde Kürtler temel aktördür. Temel sorun aslında demokratikleşmedir.

Devlet ve Kürtler arasında temel bir güven problemi var. Güven ortamının oluşturulması lazım. Bunun ötesinde, Türkiye'nin kendisiyle hesaplaşması lazım. Ergenekon davası da bu nedenle önemlidir. Bu hesaplaşmanın mutlaka sonuçlandırılması gerek. Aksi halde ne Kürt meselesi ne herhangi başka bir demokratikleşme sorunu çözülebilir.

Çözüm için tek zemin siyasettir. Ama bunu gerçekleştirecek bir ortamın ve doğru zamanın olması gerekir. Önceliklerin de doğru belirlenmesi lazım. Bu üç parametre varsa çözüm gerçekleşebilir. Önce, taraf olan aktörlerin ne yapabileceklerini, nasıl katkıda bulunabileceklerini belirlemeleri gerekir.

Medyanın da çözümün tarafı ve bir parçası olması gerekir.

Sonuç ve Değerlendirme

Değişik bölgelerde, farklı çevrelerden katılımcılarla yapılan toplantılar, genel olarak, Batı'da yaşayan ve Kürt siyasi hareketlerinin içinde aktif olarak yer alan Kürtlerin, Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde yaşayan ve benzer pozisyonlarda bulunan Kürtlere nazaran daha uzlaşmaz bir perspektife, daha keskin görüşlere ve daha sert bir dil ve söyleme sahip olduklarını göstermektedir. Benzer bir biçimde, Batı'da yaşayan Kürt olmayan vatandaşların birçoğunun Kürt sorunu konusunda son derece sınırlı bilgilere sahip olduğu, bu bilgilerin de büyük ölçüde yanlış olduğu gözlenmiştir. Daha önemlisi, bu bilgisizlik ya da yanlış bilgiler, söz konusu katılımcıların, Kürtlere karşı önyargılı ve kimi zamanlarda da öfkeli tutumlar takınmalarına yol açmaktadır. Bu gözlemler, esasen, toplumda ayrımcılık ve nefretin gittikçe arttığını ve müdahale edilmediği takdirde, bir düşmanlığa ve çatışmaya dönüşme tehlikesiyle karşı karşıya kalabileceğimizi göstermektedir. Bununla birlikte, söz konusu toplantıların en büyük yararı, aynı şehirlerde ikamet etmelerine rağmen birbirleriyle görüşmeyen farklı kesimlerden insanların bu sorun üzerinden karşılaşmalarını ve tanışmalarını sağlaması olmuştur. Nitekim katılımcılar da, bu vesileyle en azından birbirlerini dinleme ve kendi ezberlerini gözden geçirme imkânı ve fırsatı bulduklarını belirtmişlerdir.

Hükümetin gerçekleştirdiği reformlara, açılım sürecine en çok karşı çıkanların dahi ciddi itirazlarda bulunmaması, açılım sürecinin, siyaset ve medya dünyasının ileri sürdüğünün tersine, toplum tarafından çok da yanlış bulunmadığını, hatta herkesin artık bu sorunun bir an önce bir şekilde çözülmesini istediğini göstermektedir. Nitekim pek çok katılımcı, yetkililerin halka yıllar boyu doğruları söylemediğinden yakınarak, sorunun, bir halkın doğal, insani, siyasi, sosyal ve kültürel haklarının gasp edilmiş olmasından kaynaklandığını toplumun çok geç kavradığını vurgulamıştır. Bu çerçevede, sorun başından itibaren açıklıkla ortaya konulsaydı, çözüm yolunda Türkiye'nin bugün çok daha farklı bir noktaya varmış olacağı sıkça ifade edilmiştir. Bu düşünceden hareketle, artık gerçekleri saklama, asıl sorunu görmezden gelme politikalarından vazgeçilmesi ve hem devletin hem de toplumun gerçeklerle yüzleşmeye cesaret etmesi gereğine işaret edilmiştir.

Toplantılarda yapılan tartışmalar, Kürt Sorunu'yla ilgili ciddi bir bilgi akışı sorunu olduğunu ortaya koymaktadır. Çok etkili bir medya dezenformasyonunun da katkısıyla toplum, bölgede neler olup bittiğini hâlâ tam bilememekte, bölük pörçük duyduklarına da inanmamaktadır. Bu yüzden, Kürt Sorunu ve demokratikleşmeyle ilgilenen milletvekilleri, aydınlar, sivil toplum kuruluşları ve benzeri aktörlerin, daha fazla ve daha sıkı bir iletişim ve diyaloga girmeleri gerekmektedir. Gerekirse, bu amaçla bir girişim grubu oluşturularak, gelişmeler ve izlenecek politikalar konusunda daha sıkı bir görüş alışverişinde bulunulmalıdır. Çünkü taş atan çocuğun elinden taşı almak, dağa çıkanı dağdan indirmek, Türkiye'nin dört bir yanından askere gidenleri sağ salim geri getirmek ve bunların hepsini birlikte yapabilmek gerekiyor.

Cumhuriyet'le yaşıt olduğu sıkça söylene de, aslında Kürt Sorunu'nun geçmişi, yüzyıllar öncesine uzanmaktadır. Bu nedenle, çözümü de doğal olarak zaman alacaktır. Ancak bunca uzun geçmişine rağmen, bu sorunun bir iç savaşa dönüşmemiş olmasının nedenlerini çok boyutlu olarak irdelemek, aslında sahip olduğumuz ama kıymetini bilmediğimiz değerlerden de istifade ederek yeni bir perspektif, yeni bir dil inşa etmek gerekmektedir. Bu nedenle, sorunu sadece hak-hukuk sorununa ya da siyasete veya yönetim problemine indirgemek yanıltıcı olacaktır.

Kürt Sorunu'nun çok boyutlu olduğu bilinmesine ve bu niteliği hemen herkes tarafından söylenmesine rağmen, Cumhuriyet tarihi boyunca eksik olmayan çatışmalar ve özellikle yaşadığımız son otuz yıllık süreç yüzünden, sorun aşırı derecede siyasallaşmış bulunmaktadır. Ne yazık ki, insanlık tarihi bir kez daha tekerrür etmiş, Kürt Sorunu'nda da siyasi olan, sosyal olanı, insani olanı büyük oranda perdelemiştir. Bunun doğal sonucu olarak da, toplum daha çok sorunun siyasi boyutuyla meşgul olmakta ve onun gerisinde yatan son derece acı verici, utanç verici insani dramı görmemekte, görememektedir. Oysa bu dramdan hepimiz sorumluyuz. Tüm bu yaşananlara ve sorunun olanca karmaşıklığına rağmen, kalıcı bir çözüm için yapılması gereken ise, aslında, oldukça basittir: Sadece adil olmayı; kendimiz için istediklerimizi başkaları için de istemeyi ya da bize yapılmasını istemediğimiz şeylerin başkalarına yapılmasına da karşı çıkmayı başarabilmek...

Yazarlar Hakkında

YILMAZ ENSAROĞLU

1959 Ağrı'da doğdu. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni bitirdi. 1978–1980 yıllarında Öz Gıda İş Sendikası'nda Genel Sekreterlik ve Genel Başkanlık yaptı. 1992'de İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği'nin (MAZLUMDER) Genel Yönetim Kurulu üyeliğine seçildi. 1993–1996 yılları arasında Genel Başkan Yardımcılığı, 1996–2004 yılları arasında da Genel Başkanlık görevlerini yürüttü. 2004'te yapılan genel kurulda kendi isteğiyle görevinden ayrıldı. 2005–2006 öğretim yılında, İngiltere'de Durham Üniversitesi bünyesinde insan hakları ve güvenlik konularında araştırmalar yaptı ve TESEV'in güvenlik sektörü reformu alanındaki çalışmalarında yer aldı. Halen MAZLUMDER, İnsan Hakları Gündemi Derneği (İHGĐ) ve İnsan Hakları Araştırmaları Derneği (İHAD)'nin üyesi ve İnsan Hakları İçin Diyalog Dergisi Genel Yayın Yönetmeni olan Ensaroğlu, SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı Hukuk ve İnsan Hakları Koordinatörü olarak çalışmaktadır. Evli ve bir çocuk babasıdır.

DİLEK KURBAN

Lisans derecesini Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden aldı. Milli Eğitim Bakanlığı bursuyla okuduğu Columbia Üniversitesi Uluslararası ve Kamu İlişkileri Fakültesi'nden 1999 yılında insan hakları alanında yüksek lisans derecesi aldı. Daha sonra, Columbia Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden 2004 yılında Hukuk Doktoru derecesi ile mezun oldu. 1999–2001 yıllarında Birleşmiş Milletler Siyasi İlişkiler Bölümü Güvenlik Konseyi Kısmı'nda Siyasi İlişkiler Yönetici Yardımcısı olarak görev aldı. TESEV Demokratikleşme Programı Direktörü olan Kurban, Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde yarı zamanlı ders vermekte, haftalık Agos Gazetesi'nde kimlik sayfasının editörlüğünü yapmaktadır. Kurban'ın Türkiye'de insan ve azınlık hakları, Türkiye'de zorunlu göç ve Avrupa'da azınlık ve insan hakları hukuku alanlarında uluslararası ve ulusal yayınları bulunuyor. Kurban, *Radikal* Gazetesi'nde köşe yazmaktadır.

TESEV

Bankalar Caddesi Minerva Han,
No: 2, Kat: 3 Karaköy 34420, İstanbul
T +90 212 292 89 03 PBX
F +90 212 292 90 46
info@tese.org.tr
www.tese.org.tr

ISBN 978-605-5832-67-4